

Norges miljø- og
biovitenskapelige
universitet

Masteroppgave 2023 30 stp

Fakultetet for landskap og samfunn - Institutt for landskapsarkitektur

Landskapet som historieforteller

Driftavegen gjennom Viglesdalen:
Besøksopplevelse og lokalsamfunnsutvikling

Landscape as a story teller

Historic walking route through Viglesdalen: Visitor experience and
local community development

Kamilla Risebrobakken Lund og

Hedda Geoline Trandem

Master i landskapsarkitektur

Seterminne

Audun Høgbrenna

Den gamle setervegen
med kjerre, kar og hest,
har vorte til min eigen,
og faste heidersgjest.

Det demrar eit bilete
frå setervang og fjell.
Det lyer som eit ekko
frå ei anna tid i kveld.

Det lever mange minne
frå denne svunne ti'.
Og sep'rator og kinne,
og raut i seterli.

Den vakre seterjenta
som stelte kalv og ku,
ho heldt det pent og reingjort
i fjøs og seterbu.

Den dunkle bjølleklangen
og sus frå bekk og å,
la tone i den sangen
ho gjekk og nynna på.

Hesteskoen song mot steinom
når ein såmmår var forbi.
Og fugger'n oppi greinom
song på same melodi.

Den gode setertida,
kjem som fjerne draumar att.
Ho er ofte innom døra
ein gong el' to ei natt.

Eg minnest buferdsslasset,
den hausten det var slutt:
Eit spann, ei ostekasse,
ei kinne og ein butt.

BIBLIOTEKSSIDE

TITTEL

Landskapet som historieforteller
Driftavegen gjennom Viglesdalen: Besøksopplevelse og
lokalsamfunnsutvikling

TITLE

Landscape as a story teller
Historic walking route through Viglesdalen: Visitor experience
and local community development

OMRÅDE

Ryfylke, den Historiske Vandreruta: *Driftavegen gjennom
Viglesdalen*

FORFATTERE

Kamilla Risebrobakken Lund
Hedda Geoline Trandem

VEILEDER

Morten Clemetsen

SIDETALL

155

FORMAT

Stående 210mm x 297

STUDIEPOENG

30 poeng

FIGURER

Figurer og fotografier er produsert
av forfatterne dersom ikke annet er
oppgitt.

EMNEORD

Landskapsformidling, relasjonelle verdier, bred verdiskaping,
bærekraftig besøksforvaltning, besøksopplevelse og
stedsbasert læring

FORORD

Masteroppgaven markerer slutten på vår femårige utdanning i profesjon landskapsarkitektur ved Norges miljø- og biovitenskapelige universitet (NMBU).

Landskapsarkitekter er en av mange fagdisipliner som må samarbeide på tvers av fagområder for å sikre en bærekraftig utvikling. Kjerneområder i utdanningen kombinerer natur- og samfunnsvitenskap med humaniora (estetikk og verdier). Faget vi utdanner oss i er blant annet planlegging, utforming og forvaltning av landskap med sikte på ulike former for bruk. Et overordnet mål for oss som landskapsarkitekter er å opprettholde livsmiljø, forvaltning av økologisk mangfold, formidlingen av landskapets mange viktige elementer for naturens helhet og for samfunnet.

En gjengangende motivasjon i studieløpet har vært å finne gode løsninger hvor naturmiljø, kulturarv og klima planlegges etter, for å kunne finne de beste løsningene for det som må bli et mer bærekraftig samfunn. For å møte framtidige utfordringer i samfunnsutvikling, syntes vi det er viktig å se til hvilke premisser landskapet vårt legger til rette. Masteroppgavens tema baserer seg derfor på dette engasjementet.

Sommeren 2022 var vi så heldige å få arbeide med DNT og Riksantikvaren for å kartlegge bruken og opplevelser av samarbeidsprosjektet *Historiske Vandreruter*. Ut i fra dette arbeidet ble det klart for oss at det var noe innenfor dette vi

ønsket å skrive masteroppgaven om, når arbeidet innefattet bruken, opplevelsen og relasjoner til ulike landskap i Norge: Natur og kultur i samspill.

Vi håper at vår oppgave kan bidra i bærekraftig planlegging- og forvaltningsfeltet innen landskapsarkitektur, ved å se på hva landskap har å si for samfunnet, og hvordan vi kan jobbe med kulturhistorien og naturen i ulike nærrområder.

Vi ønsker å takke vår hovedveileder Morten Clementsen for mange gode råd, faglitteratur, spennende diskusjoner, og hjelp til å se på tematikken i oppgaven fra mange ulike vinkler. Morten var og foreleser i emnet *Regional landskapsplanlegging og lokalsamfunnsutvikling*, med Knut Bjørn Stokke og Thomas Haraldseid. Vi takker dere for å introdusere oss til Historiske Vandreruter-prosjektet. Videre en takk til DNT og Riksantikvaren for samarbeidet med rapporten i 2022. DNT, STF, Hjelmeland kommune og Rogaland fylkeskommune takkes og for hjelp, ved å stille med dyktige fagfolk som med sin kunnskap har betydd mye for oppgaven, og inspirert oss.

Venner og familie har gjort en storartet jobb med oppmuntring, avbrekk og korrekturlesing. Årene på Ås har gitt oss mye lærdom, mange gode venner, spennende prosjekter og morsomme utfordringer. Med en sekk full av gode minner vandrer vi nå videre ut i arbeidslivet, klare for nye utfordringer, og sultne etter å lære mer. God lesing.

Kamilla Risebrobakken Lund og Hedda Geoline Trandem
(Ute på tur i) Rømskog, mai 2023

SAMMENDRAG

Det er i moderne tid at menneskeskapt inngrep har omformet og endret landskap og naturmiljø så fundamentalt. Kulturminner, -miljø og landskap er en ikke fornybar ressurs, og for å sikre en bærekraftig samfunnsutvikling er vi nødt til å forvalte og ivareta viktige natur- og kulturminneverdier. Hensikten med oppgaven er å undersøke hvordan lokale ressurser i landskapet kan være et utgangspunkt for ny verdiskaping og lokalsamfunnsutvikling langs den historiske ruta; Driftavegen gjennom Viglesdalen.

Natur- og kulturressurser kan være menneskelige spor, et element, naturen som formgiver eller stedshistorie. Alle kulturmiljøer er en kilde til erfaring, opplevelse og læring. En utfordring for natur- og kulturarv er å formidle, og ikke alt kan fortelles gjennom bilde og tekst, derfor er et landskap en kilde til både historien og tidligere levd liv. Oppgavens litteraturstudie tar for seg verdiskaping og relasjonelle verdier, og hvilken måte menneske kobler seg på et fysisk miljø, gjennom opplevelsen av det. Det er et behov for å kommunisere landskapet på et vis som gjør at verdiskaping av natur- og kulturmiljø kan nå et bredere publikum. Om samfunnet ser verdien i å ta vare på landskap, kan også forvaltningen av det styrkes. Landskap krever både helhetlig og langsiktig planlegging.

Et av målene med oppgaven er å fremme Driftavegens særegenheter og formidle disse på best mulig måte, til flest mulig. Driftavegen er en arena for synergier mellom lokalsamfunn, og verdiskaping fører med seg direkte og indirekte virkninger gjennom lokalt arbeid og formidling. Det er utarbeidet tre strategier i oppgaven, de tre diskursene er: Opplevelse, tilrettelegging og læring. Hvor alle tre er en form for landskapsformidling i praksis. Dette skal være et virkemiddel til å bygge en relasjon mellom mennesket og landskapet, og skape gode besøksopplevelser for vandreren. Det gir grobunn for et levende lokalsamfunn, og kan åpne dørene for et regionalt felleskap, på tvers av administrative grenser.

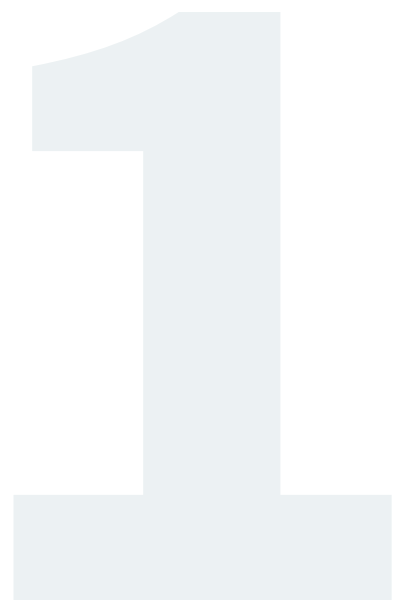
INNHold

1	INTRODUKSJON	
	BAKGRUNN	s. 11
	FORMÅL	s. 13
	PROBLEMSTILLING	s. 13
	FØRINGER	s. 14
	METODE	s. 15
	STADKJENSLE	s. 17
BEGREPSAVKLARING	s. 19	
2	LITTERATURSTUDIE	
	TEORETISKE PERSPEKTIVER	s. 23
	Landskapsformidling	s. 23
	Relasjonelle verdier	s. 25
	Bred verdiskaping	s. 27
	Besøksforvaltning for et levende lokalsamfunn	s. 32
	Stedsbasert læring	s. 33
LANDSKAP SOM KILDE TIL OPPLEVELSE OG UTVIKLING	s. 35	
Forvaltning av landskap	s. 37	
3	OMRÅDESTUDIE	
	LOKALSAMFUNNET HJELMELAND	s. 44
	KULTURHISTORISK FORANKRING	s. 49
	HJELMELAND BLIR TIL	s. 53
4	LANDSKAPRESSURSANALYSE	
	LANDSKAPSKARAKTERANALYSE	s. 61
	1. Landformer, sikt og vann	s. 63
	2. Vegetasjonsdekke og vegetasjonsstrukturer	s. 67
	3. Arealbruk og bebyggelse	s. 69
	4. Kulturhistorien i landskapet	s. 71
	5. Kulturelle referanser	s. 75
	6. Romlig estetiske forhold	s. 79
	STADKJENSLEUNDERSØKELSE	s. 83
	Områdets karakter	s. 85
Områdets funksjoner	s. 91	
Områdets potensial	s. 99	
5	STRATEGIER	
	Mot bedre besøksopplevelser langs Driftavegen	s. 105
	Strategier for utvikling av Driftavegen	s. 107
	STRATEGI 1	s. 109
	STRATEGI 2	s. 114
	STRATEGI 3	s. 119
6	DISKUSJON	
	TILTAKENES INNVIRKNING	s. 128
	SYNERGIER MELLOM BESØKSOPPLEVELSE, VERDISKAPING OG LOKALSAMFUNN	s. 129
	MULIGHETER OG UTFORDRINGER VED FLERE BESØKENDE	s. 130
	NESTE STEG	s. 131
7	AVSLUTNING	
	KONKLUSJON	s. 136
	REFLEKSJON	s. 138
	Litteraturliste	s. 140
	Figurliste	s. 147
	Vedlegg	s. 149

INTRODUKSJON

Kapittelet gir en innføring i oppgavens relevans, omfang og problemstilling. Her blir metode for utføring av masteroppgaven presentert og gjennomgått.

BAKGRUNN

Landskap i endring

Landskap er og har alltid vært i stadig endring. Forfall er en naturlig prosess, som kan medfølge tap av kulturspor. Det er opp til samfunnet i dag å vurdere og vekte hva som er viktig å sikre for ettertiden, og eventuelt sikre og gjenbruke kulturminner. I moderne tid har menneskeskapt inngrep omformet og endret landskap fundamentalt: Vi har, så lenge det har bodd mennesker i Norge, benyttet oss av naturressurser for å gi oss mat og bosted. Dette har skapt fysiske spor og en rik kulturhistorie. Det er oppnådd gjennom generasjoner av jordbrukere, omreisende, og husstander spredt fra kyst til fjell: Derfor kan vi ikke se naturen uten å se kulturen. Bevisstheten om dette temaet, samt relasjonen mellom mennesket og landskapet står sentralt i denne oppgaven. Representativt for slikt landskap er i denne oppgaven Driftavegen gjennom Viglesdalen i Hjelmeland kommune, Rogaland. Dette er en Historisk Vandrerute (HVR), hvor samspillet mellom kultur og natur kommer tydelig fram for vandrere gjennom dramatisk natur, og tydelige spor etter en rik kulturhistorie i fjellene.

Planlegging for en bedre morgendag

For å oppnå en mer bærekraftig utvikling har FN (De forente nasjoner) vedtatt 17 mål som skal nås innen 2030. Begrepet *bærekraft* og *bærekraftig utvikling* kommer fra FNs verdenskommisjon for miljø og utvikling sin sluttrapport 'Vår felles framtid' (1987). Bærekraftig utvikling blir i rapporten definert slik: «*En utvikling som tilfredsstiller dagens behov uten å ødelegge fremtidige generasjoners muligheter til å tilfredsstille sine behov*» (Verdenskommisjonen for miljø og utvikling, 1987). Norske kommuner er opptatt av å innlemme bærekraftsmålene i den kommunale planleggingen, noe som gir konkrete føringer for hvordan norske byer og tettsteder skal utvikles fremover (Lundberg et al., 2020). Samtidig arbeider regjeringen med å utvikle metoder for verdsetting av natur. Ifølge handlingsplanen blir verdien av felles goder knyttet til areal- og naturressurser lite verdsatt i beslutningsprosesser, herunder kommunal planlegging (St.meld. 40, 2020-2021, s. 156). Forvaltningen av ressursgrunnlaget kan bidra til blant annet verdiskaping, matsikkerhet, ren energi, klima og miljø, god helse og livskvalitet, bærekraftige byer og livskraftige lokalsamfunn (s. 157).

Bevaring av kulturminner og -miljø er gjennom FNs bærekraftsmål ansett som viktig for en bærekraftig utvikling. Kulturminner, miljø og landskap er en ikke fornybar ressurs, og kan gå tapt hvis man ikke har fokus på bevaring og forvaltning. Dette er for å sikre at morgendagens mennesker skal ha like muligheter til å oppleve kulturarven vi har i Norge. Av FNs 17 bærekraftsmål er det plukket ut fem som er spesielt relevante for denne oppgaven.

Kulturarv i et sirkulært perspektiv

Det forskes på å produsere ny kunnskap og gjenbruk av kulturminner i forskningsprosjektet RUVIVAL (*Rural Vitalization through Various Adaptations of cultural heritage and Landscapes*. Se kap. 2, s. 37). Forskergruppen skal i tverrfaglig samarbeid med partner utenfor forskningssektoren se på hvordan rurale områder kan vitalisere ved hjelp av gjenbruk av kulturminner og kulturlandskap. Prosesser rundt gjenbruk av kulturminner kan inkludere kulturminneverdier, menneskelige behov, samfunnstrender – og utfordringer, samt bærekraftsprinsipper, slik at nye bruksområder kan bidra til forvaltning og bruk (Transportøkonomisk institutt, u. å.).

Samfunnsutvikling

Lokal samfunnsutvikling handler om å utvikle gode og velfungerende kommuner, der innbyggere, næringslivet og besøkende ønsker å være (Kommunal- og distriktsdepartementet, 2023). Det handler om å gjøre flere ting samtidig, og flere tester nye måter å løse oppgavene sine på, både med nytenkning og innovasjon. Å bruke landskapet vårt kan knyttes til bærekraftig utvikling, bevaring av biologisk mangfold, og landskap- og kulturmiljø (Miljødirektoratet, 2007). Dette har ledet til en større utredning av hva *bærekraftig besøksforvaltning* innebærer i ulike ledd innen utvikling. Det erkjennes at reiselivsnæringen behøver aktiv forvaltning og at dette er et verktøy til (blant annet) lokal verdiskaping (NMBU & SEVU, u.å.). Bærekraftig besøksforvaltning er et verktøy for å kommunisere landskapet, og å formidle landskapet som gir mulighet for folk til å skape relasjoner til natur (Stenseke, 2018).

God helse og livskvalitet er bærekraftsmål nr. 3. Målet handler blant annet om hvordan god helse er en grunnleggende forutsetning for menneskers mulighet for å bidra til utvikling i samfunnet. Helsen påvirkes blant annet av miljø, økonomi og sosiale forhold (FN-sambandet, 2022a).

3 God helse og livskvalitet

Bærekraftsmål nr. 4 er god utdanning. Dette er en grunnleggende menneskerettighet. Dette innebærer inkluderende opplæring av god kvalitet for alle (FN-sambandet, 2022b).

4 God utdanning

Å stoppe klimaendringene er mål nr. 13. Klimaendringer kjenner ingen landegrenser. For å oppnå dette må det blant annet investeres i å verne, i tillegg til å tilpasse og begrense skadeomfang av hvordan vi bruker naturens ressurser (FN-sambandet, 2022c). Det må altså stilles krav til hvordan vi bruker landskapet.

13 Stoppe klimaendringene

Mål nr. 15, Livet på land, omfatter at vi må ha et mer rettferdig bruk naturressurser. Dette krever øyeblikkelig handling for å stanse tap av biologisk mangfold og beskyttende livsviktige økosystemer (FN-sambandet, 2022d).

15 Livet på land

Bærekraftsmål 17, samarbeid for å nå målene handler om hvordan nye og sterke partnerskap mellom innsatser kreves for å nå bærekraftsmålene. Myndigheter, næringslivet og sivilsamfunnet må samarbeide for å oppnå bærekraftig utvikling (FN-sambandet, 2022e).

17 Samarbeid for å nå målene

Figur 1, 2, 3, 4 og 5

FORMÅL

Formålet med denne masteroppgaven er å undersøke hvordan landskapsarkitekter kan bidra til å utforske landskapet innen et gitt område for å legge til rette for økt besøksopplevelse og lokalsamfunnsutvikling. Flere fagmiljøer kan ha nytte av oppgaven som jobber med dokumentasjon, planlegging og forvaltning av kulturhistoriske landskap. Vi ønsker å skape bevisstgjøring om synergien mellom natur og kultur i det norske landskapet, og hvordan verdier knyttet til dette kan skape relasjoner mellom mennesker og landskap. I tillegg bidra til nytenkning, bedre besøksopplevelser og bred verdiskaping. Vi ønsker videre å undersøke potensialet til Driftavegen gjennom Viglesdalen som bidrag i lokalsamfunnsutvikling innen bærekraftig besøksforvaltning, når dette området representerer verdifull natur- og kulturminneverdier. Vi skriver denne oppgaven for lokalsamfunn, myndigheter og næringsliv med en interesse for å ivareta og videreutvikle natur- og kulturverdier i et definert landskapsområde. Alle som er en del av et lokalsamfunn og ønsker å forvalte og/eller utvikle dette, kan med denne oppgaven få innsyn i måter å gjøre det på.

PROBLEMSTILLING

Hvordan kan Driftavegen gjennom Viglesdalen være til grunnlag for ny verdiskaping?

UNDERPROBLEMSTILLINGER

- Hvordan kan Driftavegen bidra til lokalsamfunnsutvikling?
- Hvordan oppnå bedre besøksopplevelse langs Driftavegen?

FØRINGER

Landskap som premissgiver

Ved arbeid med landskap er det viktig å oppnå kunnskap om hva et område består av. Først da kan man se på hvordan dette kan formidles til de som opplever landskapet. Dette innebærer og å møte et bredt spekter av påtrengende klimautfordringer ovenfor natur- og kulturlandskap. Presset på landskapets ressurser og forbruket av dem vokser i omfang, og i takt med samfunnsutviklingen (Bruun, 1996, s. 8). Landskapsarbeidet handler om å bevisstgjøre, utdanne og fremme kunnskap om omgivelsene, samt forvalte, utvikle og bevare landskapene. Derfor er arbeidet med landskap desto viktigere å arbeide med, og for å klare å tilfredsstille fremtidens samfunns- og klimautfordringer.

Landskapets mange lag med historie er en møteplass mellom:

NATUREN OG MENNESKET

Hvordan disse har samhandlet for å skape et distinkt sted.

FORTID OG NÅTID

Hvordan landskap går over vår natur- og kulturhistorie.

MATERIELL OG IMMATERIELLE KULTURMINNEVERDIER

Hvordan disse kommer sammen i et landskap for å gi oss en følelse av identitet.

(Philips, 2004, s. 19).

I 2024 er det 20 år siden *Europarådets landskapsvernkonvensjon* trådte i kraft i Norge. Norge var blant de første som ratifiserte seg til konvensjonen i 2001. I dag har kommunal- og distriktsdepartementet ansvar, men flere strategiske planer innlemmer konvensjonen i sitt arbeid med landskap. Europarådets landskapskonvensjon markerer et paradigmeskifte i synet på landskap, når den påpeker at landskapet spiller en viktig rolle på det kulturelle, økologiske, miljømessige og sosiale plan, og utgjør en ressurs som er gunstig for økonomisk aktivitet. Videre er vern, forvaltning og planlegging av landskap noe som kan bidra til å skape arbeidsplasser, og derfor har mye å si for vår livskvalitet (Europarådet, 2000, artikkel 1a).

Nasjonale forpliktelser

Konvensjonen setter alt landskap i fokus, og definerer landskap slik: «... et område, slik folk oppfatter det, der særpreget et resultat av påvirkning fra og samspill mellom naturlige og/eller menneskelige faktorer» (Europarådet, 2000, artikkel 1a). Definisjonen setter menneskets syn i sentrum ved å inkludere «slik folk oppfatter det», som brakte med seg nye dimensjoner til planlegging, forvaltning og framtidsrettet handlinger på alle nivåer (Clemetsen, et al. 2021, s. 51).

Ifølge konvensjonen bidrar landskap til å danne lokale kulturer, som er et grunnleggende element i natur- og kulturarv. Dette bidrar til å styrke en identitet og fremmer viktigheten av landskap som en vesentlig del av menneskers livskvalitet (Europarådet, 2000). Konvensjonen skal fremme vern, forvaltning og planlegging av landskap og organisere samarbeid mellom partene. Norge har et ansvar for å synliggjøre verdien av alle typer landskap (Regjeringen, 2021). I rapporten fra Riksantikvaren og Direktoratet for naturforvaltning (2007) har de delt landskap inn i hva slags verdier det kan inneha, og hvordan det kan brukes (s. 8):

- Landskap gir viktig kunnskap om prosessene i naturen, kulturhistorien og samspillet mellom menneske og natur gjennom hele vår historie.
- Landskap er en ressurs for opplevelse og livskvalitet og bidrar til stedstilknytning og følelse av identitet og tilhørighet.
- Landskap er en økonomisk ressurs og en bruksressurs som kan nyttiggjøres på mange måter. Betydningen varierer fra landbrukets direkte næringsrettede ressursutnyttning til den betydning et attraktivt landskap har både direkte og indirekte for bokvalitet, rekreasjon og reiseliv.

METODE

Valg av områdestudie

Valget av områdestudie er basert på å finne et område representativt for hva vi ønsker å formidle og oppnå gjennom oppgaven. Driftavegen gjennom Viglesdalen i Hjelmeland kommune er et variert landskap med en rik kulturhistorie. Det har og en interessant plassering i landet med tanke på besøkspotensialet. Nord for Hjelmeland ligger turistdestinasjonen Trolltunga, og rett sør for kommunen ligger Lysefjorden og Preikestolen. Da vi vandret ruten sommeren 2022 i oppdrag fra DNT og Riksantikvaren undersøkte vi rutens attraktivitet, og resultatene her var interessante i forhold til hva folk visste om ruten (se vedlegg 1 - Resultater fra HVR-rapport, 2022). Antall besøkende i forhold til beliggenheten mellom to attraktive destinasjoner og interessant. Med sine mange besøksopplevelser ligger Driftavegen et grunnlag for verdiskaping, og med utgangspunkt i dette og lokalsamfunnsutvikling i Hjelmeland ønsket vi å undersøke området mer grundig.

Metodevalg

For å avgrense oppgavens omfang har vi valgt å forholde oss til hovedtematikken 'besøksopplevelse' og 'lokalsamfunnutvikling' basert på verdiskaping. Dette innebærer blant annet formidling, i den forstand ulike måter å historiefortelle. Vi har sett vekk fra utformingen av fysiske inngrep som stier og holdeplasser. Universiell utforming er eksempelvis ikke tiltak vi har rettet oss mot i denne oppgaven - Området har fra før en tilgjengelig destinasjon med tilrettelagt fremkommelighet. Oppgavens fokus er derfor hvordan landskapets mange verdier skaper grunnlag for helhetlig utvikling gjennom formidling. Historiefortelling kan bidra til å motivere mennesker til å ville (blant annet) bruke, forvalte og verne landskap.

For å finne svar på oppgavens problemstilling kombinerer vi teoretiske og empiriske studier. Det er foretatt litteratur- og dokumentstudier som et kunnskapsgrunnlag, sammen med en landskapsressursanalyse (RLA) av den Historiske Vandreruta. RLA er et regionalt utviklingsverktøy for landskap og lokalsamfunn, som kobler landskapskarakteranalyse med en analyse av folks relasjoner til sine landskap (Clemetsen & Stokke, 2014). Dette er en metodisk tilnærming til å identifisere natur- og kulturressurser i en stedlig kontekst. De to sentrale elementene i denne analysen er å koble landskapskarakteranalyse og en såkalt stadkjensleundersøkelse inspirert av det engelske begrepet 'sense of place' (Stokke & Clemetsen, 2022). «Å forske kvalitativt innebærer å forstå deltakernes perspektiv» (Postholm, 2004, s. 1). Samtidig rettes blikket mot menneskers hverdagshandlinger i sin naturlige kontekst, og at utvalg av teori vil gi retning for forskningsarbeidet (Postholm, 2004).

Egne observasjoner

Området ble besøkt ved feltarbeid i 2022 (4.-8. juli). Denne turen var uavhengig av masteroppgaven, men skapte interesse for å se nærmere på området. Besøket gikk ut på å undersøke effekten av den kulturhistoriske formidlingen etter at Driftavegen fikk status som Historisk Vandrerute i 2019. Vi fant ut at formidlingen ikke strakk til.

Ved besøket gjorde vi egne observasjoner og erfaringer knyttet til Driftavegen. De vi snakket med underveis ga oss inntrykk av alle de individuelle opplevelsene besøkende har av ruta, og vi dannet oss et bilde av stedene tilknyttet området. Dette var viktig empiri for arbeidet med denne masteroppgaven.

Litteratur- og dokumentstudie

Litteraturstudiet foretar seg relevant forskning og litteratur knyttet til oppgavens tematikk. Herunder utgjør det teori knyttet til personers tilknytning til steder, og formidling av landskap. For å kunne besvare problemstilling, har faglige rammer og andre forpliktende avtaler Norge har ratifisert seg til aktuelt. Dette er samlet under 'føringer' (kap. 1, s. 15) og har vært et viktig bakteppe for oppgaven. Faglige rammer som stortingsmeldinger, lover, regelverk og kommunale planer er premissgivende for stedet, og legger viktige føringer for utviklingen og forvaltningen av stedet.

NØKKEWORD: *landskap, sted, landskapets relasjonelle betydning, landskapskvaliteter, stedsidentitet, bærekraftig besøksforvaltning, stedsbasert læring.*

Landskapsressursanalyse

Landskapskarakteranalysen blir brukt til å registrere, forstå og oppdage områdets særpreg. Dette er tilknyttet fysiske elementer som landformer, vann, vegetasjon, arealbruk, historien og romlige estetiske forhold.

Stadkjensleundersøkelsen (identity with place) beskriver relasjonen mennesker har med landskapet (Clemetsen & Stokke, 2014). Denne delen av masteroppgaven fanger opp kvaliteter ved området vårt som ikke kommer til uttrykk gjennom tradisjonelle måter å kartlegge området på. Vi ser i denne delen på opplevelse menneskene har i tilnærming til Driftavegen, altså *relasjon*. Den samlede analysen danner grunnlag for strategiene (kap. 5) med basis i områdets særpreg som bidrar til å utforme strategiene og tiltakene, samt diskusjonen (kap. 6).

STADKJENSLE

Informantene

For å innhente tilstrekkelig informasjon om valgt område, er valgt metode å bruke kvalitativ studie, og semistrukturerte intervjuer. Informantene ble kontaktet basert på deres arbeid og/eller tilknytning til Driftavegen. For oppgavens del var det hensiktsmessig at informantene allerede har besøkt og gått ruten en eller flere ganger, ettersom det er interessant å undersøke hvilket forhold de har til Driftavegen. Foreninger som Stavanger Turistforening (STF), lokale beboere, kommune og fylkeskommune er representert. Kompetanse og interesser bringer med forskjellig perspektiv og syn, som og er nyttig i arbeidet med området.

Forarbeid

Utforming av intervjuguide ble igangsatt tidlig, og meldt inn ved skjema til Norsk senter for forskningsdata (NSD). Vi utformet en mest mulig generalisert intervjuguide slik at ulike informanter kunne svare åpent, men samtidig komme med egne profesjonelle og eventuelt personlige perspektiver. Intervjuene ble transskribert fortløpende da intervjuene ble gjennomført. Uttalelser og informasjon ble systematisert etter temaene i intervjuguiden. Navn og virke er godkjent å oppgi på bakgrunn av faglige uttalelser.

Gjennomføring

Det ble foretatt fem semi-strukturerte intervjuer våren 2023, og åtte samtaler med hytteverter og andre besøkende langs Driftavegen gjennom Viglesdalen sommeren 2022. Den semistrukturerte metoden gir rom for at informantene kan oppnå å snakke fritt, som kan tilføre andre perspektiver som ellers ikke hadde kommet frem.

Intervjuene var dynamiske i den forstand at de skulle fange opp tema underveis i samtalen. Ved flere av intervjuene kom informantene inn på egne tema, hvor vi kunne komme med et oppfølgingsspørsmål eller føre samtalen videre. Ved et slikt tilfelle tilføyde informanten samtalen flere nye perspektiver med sine egne observasjoner og opplevelser.

Metodevurdering

Tematikken i oppgaven sees i sin helhet hensiktsmessig å gjennomføre semistrukturerte kvalitative intervjuer. Sentralt for oppgaven er innhenting av folks faglige og personlige synspunkter. Intervjuene var det hovedsakelige grunnlaget for stadkjensleundersøkelsen. Konsekvenser av denne metoden er at faglige og personlige erfaringer og meninger kan være sammenfallende, men ikke nødvendigvis. Dette var vi ikke oppmerksomme nok på ved utformingen av intervjuguiden. Ved et bedre forarbeid hadde stadkjenslen blitt mer tydelig i forhold til skillet mellom en 'faglig stadkjensle', og en 'personlig stadkjensle'. I tillegg hadde skillet blitt lettere for informantene å forholde seg til, gjennom å skille mellom sine faglige og personlige uttalelser.

Videre kan gjennomføringen av en muntlig samtale ha eventuelle uklarheter knyttet til formuleringene av spørsmål, men kan og sees på som en svakhet i form av å lede informantene i en 'retning'.

Opgaven har svakhet i utvalgets representativitet, men informantenes subjektive meninger er likevel verdifulle for stedet, som kan sees i sammenheng med en landskapskarakteranalyse. Sammen vil de gi verdifull informasjon, og kan enten utfylle hverandre eller forsterke en eller flere kvaliteter ved området.

KAPITTEL 1	Innledningsvis blir oppgavens bakgrunn, tematikk og metode presentert. Relevansen blir her knyttet opp mot en større sammenheng, og leder til formål og problemstillinger.	INTRODUKSJON
KAPITTEL 2	Litteraturstudie gir innføring i teoretiske perspektiver og litteratur som er relevant til oppgaven.	LITTERATURSTUDIE
KAPITTEL 3	I dette kapitlet presenteres Hjelmeland kommune, altså kommunen hvor Driftavegen gjennom Viglesdalen befinner seg. Landskapet og ressurser innad i kommunen blir her sett på.	OMRÅDESTUDIE
KAPITTEL 4	Vi beveger oss inn i Driftavegen gjennom Viglesdalen. Kapitlet er delt i to, hvor en fysisk analyse av området foretas, før resultater fra intervjuer blir presentert.	LANDSKAPSRESSURSANALYSE
KAPITTEL 5	Strategiene belyser utfordringer og muligheter knyttet til området. Her vil vi presentere hvordan vi ønsker å svare på problemstillingene, og oppnå formålet av masteroppgaven.	STRATEGIER
KAPITTEL 6	Diskusjonen i oppgaven er viktig for konklusjonen, og å kunne svare på problemstillingene våre. Her ser vi på hva strategiene våre kan bidra til, og gjør vurderinger av dette. Vi vil og se på veien videre for området.	DISKUSJON
KAPITTEL 7	Avslutningsvis vil vi konkludere for oppgaven. Her konkluderer oppgavens funn, og ser om vi kan svare på problemstillingene. Dette kapitlet avsluttes med en refleksjon av arbeidet.	AVSLUTNING

BEGREPSAVKLARING

For å gjøre oppgaven forståelig for leseren har vi definert begreper som blir brukt gjennomgående i oppgaven.

Autentisitet

Autentisitet brukes i dagligtale om noe ekte, opprinnelig, originalt eller som har egenart (Olseth, 2020).

Besøksopplevelse

Besøksopplevelse handler om hvordan besøkende på et sted opplever området de er i. Dette tar utgangspunkt i fysiske faktorer som landskapets utforming, kulturhistoriske elementer, vær, og liknende forhold, men har og et psykisk aspekt som handler om personens subjektive erfaring av ytre sansepåvirkninger (Teigen, 2020).

Bred verdiskaping

Bred verdiskaping består av samspillet mellom sosial, kulturell, økonomisk og miljømessig verdiskaping. Begrepet brukes i oppgaven i forbindelse med en strategi for å fremme bærekraftig stedsutvikling gjennom bruk og vern av natur- og kulturarv. (Telemarksforskning, u.å.)

Bærekraftig utvikling

«Utvikling som imøtekommer dagens behov uten å ødelegge mulighetene for at kommende generasjoner skal få dekket sine behov» (FN-sambandet, 2019).

Encounter (Møter)

Encounter er møtet mellom to subjekter. I møtet skapes noe med egenverdi. *«It is quite different to a mere meeting and implies a deep commitment of two consciousnesses».* (Levinas, 1987, referert i Clemetsen et al., 2021, s. 54).

Friluftsliv

Opphold og fysisk aktivitet i friluft i fritiden med sikte på miljøforandring og naturopplevelse (St.meld. 2001).

Interpretasjon

«... the work of revealing, to such visitors as desire the service, something of the beauty and wonder, the inspiration and spiritual meaning that lie behind what the visitor can with his senses perceive» (Carter, 1997, s. 3).

Kulturarv

Begrepet kulturarv favner et bredt spekter av materiell og immateriell kulturarv, for eksempel muntlige tradisjoner og uttrykk, inkludert språk, utøvende kunst, sosiale skikkelser, ritualer og festiviteter, kunnskap og ferdigheter knyttet til naturen og tradisjonelle håndverksferdigheter (Klima- og miljødepartementet, st.meld. 16, 2004-2005).

Kulturmiljø

Kulturmiljø brukes som et samlebegrep mellom kulturminner, kulturmiljøer og landskap, og brukes når feltet omtales som helhet (St.meld. 16, 2019-2020).

Landskap

«Landskap betyr et område, slik folk oppfatter det, hvis særpreg er et resultat av påvirkningen fra og samspillet mellom naturlige og/eller menneskelige faktorer» (Europarådet, 2000).

Landskapets relasjonelle betydning

Relasjon kan defineres med ord som forhold, forbindelse, sammenheng eller samhörighet (Aubert & Nilstun, 2020).

Opplevelse

«Opplevelse er innholdet av en persons subjektive erfaring, av ytre sansepåvirkning, emosjonell tilstand (følelse), tankeprosesser, motivasjon og annet» (Teigen, 2020).

Relasjonelle verdier

Defined as «*values relative to the meaningfulness of relationships*». Regarded as perceived values. Opens for subjective values, held by individuals or groups of people in relation to specific qualities of features in the environment, including space-specific ones. This is human perceptions, experience and values. Helps to carve out its potential usefulness (Stenseke, 2018).

Stadkjensle

Stadskjensle er oversatt fra det engelske uttrykket «*sence of place*», og er opplevelsen av et område som gjør det spesielt og annerledes enn andre områder (Clemetsen & Knagenhjelm, 2010).

Sted

Sted er det som oppstår i synergien mellom natur, kultur og funksjoner i et område, og gis mening etter våre opplevelser og holdninger til dette området (Relph, 1976).

Stedsattraktivitet

Attraktivitet er et steds tiltrekningskraft for bedrifter, besøkende og bosetting utover det som kan forventes ut fra strukturelle forhold (Telemarksforskning, 2016).

Stedsbasert læring

Metode for å aktivt ta i bruk landskap, natur, kultur og samfunn på et sted og integrere dette i en stedsbasert læreplan (Barane, *et al.*, 2015. s. 31-33).

LITTERATURSTUDIE

Dette kapitlet gir en innføring i teoretiske perspektiver og relevant litteratur.

TEORETISKE PERSPEKTIVER

LANDSKAPSFORIDLING

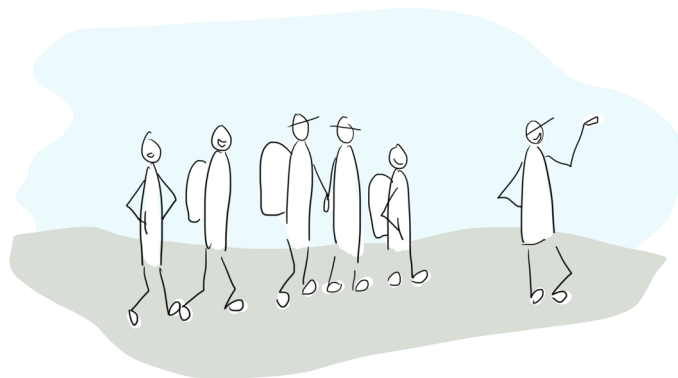
I Norge har vi fra tidlig tid drevet med landskapsformidling. I begynnelsen ble den norske landsbygda og fjellheimen skildret gjennom nasjonalromantiske malerier på 1800-tallet. Ulike verk fra ekspedisjoner av kunstnere ble begynnelsen på en dokumentasjon av Norges landskap (Ridderstrøm & Vold, 2015). Denne formidlingen var med et ønske å styrke og rendyrke nasjonalbevisstheten. Når vi snakker om å formidle landskapet i dag er det flere måter å gjøre dette på. Dette skjer stort sett gjennom bilder og sosiale medier, samt historiefortelling mellom mennesker eller gjennom arrangementer. Her snakker vi da om *direkte*, eller *aktiv* formidling (Bjelland, u.å.). Hovedsakelig er målet å vise fram ulike kvaliteter ved landskapet. Det vi gjør er å formidle naturarven i Norge.

Ifølge Tilden som var involvert i å utvikle begrepet *interpretasjon* i US National Park Service, er uttrykket definert slik: «... *the work of revealing, to such visitors as desire the service, something of the beauty and wonder, the inspiration and spiritual meaning that lie behind what the visitor can with his senses perceive*» (Carter, 1997, s. 3). Interpretasjon, altså å intepretere, handler om å tolke eller forklare, og dette kan ta ulike former ut ifra hva du skal tolke eller forklare ved stedet du befinner deg. Dette kan foregå under alt fra gåturer med guide, publikasjoner, eller ved involvering av ulike interessegrupper. Dette er en aktiv del av hvordan vi håndterer og forstår kulturarv, og formidler det. Uavhengig av hva slags materiell eller immateriell kulturarv det er snakk om, er kulturarv bevart fordi noen mener det er viktig å ta vare på (ibid, s. 4). Når interpretasjon er til stede, hjelper det besøkende å utforske og forstå mer om stedet de besøker.

Vår egen involvering spiller en rolle for hvordan man formidler og gjør området tilgjengelig for besøkende. Essensen av god interpretasjon er at den gir ny innsikt i hva som gjør stedet spesielt.

For å gjenkjenne landskapet som en møteplass mellom naturen, kultur, lokale og besøkende må være på plass for å sørge for at møter kan finne sted. Møtet er i denne oppgaven forstått etter filosof Thouchet: Møtet mellom to subjekter, og i møtet får noe egenverdi (Levinas, 1987, referert i Clemetsen *et al.*, 2021, s. 54). Vi retter oppmerksomheten mot den turen vi går; Enten til stien, terrenget, eller andre sanseintrykk. Om det oppstår noe i dette møtet, leder dette til en dialog mellom deg og landskapet. I møtet referer man også til selvet, i den forstand at selvet forandrer seg gjennom møtet: Ut ifra hva du oppdager underveis. Her forandres og den fullstendige oppfattelsen du får av landskapet, når helhetlig inntrykk avgjøres av mange ulike møter mellom deg og det du oppdager underveis i en vandring. Dette avgjør hvordan vi forholder oss til landskapet, men og hvordan vi videreformidler det, om vi gjenforteller opplevelsen til andre.

Direkte eller aktiv formidling innebærer (bl.a.) å formidle gjennom muntlig historiefortelling.

Formidling i form av gjenfortelling av historier er en sterk måte å formidle på. Dette er og en form for direkte eller aktiv formidling.

Hvordan vi møter landskapet avgjøres av hva som fanger oppmerksomheten, og fører til hvordan vi bruker det.

Involvering i formidlingen kan skje gjennom å delta aktivt med omgivelsene, som å lese informasjon om historien til landskapet underveis i en vandring.

RELASJONELLE VERDIER

Relasjon kan defineres med ord som forhold, forbindelse, sammenheng eller samhörighet (Aubert & Nilstun, 2020). Relasjoner oppstår gjennom samspill eller interaksjon: Møter mellom mennesker og omgivelser. Forholdet mellom mennesket og omgivelsene er en kontinuerlig opparbeiding, fra første møte til videre fram i tid. Møtene er altså grunnsteiner i *relasjonsbygging* (Roland, 2016). Mennesker skaper mange ulike relasjoner gjennom livet, definert av mange faktorer. Når vi skaper forhold til et sted blir dette til ved at vi tillegger det mening og får en følelsesmessig tilknytning, som oppstår gjennom hvordan vi opplever det (Cresswell, 2004). Hvordan vi forstår og erfarer er altså grunnleggende for relasjonsbyggingen, og derfor er relasjonen viktig for hvordan vi handler videre. Et annet ord på denne relasjonen er *eksistensiell autenticitet*. Autenticitet er brukt i flere sammenhenger, og brukes i dagligtale om noe 'ekte', 'opprinnelig', 'originalt' eller om noe som har 'egenart' (Olseth, 2020). Opplevelsen av et område er genuin og individuell, og består av inntrykkene og erfaringer man opplever knyttet til stedet. Autenticitet handler derfor i denne oppgaven om hvordan vi forbinder oss til landskapet, når denne opplevelsen er individuell, og har egenart.

Forholdet mellom mennesket og landskap

Gjennom relasjonen mennesker har eller kan få til et landskap, snakker vi om konseptet *relasjonelle verdier*. Begrepet i sammenheng med bærekrafts-vitenskap ser på forholdet mellom mennesket og miljø, og interaksjonene som foregår. Når vi snakker om landskap som et sted består det av både menneskeskapte og ikke-menneskeskapte objekter. Når vi opplever steder skjer dette gjennom følelsesmessig tilknytning og via sansene: Når vi kan ta på, se, lukte, smake, og lytte. Landskapet er en aktiv deltaker i hvordan man erfarer og opplever det (Murtnes, *et al.*, 2019), altså kan landskapet bli et sted. Sted har en materiell basis som kan erfares og gis verdi, mening og betydning. Steder er blant annet åpne og porøse, vevd sammen av pågående fortellinger (Dale *et al.*, 2015, s. 178). Mennesker har brukt fortellinger om tidligere hendelser som både underholdning og læring. Et motiv for historieinteresserte er fasinasjonen av å leve seg inn i, hvordan mennesker har hatt det under andre forhold enn en selv lever i (Kaldal, 2019).

Opplevelsen og relasjonen til landskapet er med på å konstruere en identitet til stedet, eller *stedsideitet*. Fysisk planlegging fokuserer på stedets karakter eller særpreg (Dale *et al.*, 2015). Dette beskrev Relph allerede i 1976, hvor han redegjorde for dobbeltheten i begrepet. Han skilte mellom stedets identitet 'identity of a place' og vår identifisering med stedet 'identity with a place'. (Relph, s. 45). Disse er ofte sammenfallende, for oppgavens del vil identifisering med stedet komme tydelig frem i stadkjensleundersøkelsen.

Relasjon gjennom generasjoner

Gjennom relasjonelle verdier kan vi oppnå å identifisere oss med et sted. Casey (2001, s. 403–425) fremholdt at identitet er dannet på et indre plan, men og gjennom kroppens interaksjon med den fysiske verden utenfor: Det er ikke et noe sted uten selv, og ikke noe selv uten sted (*ibid*). Identitet utvikles idet barn lærer å differensiere seg selv fra andre mennesker rundt dem, og på samme måte utvikles stedsideitet når barn lærer å se seg selv som adskilt, men samtidig i relasjon til det fysiske miljøet. Her står opplevelse sentralt (Proshansky & Fabian, 1987). Mange har dette forholdet til et område ut ifra egen erfaring: Se for deg at du er et barn, og på tur i skogen eller på fjellet med noen du kjenner. Når dere går i landskapet blir en fortelling fortalt om da vedkommende var på tur på denne stien for mange år siden. Samtidig har dere ulike stopp ved blåbærtuer, ser på stenene som glinser i vannet fra bekken, og leker gjemsel mellom trærne. Det du opplever rundt deg av natur i denne situasjonen, altså interaksjonen mellom deg og naturen, former historiefortelling, fantasi, lek, læring og hvem du opplever det med. Identiteten til stedet blir formet, og relasjon blir skapt og forsterket: Fortellinger og opplevelser, på samme sted gjennom generasjoner. På denne måten tar du kanskje med deg disse historiene videre for og forteller de du tar med deg på denne turen senere. Her blir de relasjonelle verdiene forsterket. Dette kalles og immateriell kulturarv: Den relasjonen du får til landskapet gjennom 'arvede' verdier fra forrige generasjon.

RELASJON LEDER TIL FORMIDLING

Den relasjonelle verdien og betydningen av dette spiller en viktig rolle i hvordan en verdsetter naturmiljøer. I artikkelen 'Connecting 'relational values' and relational landscape approaches' (2018) hevder Stenseke at den nye ideen om relasjonelle verdier har potensial til å blant annet betydelig påvirke miljøpolitikken, og herunder forvaltning. Det er av betydelig interesse for å se på hvilke måter mennesker forholder seg til et fysisk miljø på, spesielt i lyset av bærekraftsutfordringer. Ved å formidle alle nyansene av et landskap kan vi hele tiden vurdere hvordan mennesker klarer å koble seg på sitt fysiske miljø gjennom opplevelsen av det. Ut ifra dette ser vi et behov for å kommunisere landskapet på et vis som gjør at verdiskaping av natur- og kulturmiljø kan nå et bredere publikum. Om dette blir oppnådd er muligheten større for at samfunnet ser verdien i å ta vare på landskap (ibid), og dermed styrke forvaltningen av den.

BRED VERDISKAPING

Begrepet *bred verdiskaping* ble utviklet gjennom to nasjonale verdiskapingsprogrammer ('Verdiskapingsprogrammet på kulturminneområdet 2006-2010' ledet av Riksantikvaren og 'Naturarven som verdiskaper 2009-2014' ledet av Miljødirektoratet) (Brandtzæg & Haukeland, 2014).

Bred verdiskaping synliggjør samspillet og synergieffektene mellom ulike fagområder, og kan være en møteplass for ulike former for verdiskaping og bærekraftig utvikling. Landskap, natur- og kulturarv har fått økt interesse i bygde- og næringsutviklingsstrategier i Norge og andre steder i Europa (Haukeland, 2010). Her inngår lokale ressurser, historie, tradisjoner og særpreg som et grunnlag for verdiskapingen.

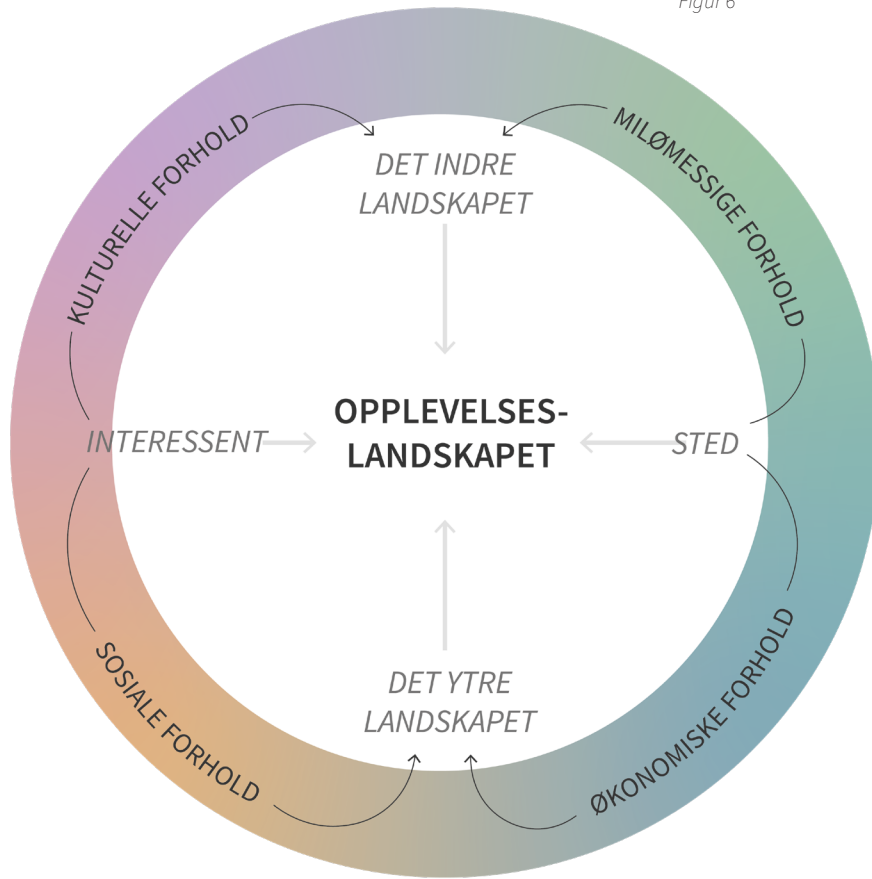
I senere tid har begrepet blitt et konsept innen deler av nasjonal politikk. Bred verdiskaping blir nevnt i en rekke ulike rapporter og strategier. Et overordnet ønske er å kombinere vern og bevaring av landskap gjennom bruk, og opprettholde et balansert samspill mellom produksjon, private goder og fellesgoder (Miljøverndepartementet, 2013). Det er dog viktig å være bevisst på at hvert enkelt tiltak knyttet en eller flere former for verdiskaping, kan gå på bekostning av en annen, en konsekvens er *negativ verdiskaping* (Haukeland & Brandtzæg, 2019). For å unngå dette er bevisstgjøring et viktig virkemiddel for å ta vare på ressursen i samsvar med å utnytte den.

I verdiskapingsprogrammer kobles verdiskaping til samfunnsutvikling i form av sosiale, kulturelle og miljømessige verdier, som igjen er en del av den ønskede bærekraftige utviklingen (St. Meld. Nr. 22 (2004-2005)). Vi kan se på landskapet i Norge som verdiskaper: Naturarven i Norge kan være en miljømessig verdiskaping ved at naturmiljø og landskap blir tatt vare på og utviklet. Dette igjen kan føre til kulturell verdiskaping, i form av at lokal identitet blir løftet fram. Videre vil en sosial verdiskaping oppstå som en følge av dette, når lokal identitet fører til bevissthet og engasjement for lokale naturområder (Haukeland, 2010). Her igjen blir økonomisk verdiskaping til, når næringsgrunnlaget for et område kan øke som en konsekvens av økt sosial og kulturell verdiskaping. Disse fire verdiskapingene utgjør bærekraftig utvikling. Figur 6 (s. 29) illustrerer hvordan bred verdiskaping kobler seg på hverandre gjennom oppfatning og opplevelse av landskap.

Under illustreres hvordan landskap kan vernes koombinert med ulik bruk.

Figur 6

KULTURELL VERDISKAPING

Kulturell verdiskaping er styrking av kulturverdier. Dette innebærer kunnskap og bevissthet om betydningen av lokal kultur- og naturarv, særpreg, tradisjoner, historiefortelling og symboler som gir grunnlag for formidling og utvikling av stedlig identitet, stolthet og tilhørighet (Haukeland & Brandtzæg, 2019). Økt lokal kunnskap og bevissthet om natur- og kulturarven er viktig bidragsyter. Involvering av lokale inngår eksempelvis deltakelse i prosesser for å synliggjøre de kulturelle verdiene, å få tilstrekkelig informasjon om kulturhistorie og lignende. Tiltak som fremmer kulturarven kan og styrke et områdes sted, omdømme og attraktivitet (ibid).

MILJØMESSIG VERDISKAPING

Miljømessig verdiskaping innebærer en innsats som kan styrke miljøverdiene knyttet til natur- og kulturarv. Miljøverdier her er ren luft, rent vann, naturmangfold, estetikk, klima, og natur- og kulturlandskap. Skjøtsel, bevaring, sikring, samt å forsterke både kultur- og naturmangfold. I Miljødirektoratets 'Naturarven som verdiskaper' (2015) er de fleste tiltak rettet mot miljømessig verdiskaping med fokus på å lede slitasjeelementer som ferdsel bort fra sårbare områder, samtidig som å synliggjøre spesielle miljøkvaliteter i området gjennom informasjon. Denne informasjonen må tilgjengeliggjøres og med tilstrekkelig formidling kan en oppnå å gi en ny dimensjon til opplevelsen av landskapet (Haukeland & Brandtzæg, 2019).

SOSIAL VERDISKAPING

Sosial verdiskaping innebærer å kunne styrke de sosiale verdiene knyttet til natur- og kulturarv. Her inngår felles forståelse, engasjement, tillit og tilhørighet (Haukeland & Brandtzæg, 2019). Dette oppstår gjennom samarbeid, dugnad, frivillighet, fellesskap og nettverk. Sosial verdiskaping i stor grad om å utvikle felles forståelse og gjensidig tillit mellom ulike aktører (ibid.).

ØKONOMISK VERDISKAPING

Økonomisk verdiskaping inngår innsats som styrker økonomiske verdier, slik som lønnsomhet i produksjon og salg av varer/ tjenester, og økt sysselsetting for lokalsamfunnet. Formidling og kompetanseheving er en konsekvent suksessfaktor: Naturkunnskap, produktkunnskap, markedskunnskap, kunnskap om bedriftsutvikling, tillit til og mellom aktører, og god evne til å formidle er nøkler til å underbygge økonomisk verdiskaping (Haukeland & Brandtzæg, 2019).

BESØKSFORVALTNING FOR ET LEVENDE LOKALSAMFUNN

Berørte lokalsamfunn som livnærer seg av besøkende har ved økende tilreisende behov for en aktiv forvaltning, både med tanke på å redusere slitasje på natur og berørte lokalsamfunn (NMBU, u.å). Besøksforvaltning er et relativt nytt fagfelt i Norge, og det foreligger ingen nasjonal strategi for besøksforvaltning for reiselivet i dag, utover Miljødirektoratet sin veileder: 'Besøksforvaltning i norske verneområder'. En ny rapport om besøksforvaltning knyttet til natur- og kulturarv vil fremkomme i løpet av 2023 (NMBU, u.å). Besøksforvaltning ifølge Miljødirektoratet er definert slik «... å legge til rette for og styre bruken av et verneområde slik at forståelsen for vernet økes og verneverdiene ivaretas, samtidig som opplevelsen for de besøkende skal bli best mulig og den lokale verdiskapingen skal bli størst mulig» (Miljødirektoratet, 2020). Nordland fylkeskommune har i sitt 3-5 årig pilotprosjekt fra 2018 rettet besøksforvaltningen som et verktøy for stedsutvikling og lokal verdiskaping. Reiseliv- og opplevelsesstrategien for Nordland skal bidra til utvikling av et bærekraftig opplevelsesbasert reiseliv som gir lokal verdiskaping (Nordland fylkeskommune, 2021).

Målet med prosjektet er å finne best mulig balanse mellom bruken av et sted, samtidig ta vare på stedets ressurser på en bærekraftig måte. Et bredt engasjement for stedets utvikling er verdifullt for planleggere, og er grunnleggende for lokalbefolkningens hverdagsliv. Stedlig forståelse basert på landskapsperspektivet og ressurser kan danne grunnlag for

strategier og tiltak knyttet til lokal og regional planlegging og utviklingsprosesser, på den måten være et bidrag til bærekraftig samfunnsomstilling. «*Dette kan også bidra til å gjøre planleggingen mer relevant for kommuner hvor ikke arealbrukspress er den største utfordringen, men fraflytting og tap av arbeidsplasser*» (Stokke & Clemetsen, 2022, s. 22) «*I utviklingen av reiselivet, bør hensyn til tålegrense for lokalsamfunn, natur, landskap, kultur og lokal verdiskaping diskuteres*» (Nordland fylkeskommune, 2021). Et avgjørende grep i satsningen på opplevelsesbasert reiseliv er å skifte fokus fra volum til verdiskaping. «*Det er ikke antall besøkende i seg selv som er avgjørende, men den verdien besøkende skaper lokalt*» (Nordland fylkeskommune, 2021).

Besøksforvaltning er et verktøy for lokalsamfunnsutvikling, og arbeides med som et grep for å oppnå ulike former av *besøksopplevelse*. Besøksopplevelse handler om hvordan besøkende på et sted opplever området de er i. Dette tar utgangspunkt i fysiske faktorer som landskapets utforming, kulturhistoriske elementer, vær, og liknende forhold, men har og et psykisk aspekt som handler om personens subjektive erfaring av ytre sansepåvirkninger (Teigen, 2020). Dette baserer seg altså mye på hvilken relasjon man får til et område: Om man opplever det alene eller med noen, hvilken forventning man har til opplevelsen, hvilken forkunnskap har man om området, og ellers om det er ting som setter seg i minnet underveis i besøket.

STEDSBASERT LÆRING

*Tradisjonshåndverk:
Høvling av takflis med høvel trukket
av to hester, til restaurering av låven
på Åbborhøgda, Finnskogen*

Stedsbasert læring tilnærmer seg forvaltning av naturressurser ved å inkludere barn og unge gjennom læring. Det ligger et stort potensial i å ta i bruk kultur- og naturarv som en arena for læring. Barn og unge er omtalt i satsningsområder i både statlige og fylkesvise handlingsplaner. I tillegg er natur- og kulturarv en viktig del av barnehagens og skoleverkets læreplaner (Fjørtoft & Reiten, 2003).

I 2020 kom utdanningsdirektoratet med en ny læreplan, også kalt kunnskapsløftet. Hvor det står: «Skolen skal bidra til at elevene utvikler naturglede, respekt for naturen og klima- og miljøbevissthet» (Utdanningsdirektoratet, 2022). Stedsbasert læring handler om, som ordet tilsier å ta aktivt i bruk landskapet som en læringsarena, hvor læreplanen har

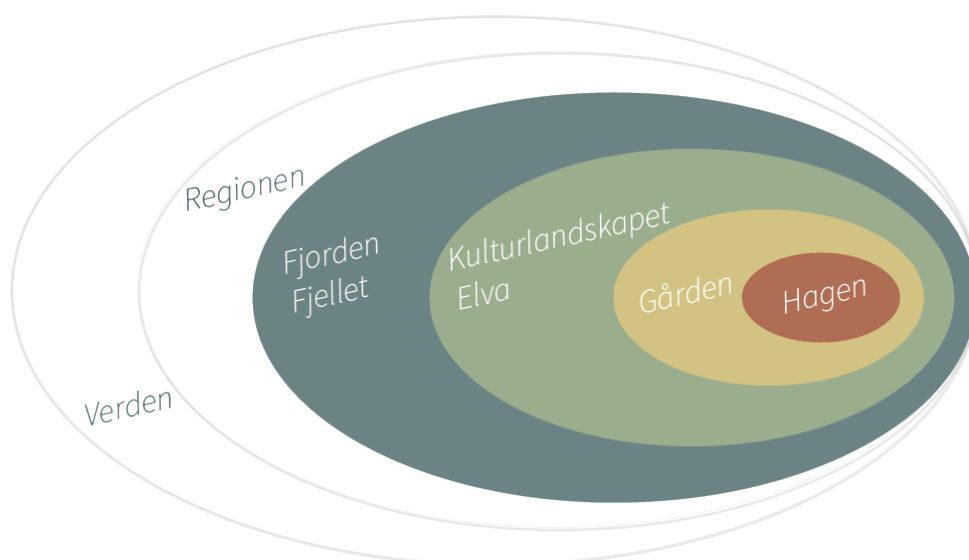
en lokal forankring. «For at det skal kunne kalles stedsbasert læring, er det viktig å finne koplinga mellom sted og aktivitet, og at disse byr på ulike pedagogiske utfordringer som må løses» (Barane, et al., 2015, s. 33). Det handler også om å føle seg hjemme og trygg. Når den grunnleggende tryggheten er til stede, kan barn utvide relasjonsrommet og bevege seg ut i det ukjente (Figur 7). Om læreren har evnen til å formidle og ta i bruk lokal stedshistorie til barn og unge, er det en arena for transformativ læring. «Begrepet transformativ læring omfatter all læring som innebærer endringer i identiteten til den lærende» (Illeris, 2013, s 17).

Ifølge Sinnes (2015) viser forskning at undervisning knyttet til bærekraftig utvikling er lite utbredt, fragmentert og sterkt læreravhengig (Aaslid, et al., 2019, s. 6).

Stedsbasert læring kan være en metode for bærekraftig utvikling, men avhenger av samarbeid mellom lærerne og skoleledelsen. «Det innebærer å gi kunnskaper, ferdigheter og holdninger som trengs for at vi skal kunne ta vare på vår felles jord, til å ta reflekterte valg og til å delta i den demokratiske debatten om hvilke tiltak som er riktige og viktige for en bærekraftig utvikling for alle» (s. 25). Å lære barn til å se sammenhenger mellom steder i nærmiljøet og gi kunnskap, ferdigheter og holdninger for å forvalte områdene i tråd med bærekraft. Utdanning og utvikling av den kan være utradisjonell, praktisk rettet, og relevant og virkelighetsnær.

Aurland har skapt rom for læring ved å ta i bruk hele landskapet og stedet (Barane, *et al.*, 2015, s. 30). 'Levende skule', et forskningsprosjekt i regi av Norges miljø- og biovitenskapelige universitet som foregikk fra 1996 til

2000, og handlet om å bevisstgjøre mennesker om utviklingspotensialet for deres nærmiljø og kvaliteter. Aurlandsmodellen, et eksempel på metode for stedsbasert læring, har bygd opp og tatt i bruk de ulike læringsarenaene i området og knytta de til læringsmål og aktiviteter som ligger innenfor læreplanen. Det er gjort ut fra menneskelige ressurser og natur- og kulturressurser Aurland har i sitt område. Aurlandsmodellens prinsippsskisse har skapt læringsrom og oppgaver i trinn og sirkler fra det nære og lokale og ut til den store verdenen, den er også tilpasset alle typer landskap (se figur 7). De har tre grunnleggende faktorer som danner utgangspunktet for å utforme læringsopplegg i Aurlandsmodellen: Sted og/eller læringsrom, læringsoppgaver og pedagogiske verktøy. Gjennomføringen ligger i spenningsfeltet mellom hva rommet kan tilby av oppgaver og hva oppgavene kan tilby av pedagogiske ressurser.

Figur 7

LANDSKAP SOM KILDE TIL OPPLEVELSER OG UTVIKLING

Norge er for det meste dekket av natur- eller kulturområder, hvor skog, fjell og vidde dominerer landskapet vårt (SSB, 2017). Landskapet er hovedsakelig formet etter naturens premisser, som har ført til spektakulære og varierte landskap. Norge er en turistdestinasjon for mange, og kombinasjonen av natur og kultur en viktig attraksjon (Lyngsnes, 2007). Kulturen kommer fram nasjonalt til mindre og mer lokale spesialiteter, og kan favne om alt fra kunst til dialekt, byggeskikk og mattradisjoner, og verdier innen skikk og bruk. I dag står vi ovenfor en stadig økende globalisering som kan true lokale særpreg. Derfor er det enda viktigere enn før å gi det kulturelle både status og oppmerksomhet, slik at det kan ivaretas for tiden som kommer etter oss (Fitje, 2001). De kulturelle særpregene er og et bilde på nasjonen i sin helhet.

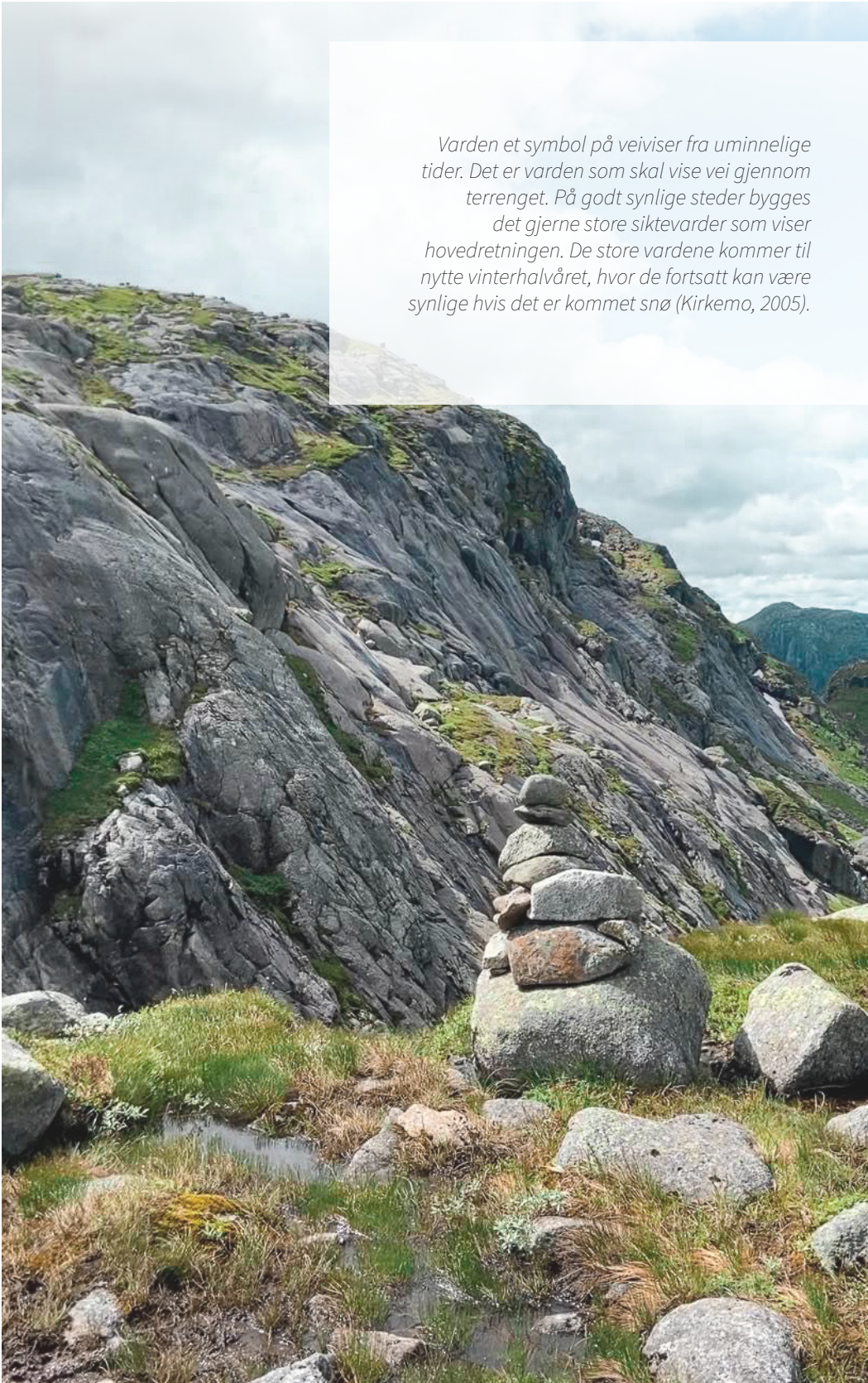
Norge inneholder mange ulike naturtyper, hvor en stor andel er sårbare, eller hjemmet til mange truede og/eller rødlistede arter (Artsdatabanken, 2018). Friluftsliv er dog for alle, og gir alle retten til å ferdes ute i naturen (Friluftsloven §2, 2021). Norsk friluftsliv rotes i bygdefolks tradisjonelle høsting og bruk av naturen gjennom årtusenene, men uttrykket ble først brukt av Henrik Ibsen i 1859 i diktet

'På vidderne' (Waalder, 2022) når det hadde blitt mer vanlig å oppholde seg i landskapet ved rekreasjon. Å bedrive friluftsliv har siden endret seg gjennom historien til å bli mer spesialisert.

Mange lokale turlag og organisasjoner, som Norges jeger- og fiskerforbund (NJFF) og Den Norske Turistforening (DNT) har spilt en viktig rolle i å tilrettelegge, opplyse, kartlegge og arrangere rundt friluftslivet, som gjør Norges landskap mest mulig tilgjengelig for de fleste. Begreper som 'spørsløse ferdsl' og 'naturopplevelse' dukket opp på 1990-tallet, og har fått en sentral plass i friluftslivet: Gjennom myndighetene har spørsløse ferdsl blitt fremhevet for å ivareta hensynsfull ferdsl og opphold i naturen, som nedfelt i friluftsloven (ibid.). I St.meld. 18 (2015-2016) beskrives naturen som en kilde til helse og livskvalitet, som og er en del av bærekraftig utvikling. Dette gjennom å bedrive ulike former for friluftsliv. Regjeringen ønsker å ivareta friluftsliv som en levende og sentral del av kulturarven i Norge, og som en nasjonal identitet. Det er et nært forhold mellom friluftsliv og verdiskaping basert på natur- og kulturarven. Naturbasert reiseliv dekker økende etterspørsel til bl.a. opplevelsestilbud i naturen.

«... Alle skal ha mulighet til å engasjere seg og ta ansvar for kulturmiljø. Kulturmiljø skal bidra til bærekraftig utvikling gjennom helhetlig samfunnsplanlegging. Et mangfold av kulturmiljø skal tas vare på som grunnlag for kunnskap, opplevelse og bruk ...» (st.meld. 16. (2019-2020), Regjeringen, 2020).

Med denne meldingen innførte regjeringen begrepet kulturmiljø som skal være dekkende for kulturminner, kulturmiljøer og landskap, og omtaler dette feltet i helhet. Norsk kulturarv-stiftelsen mener og ønsker at det norske særpreget skal bidra til både tilhørighet, identitet og verdiskaping (Norsk kulturarv, 2017). Her er synliggjøring av kulturarven et ytterst viktig grep. Samspillet mellom natur- og kulturopplevelser utgjør ofte hvorfor folk bedriver friluftsliv.

Varden et symbol på veiviser fra uminnelige tider. Det er varden som skal vise vei gjennom terrenget. På godt synlige steder bygges det gjerne store siktevarden som viser hovedretningen. De store vardene kommer til nytte vinterhalvåret, hvor de fortsatt kan være synlige hvis det er kommet snø (Kirkemo, 2005).

FORVALTNING AV LANDSKAP

Arbeid med landskap

Å besøke gamle boplasser eller vandre på gamle ferdselsveier er en nærhet til kultur- og naturarven. De mange sporene etter menneskelig aktivitet kan være både gjemt og åpenbare, men om man må lete litt ekstra etter dem er dette noe som skaper engasjement (Norsk Friluftsliv, u.å.). Som en følge av å bruke landskapet vil regjeringen at forvaltning skal følge med i utviklingen. Virkemidler, mål og justeringer i arbeid med landskapet skal derfor følge friluftslivspolitikken overordnede mål. Det innebærer at ressurser og virkemidler skal brukes på forvaltning (St. meld. 18 (2015-2016)). Det er derfor en viktig effekt av å bruke natur- og kulturområdene våre, at instanser da blir satt inn for å ivareta landskapet, og følge utviklingen av bruken av den. Turisme utgjør i dag rundt 4% av landets brutto nasjonalprodukt (Innovasjon Norge, 2015). Naturen har vært et grunnelement i norsk reiseliv, og bruken av natur og verneområder innen turismen har medført miljøretningslinjer for de naturbaserte reiselivsbedriftene.

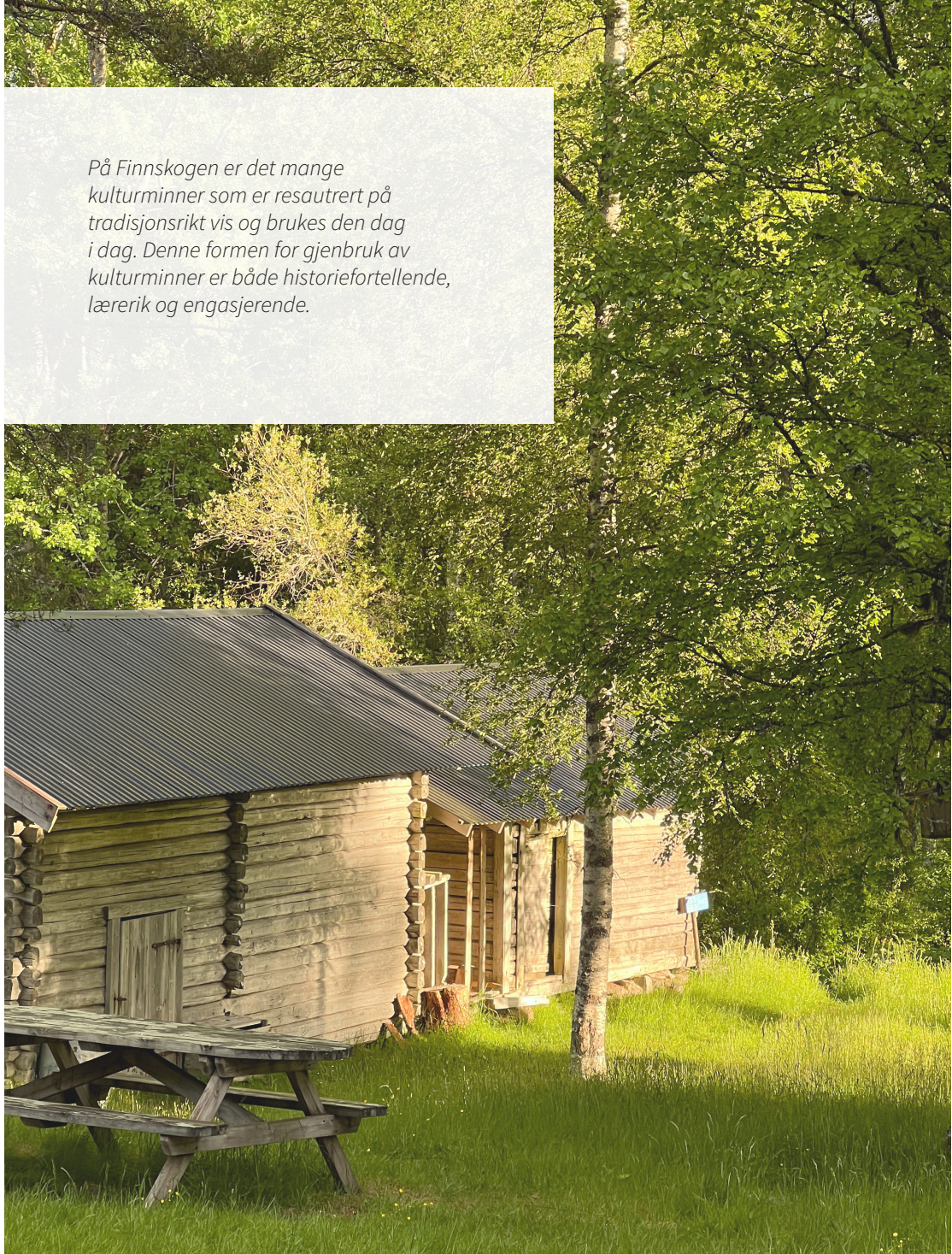
RUVIVAL

RUVIVAL fokuserer på gjenbruk av kulturminner slik at nye bruksområder kan bidra til bevaring av den, samt tilpasse seg samfunnsbehovet. Det pågående forskningsprosjektet har tre ulike områder de fokuserer på; Finnskogen, Hemnesberget og Jæren (TØI, u. å.). RUVIVAL legger til rette for at gjenbruk vil kunne ivareta kulturmiljøverdiene i bygdesamfunn i Norge: Innhenting og levere kunnskap og verktøy for å engasjere lokalsamfunn, forbedre samarbeid, og evaluere sosioøkonomiske konsekvenser av gjenbruk av kulturarven. Det er her mulig å trekke paralleller til vårt valg av område i masteroppgaven. Både tematikken og metodikken har flere likhetstrekk, hvor begge setter søkelys på rurale steder hvor konsekvenser som demografisk og sosioøkonomisk tilbakegang er reelle.

Norske parker

I tillegg til å være en del av RUVIVAL-forskningsprosjektet, har Finnskogen en egen *regionalpark*. En regionalpark er definert som et geografisk sammenhengende verdifullt og verdsett landskaps- og identitetsområde, definert på bakgrunn av sin unike natur- og kulturverdi (Norske parker, u.å.). Parken skal gi merverdi for både lokalbefolkningen og besøkende, og som medlem blir en del av nasjonalt og Europeisk ressursnettverk. De åpner opp for fremtidig utvikling av et landskap, og bidrar med koordinering og samhandling på tvers av kommunegrenser. Norske parker samarbeider med myndigheter og fungerer som en tjenesteyter. Hittil finnes ni norske regionalparker i over 40 ulike kommuner med til sammen 350 samarbeidspartnere (Norske parker, u.å.), spredt rundt i Norge. Arbeidsområder som Norske parker arbeider med er klima og miljø, landskap- og kulturmiljøforvaltning, regenerativt reiseliv og besøksforvaltning, kultur- og naturveiledning og satsning på ungdom i park. Finnskogen Natur & kulturpark er en av ni parker, og er Nordens eneste grenseoverskridende park. Det vil si at kommuner på tvers av landegrenser samarbeider, totalt er det syv kommuner og 55 partnere (Finnskogen Natur & Kulturplan, 2020).

På Finnskogen er det mange kulturminner som er resautrert på tradisjonsrikt vis og brukes den dag i dag. Denne formen for gjenbruk av kulturminner er både historiefortellende, lærerik og engasjerende.

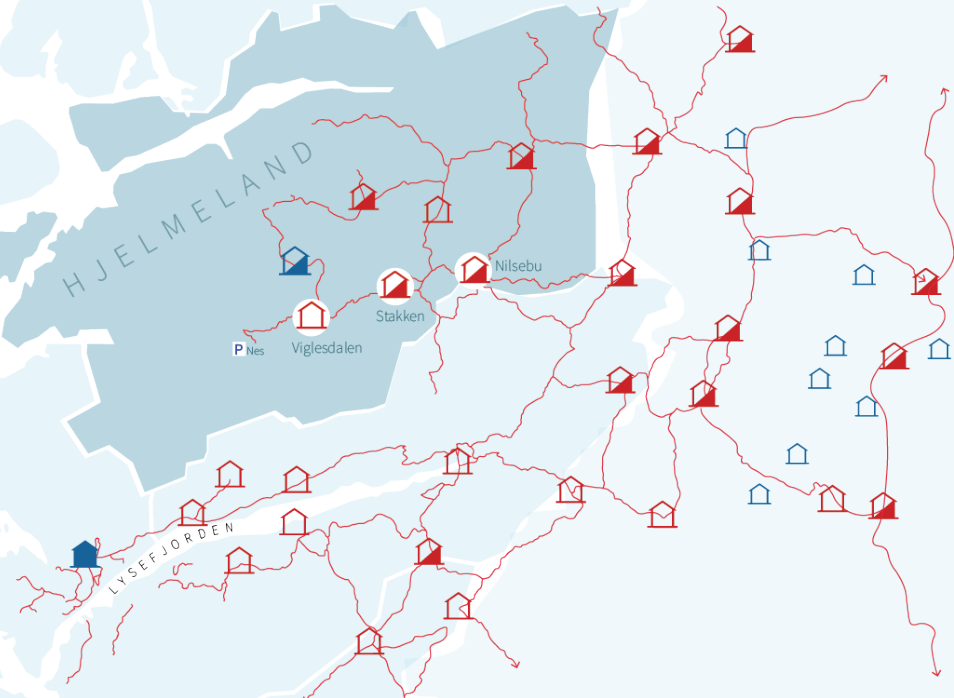
DNT

Utviklingen av morgendagens reiseliv krever et helhetlig perspektiv og samhandling mellom næringsaktører, de besøkende, lokalsamfunn, innbyggerne og kloden. Norge har en sterk posisjon når det kommer til å fremme natur- og kulturarv som et naturbasert reisemål. I følge reiselivsstrategien til Innovasjon Norge (2021), innfrir vi kun deler av turistenes forventninger som et *'ferieland'*. Altså ser vi at det ligger et uforløst potensial innen turisme. Frem til pandemien i mars 2020, hadde det Norske reiselivet hatt en sammenhengende vekstperiode de siste seks årene (Innovasjon Norge, 2021) med hyppig besøk fra (blant annet) utenlandske turister. Pandemien åpnet dog opp for at flere nordmenn ønsket å utforske det allsidige landet de bor i. Denne trenden består etter at landegrensene åpnet, men er nå og kombinert med innreisende trafikk. Her finnes ulemper som at de allerede kommersielle landskapsattraksjoner opplever et enda tyngre press, men og fordeler hvor kommuner stadig ser til bærekraftig besøksforvaltning for å møte morgendagens muligheter innen formidling, forvaltning og næring.

Potensial innen naturbasert reiseliv

Da Turistforeningen ble stiftet var det for å skaffe billig og godt losji for fjellvandrerne og merke ruter. I dag merkes rundt 21 000 km fotturer og driver over 420 hytter over hele landet. I tillegg driver de med informasjonsarbeid, formidling og arrangementer (Den Norske Turistforening, 2017). Boka 'Velkommen til fjells' av Kjelle Helle Olsen åpner med ordene «...å gå fra hytte til hytte». Få mennesker har så kort vei til prektige naturopplevelser som befolkningen i Rogaland (Olsen & Bang-Andersen, 1988). Det er ikke langt i avstand fra Driftavegen gjennom Viglesdalen og til turstier som kobler seg på lysestøler, Lysefjorden og Preikestolen (se figur 8, s. 40). Preikestolen er sertifisert som Nasjonal turiststi, er populært reisemål internasjonalt og har over 300 000 besøkende hvert år (Stavanger Turistforening, u. å.).

R
O
G
A
L
L
A
N
D

Figur 8

"Norge kan by på et hyttesystem det ikke finnes maken til i noe annet land, hvor det overlates til de besøkende å ordne opp etter seg og betale, uten at noen kontrollerer det" (Kirkemo, 2005, s. 36)

Kartet illustrerer de mange turløypene og hyttene med mulighet for overnatting i området rundt Driftavegen.

- Hjelmeland kommune
- Merka stier
- Preikestolen fjellstue
- Selvbetjent hytte
- Selvbetjent DNT-hytte
- Ubetjent DNT-hytte
- Ubetjent hytte

Historiske Vandreruter

«Så lenge det har vært bosetting i Norden har det også eksistert ferdselsåre» (Nordisk ministerråd, 1999, s. 24). Ferdselsårene og utviklingen av den har fulgt samfunnsutviklingen. «Gamle veiger og vegfar er ikke bare historiske traseer og gode turruter. De er også fysiske kulturminner som bærer med seg en mengde kunnskap om tidligere tiders levekår, teknikk og tilnærming til naturen» (Adriansen, 2021, s. 8). En ferdselsåre er ikke bare en nødvendig og praktisk passasje mellom to punkt, den også fortelle mye om tidligere tiders liv og samfunn (ibid, s. 13).

Historiske Vandreruter (HVR) er et samarbeidsprosjekt mellom DNT og Riksantikvaren, hvor formålet er å løfte frem gamle ferdselsveger gjennom Norge, og historien til hver og en av rutene. Vegfar blir utbedret, ombygget, omlagt og vedlikeholdt, altså er de kulturminner i stadig utvikling. Kulturhistoriske verdier er viktige både for dagens og framtidens befolkning, og er kilder til både rekreasjon og livskvalitet. For å kunne beholde tidsdybden, mangfold og landskapet er det ikke nok å bevare enkelte objekter. Vegene må blitt sett som større anlegg og del av kulturmiljøer. Puslespill satt sammen av mange kulturminner gjennom landskapet den går i (ibid, s. 36).

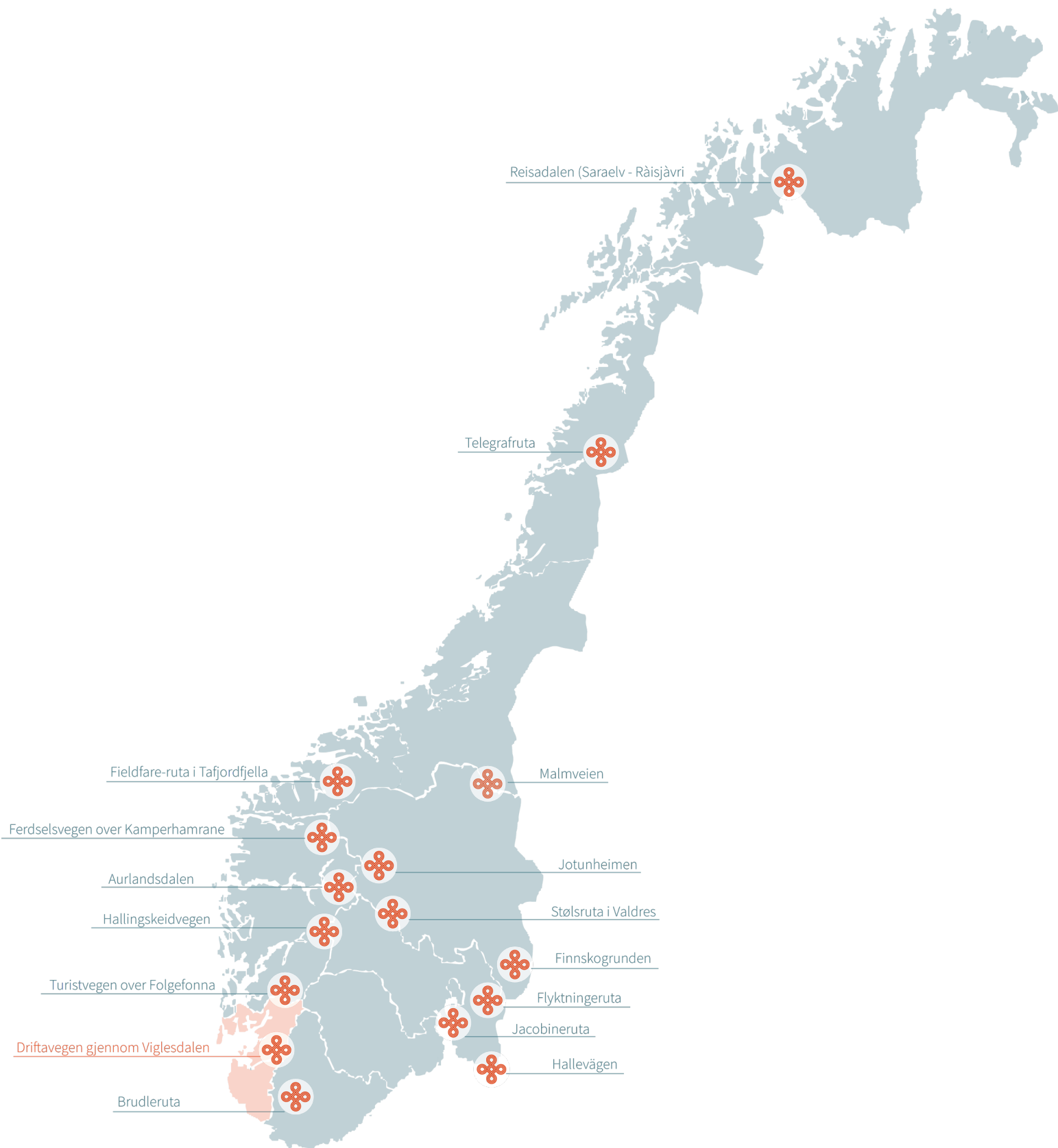
En av de største utfordringene med restaurering og tilrettelegging av gamle veiger og veifar er hvordan man kan ta vare på viktige kulturmiljøverdier, samtidig er en turrute med kanalisert ferdsel på. Nordisk ministerråd var blant de første som tok tak i problemstillingen: «Ved revitalisering skal alle nye fysiske tiltak ta hensyn til kulturminner, historie og natur i det gamle veimiljøet. Det er de opprinnelige opplevelsesverdiene som skal løftes frem og synliggjøres. Rester av autentisitet skal pleies med nennsom hånd. ... Det er den gamle veiens opprinnelige standard som skal sette premissene for graden av tilrettelegging» (Nordisk ministerråd, 1999, s. 69).

Ferdsel langs de gamle ferdselsårene er preget av en annen tid, tempo og et annet forhold til avstand (ibid, s. 18). Langs de gamle ledene kan en søke tilbake til samme opplevelse som våre forfedre vandret.

Målet med HVR er å øke kjennskap til flotte friluftsopplevelser, inkluderende natur og unik kulturarv, gjennom historiske ferdselsruter (DNT & Riksantikvaren, 2021). Disse rutene kan fortelle hver sin historie, og flere har tusener av år med ferdsel gjennom hele landet, til lands, over vann og på fjellet. Mange av rutene har for lengst forsvunnet, men mange har og bestått, og vært brukt inn i moderne tid. Driftavegen gjennom Viglesdalen er blant annet en av de rutene som fortsatt er godt synlig i terrenget. Landskapet har mange lag med kulturhistorie og flere bruksområder.

Gjennom HVR vil gamle ferdselsruter som Driftavegen oppnå et bredere spekter av opplevelse, med egen merking og informasjon om kulturhistorie langs hele ruta. HVR gir et unike og individuelle opplevelser av norsk natur.

Figur 9 viser Norge med alle de Historiske Vandrerutene - Fine turmuligheter, landet rundt.

Figur 13

OMRÅDESTUDIE

Dette kapitlet gir en introduksjon til kommunen Hjelmeland, som Driftavegen gjennom Viglesdalen ligger i.

LOKALSAMFUNNET HJELMELAND

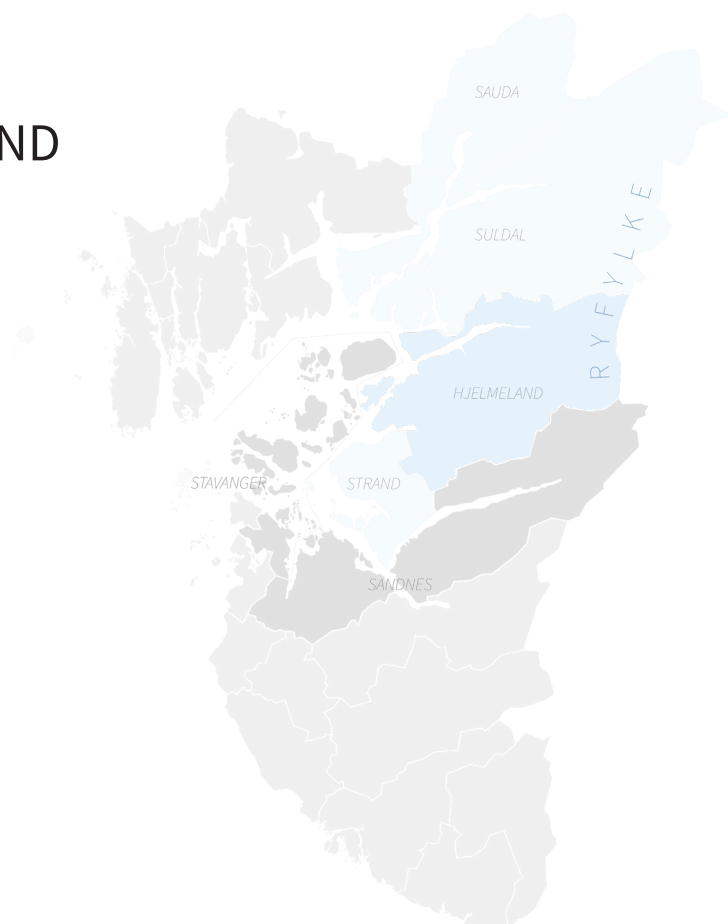
Hjelmeland kommune ligger i Ryfylke i Rogaland fylke. Kommunen grenser i nord mot Suldal, i øst mot Bykle og sør mot Sandnes og Strand og i vest mot Stavanger (se figur 14), og er stor i areal med 948 km² land, og totalt 1068 km² med vann, deriblandt de karakteristiske fjordene (Statistisk sentralbyrå, u.å.).

I hovedsak er det meste av arealet i Hjelmeland kommune regulert til landbruks-, natur- og friluftsområde (LNF)-formål. Hjelmeland er også berørt av flere landskapsvernområder (Olsen & Nilsen, 1992, s. 73). Hele 242 kvadratkilometer, altså 22% av det totale arealet i Hjelmeland kommune er varig verna (ibid). Den østlige delen av kommunen inngår i Setesdal- Vesthei- og Ryfylkeheiane landskapsvernområde (SVR), som fikk vernestatus i 2000. SVR er det nest største landskapsvernområde i landet, og har et areal på totalt 2323,3 km² (Forskr. om vern, Setesdal Vesthei Ryfylkeheiane, 2000). Området utgjør og kjerneområde til den sørligste villreinstammen i Europa, med omkring 3000 dyr.

'Hjelmeland - Naturlegvis'

Hjelmeland er en kommune med nedgang i antall innbyggere fremfor vekst. I slutten av 2022 hadde Hjelmeland 2589 innbyggere (Statistikk sentralbyrå, 2023). Befolkningsframskrivingen er noe kommunen prøver å motvirke med fokus på både jobb og attraktivitet. Kommunenes visjoner og mål fastsettes i samfunnsplanen. Samfunnsplanen også kalt samfunnsdelen, utgjør sammen med arealdelen kommunen sin kommuneplan. Dette er et styrende dokument for langtidsplanlegging av utviklingen i kommunen. Den nåværende kommuneplanen til Hjelmeland ble vedtatt 2019 og gjelder frem til 2031.

Kommunen operer med visjonen: *'Hjelmeland – Naturlegvis'*: Attraktive lokalsamfunn og arbeidsplasser, skal gjøre at flere vil bo og arbeide i kommunen. I kommuneplanen står det: «Me ynskjer å bruka natur og naturressursane til næring, rekreasjon og bukvallitet» (2019, s. 10). Det vil si at kommunen er opptatt av å vise at Hjelmeland skal være et naturlig valg for å bo, arbeide og besøke.

Hovedmålet til kommunen er jobb og attraktivitet, de vil legge til rette for vekst i folketallet gjennom satsning på arbeidsplasser og attraktive lokalsamfunn. Videre beskriver kommunen at kulturaktiviteter og kulturbygging er nøkler til å utvikle attraktive inkluderende lokalsamfunn, trivsel, identitet, og *'å høre til'* (s. 19). Det er definert tre satsningsområder for å oppå samfunnsmålene i Hjelmeland: 1) Videreutvikle 'trekantsamarbeidet': Offentlig, privat og frivillig sektor for å skape en basis for felles lokalsamfunnsutvikling med vekst i folketall. 2) Næringsutvikling med basis i eksisterende næringer og der reiseliv er særskilt vektlagt. 3) Lokalsamfunnsutvikling på en slik måte at det er mulig å bygge og bo i bygda for alle generasjoner, samtidig med ei særlig satsning på tettstedsutvikling (Hjelmeland kommune, 2018).

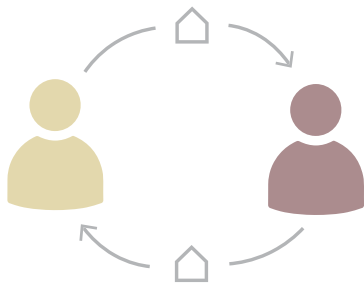
For denne oppgaven inngår alle satsningsområdene som relevante: *'Trekantsamarbeidet for å skape en basis for lokalsamfunnsutvikling'* og *'reiseliv'* har betydning for Driftavegen og lokalsamfunnsutvikling i Hjelmeland kommune. Mulighetene for å bygge og bo i bygda, favner igjen om bygdas attraktivitet.

BEFOLKNING

2 619 innbyggere

(Statistisk sentralbyrå, 2022)

NETTOFLYTTING

82 personer

(Personer som har flyttet til kommunen, minus antallet som har flyttet fra.)

(Statistisk sentralbyrå, 2022)

FORVENTET VEKST

2030

2 523 innbyggere

(Statistisk sentralbyrå, 2022)

2050

2 524 innbyggere

(Statistisk sentralbyrå, 2022)

Sand

JØSNESET

JØSEFJORDEN

HJELMELAND

Hjelmeland skule 1-10. trinn

Fister skule 1-7. trinn

Årdal skule 1-7. trinn

ÅRDAL

VIGLESDALEN

STAKKEN

NILSEBU

YRMEÐALSHEIA
LANDSKAPSVERNOMRÅDE

LUSAHEIA
LANDSKAPSVERNOMRÅDE

LYSEFJORDEN

FRÅFJORDHEIANE
LANDSKAPSVERNOMRÅDE

E39

E39

Stavanger

Jørpeland

Sandnes

fylkesveier

Ryfylkeveien R13

Europavei 39

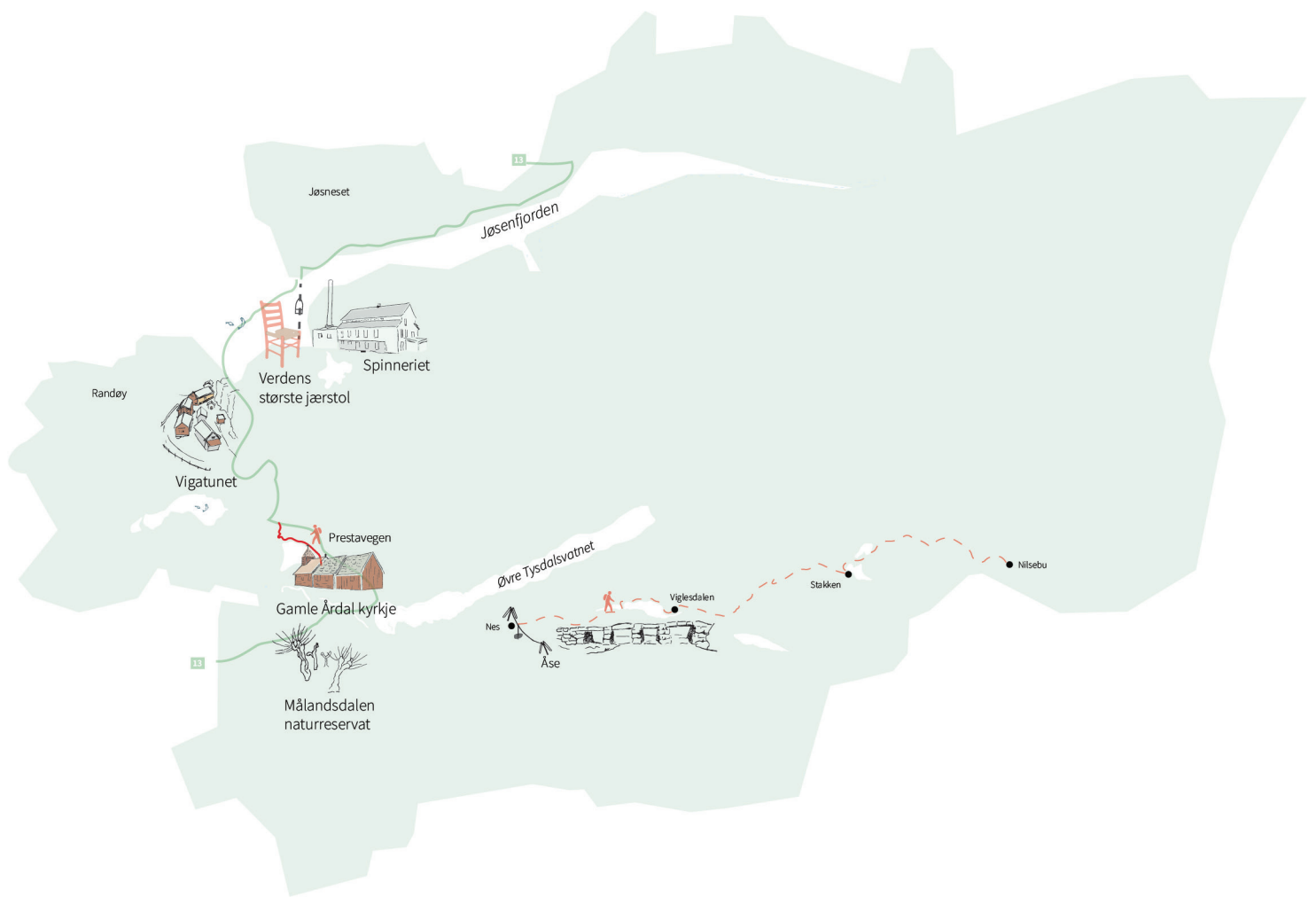
Driftvegen gjennom Viglesdalen

vann

ubetjent DNT-hytte

selvbetjent DNT-hytte

Illusrasjonen over kulturminner i Hjelmeland er basert på 'kulturminneplanen' (2017), og peker på de ulike kulturmiljøene kommunen er opptatt av å fremme. Dette er fysiske objekter/materiell kulturarv ulike steder i Hjelmeland.

KULTURHISTORISK FORANKRING

I Rogaland fylkeskommune er det ønsket at kulturmiljø, arv og landskap skal være en ressurs for bærekraftig samfunns- og næringsutvikling, som følger opp St. Meld. 16 (2019-2020). De har videre utviklet bl.a. handlingsprogram 'Regionalplan for kulturmiljø Handlingsprogram 2023-2035' som er en plan som skal gjennomføres for å holde ved like og gjøre den lokale kulturarven levende. Dette skal bidra til å utvikle bygdene i fylkeskommunen, og gjøre området mer interessant å både bo i, og besøke for tilreisende, når kulturhistorien i landskapet kan gjøres allment interessant (Rogaland fylkeskommune, 2022). En strategi som inngår i planen er «...formidle kunnskap om kulturmiljø og historie bredere, mer engasjerende og mer effektivt» (s. 7). For å gjøre dette skal skolen, friluftslivet og ulike arrangement av ulike aktører i større grad formidle kulturmiljø. Rogaland fylkeskommune skal i løpet av året 2023 legge frem en regionalplan for kulturmiljø med visjonen: «Rogaland tar vare på og verdsett kulturmiljøa sine som viktige ressurser i ei bærekraftig samfunnsutvikling» (Rogaland fylkeskommune, 2023). Kulturmiljø er ikke-fornybare ressurser for kunnskap, opplevelser og bruk. For å bevare og utvikle et utvalgt kulturmiljø av ulike typer og fra alle historiske epoker, skal fylkeskommunen sikre og bevare kulturmiljø og -landskap av særlig regional interesse gjennom god planlegging, vern og forvaltning.

«I Rogaland har me god kunnskap om kulturmiljøa våre og korleis dei bidrar til å gje eigenart og identitet til stader og folk» (Rogaland fylkeskommune, 2023, 6.2). Herunder formidle kunnskap om kulturmiljø og historie bredere, mer engasjerande og mer effektivt. God formidling bidrar til at befolkningen blir observante om hvilke verdier kulturminnene i deres lokalmiljø representerer (ibid).

Mens det er i større grad kommuner eller organisasjoner som skilter nyere tids kulturminne, har fylkeskommunen et særskilt ansvar for skilting og skjøtsel av automatisk fredede kulturminner. Kulturminner skal være nærere knyttet til turmål, både i tettbebygde strøk, i kulturlandskapet og i hei- og fjellområde. Fylkeskommunen har i sin strategi vektlagt at kulturmiljø skal i større grad bli formidlet gjennom skolen, friluftsliv og andre arrangementer. Å besøke for eksempel en gammel boplass eller å gå på gamle stier gir en nærhet til historien. Det er mange spor i Rogalands landskapet som utgjør en kulturell betydning og vakker natur.

Figur 15

Hjelmeland har flere bygningsmiljøer som har stor kulturhistorisk verdi. I Hjelmelands-distriktet er en lokal byggeskikk, helletak som er spesifikt for distriktet og lagt på en egen måte.

Figur 16

Matprodusenter har flere ulike produksjoner på gårdene sine.

Figur 17

Drift av sau legger til rette for bruk av utmark, og mange gårder har en eller flere støler tilknyttet gården.

Kulturminner, -miljø og landskap i Hjelmeland

Kommunene i Rogaland har hovedansvaret for bevaring av kulturminner, kulturmiljø og landskap i lokalsamfunnet. En kulturminneplan er kommunen sin oversikt over viktige kulturminner og kulturmiljøer, og inneholder en plan for forvaltningen av disse. Planen gir kunnskap om fortida og avklarer hvilke kulturminner en vil ta vare på i framtida (Riksantikvaren, 2020b). For å følge opp har Hjelmeland kommune utarbeidet en kulturminneplan. Arbeidet startet i 2014, og ble avrundet med vedtak i kommunestyret i juni 2017.

«Gjennom å halda ved like og å gjera den lokale kulturarven levande, skal me bidra til å utvikla bygdene. Slik vert området vårt ennå meir interessant og meir triveleg å bu i og besøka»
(Kulturminneplanen, 2017).

Kort fortalt vil de fortelle om Hjelmeland sin historie og gjøre den interessant for folk flest. Bakerst i planen er det valgt ut enkelte satsningsområder som kommunestyret har valgt å prioritere: Næringslivshistorie, Jærstolar (figur 19) og sponkorgjer, Vigatunet (figur 21) og helletakene ellers, 'Internasjonale Hjelmeland gjennom historia', gamle ferdsselsveger med vekt på Prestavegen og Viglesdalsvegen, sentrum, og sist: Generell styrking av kulturminnevernet.

Blant bygningsmiljøer er kirkene spesielle for kommunen. I dag er det to listeførte kirker, Hjelmeland kirke fra 1858 og Fister kirke fra 1867. I tillegg er Årdal kirke fra 1619 fredet (figur 20). Listeførte bygg er av Riksantikvaren vurdert som et verneverdig kulturminne. Det innebærer at Riksantikvaren må involveres i vedlikeholdstiltak og istandsetting.

Siden starten av 1800-tallet ble det etablert et sølvsmedmiljø i Hjelmeland. En av de mest kjente gullsmedene i Norge var fra Hjelmeland og født på Sandegarden. Han lærte seg faget av den første ordføreren i kommunen og sin onkel.

Ut over 1800-tallet hadde saueholdet skapt næring til veving, farging og stamping av vadmel - Et eget industrieventyr fra Hjelmeland. Dette foregikk i Hjelmeland interessentskap, i dag kjent som Spinneriet (figur 18). I dag er det til kulturbygg, men har hatt mange ulike næringer i seg i løpet av årene. Blant annet har det vært kraftverk, jærstolfabrikk og treskofabrikk.

På slutten av 1800-tallet ble de aller første jærstolene produsert av Johannes Hetlelid (1869-1944) (Kulturminneplan, 2017). Jærstolen har i mange år vært et signaturprodukt fra Hjelmeland. I tillegg til å være første jærstolprodusent laget Johannes Hetlelid fletteprodukt til frukt og bær. Flettingen i både stol og korgene tas opp igjen i kommunevåpnet til Hjelmeland kommune som ble godkjent i 1984.

Hjelmeland Bygdemuseum ble formelt opprettet i 1975, og inngår i Ryfylkemuseene. Trolig har det bodd folk i Viga i et par tusen år (Figur 21), blant annet er det flere gravhauger fra vikingtiden, men skriftlige går det kun tilbake til 1500-tallet (Ryfylkemuseet, u. å.). I tillegg en variert samling av gjenstander fra farne tider, har bygdemuseet tre ulike samlinger fordelt i temaer. Eldhuset viser en rekke gjenstander som ble brukt i matlaging, skomakerverkstedet, et skomakermiljø som et symbol på at Hjelmeland en gang i tiden har hatt 9 skomakere (Kulturminneplanen, 2017, s. 15). I tillegg til husmannsstova, en rekonstruksjon av husmannsbygd og skal også ha fostra Norges siste husmann Aanen Holmen. Han var husmann på Haugen under Funningsland til han døde i 1980.

Prestavegen var en gang i tiden bindeleddet mellom Årdal kirke og Riskedal, og var en ferdsselsveg for prestene på søndagspreken. Prestavegen mellom Hjelmeland og Årdal er regna som et forminne fra eldre tider, men vart i hovedsak bygd ut som rideveg tidlig på 1800-tallet (Hjelmeland kommune, 2017, s. 34). Turen er 4,2 km lang og stedvis er det lite spor etter den gamle ferdsselsvegen.

Se s. 48 for samlet kart over kulturminnene i Hjelmeland.

Figur 18

Figur 19

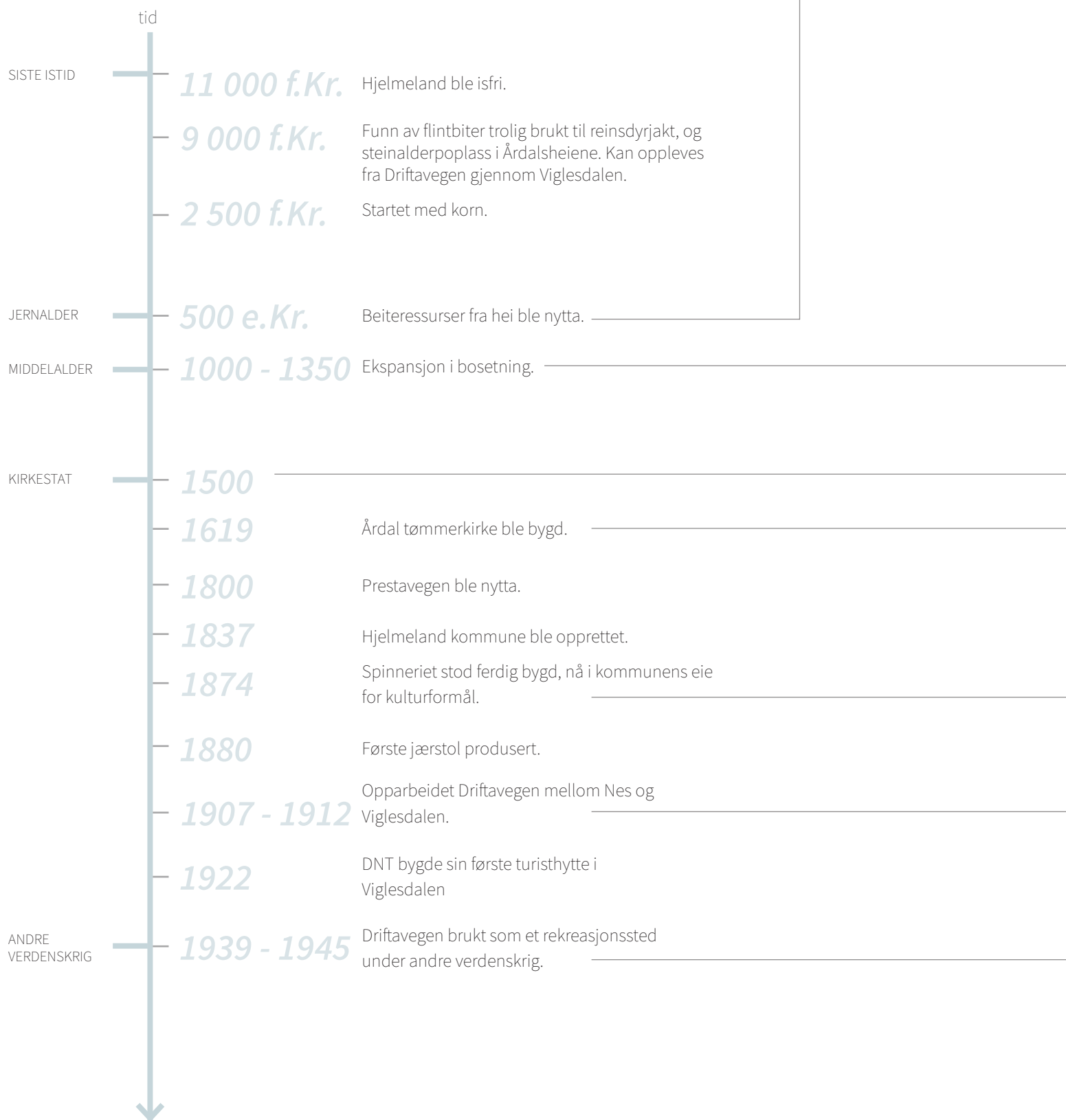

Figur 20

Figur 21

HJELMELAND BLIR TIL

Figur 22

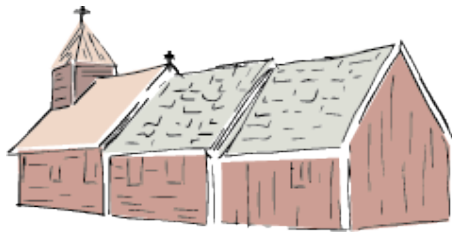
Gjeterne og geiter framfor et nedfallent huset i Viglesdalen.

Folkevandringstida ga opphav til:

- Gardsnavn som slutter på -land i Hjelmeland
- Syv bygdeborger
- Viglesdalen ble bosatt

Skriftlige kilder forteller at Vigatunet var bosatt på 1500-tallet, men angivelig bodd folk på stedet i par tusen år.

En av de mest særpregne renessanekirke i landet.

Viglesdalsbrua opparbeidet av Svenske rallarer.

Figur 23

Årdal ungdomslag på tur i Viglesdalen under andre verdenskrig

Hjelmelands næringsgrunnlag

De største næringene i kommunen er naturbaserte, som blant annet havbruk, landbruk, og produksjon av kraft.

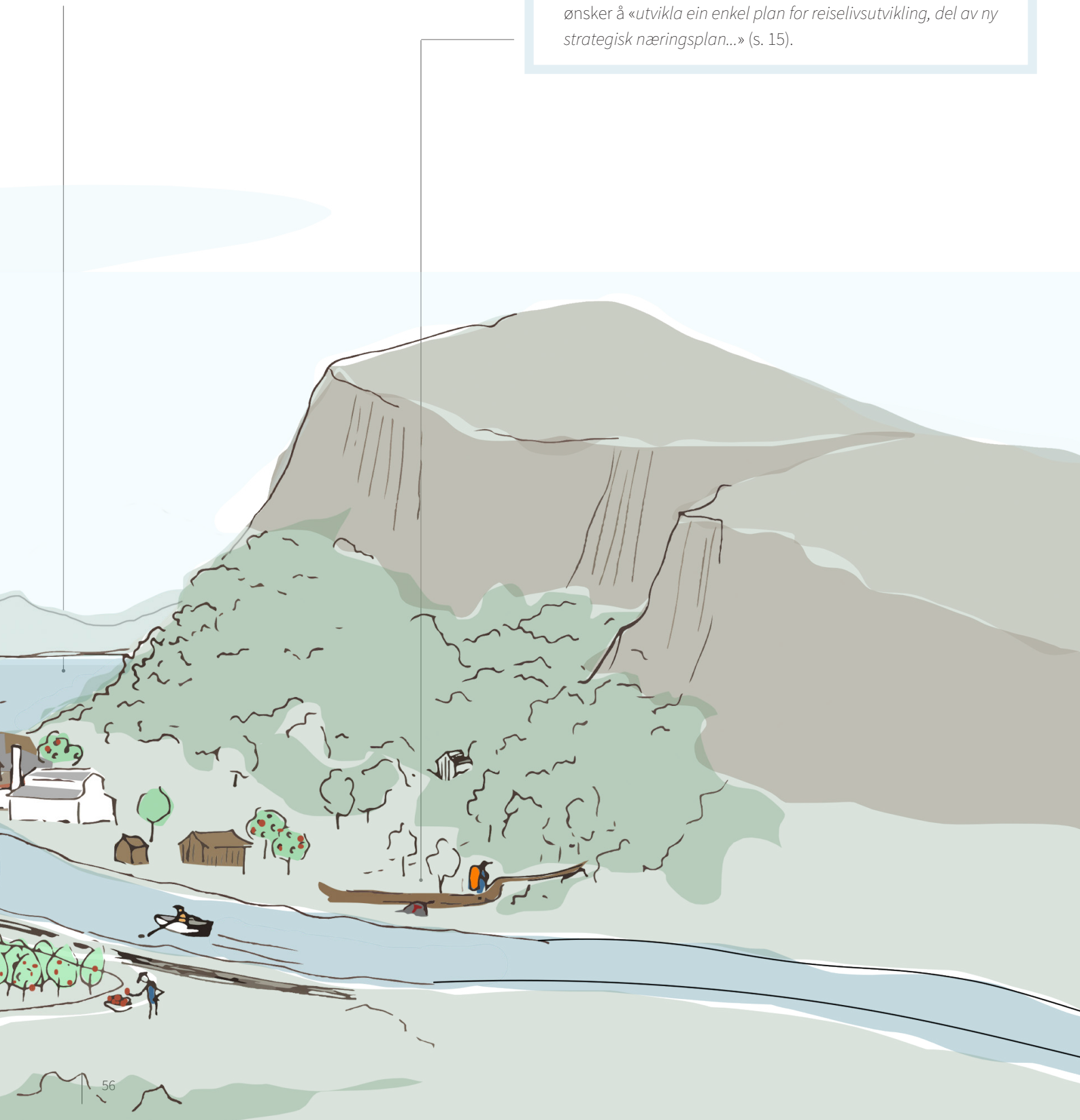
Matprodusenter i Hjelmeland kommune har hatt flere ulike produksjoner på gårdene sin, og begrepet 'mangesysleri' er et viktig kjennetegn for Hjelmelandslandbruket.

Husdyrholdet har alltid vært en bærebjelke i kommunen. Viktige næringer har vært sau og geit, men nå er geiteholdet omtrent forsvunnet, og sauene mer tallrik nå enn før. Denne driftsformen legger til rette for bruk av utmark, og mange gårder har en eller flere støler tilknyttet gården. Her er det og å se kyr på beitet. For at denne driftsformen skal være nyttig, er matprodusenten avhengig av fremkommelighet til stølen. Det er en klar sammenheng mellom fremkommelighet til stølen og nedlagte støler i Hjelmeland.

En av de større næringene er havbruk. Viktig fisking for kommunen har både vært brisling- og vårsildfiske. Giljefiske, altså en egen type fiske etter makrell, er fremdeles å oppdrive i dag. Fisk har betydd mye for næringen, og oppdrett har en historikk i kommunen over flere tiår. På Kjeahola, midt på kommunegrensa mellom Finnøy og Hjelmeland finnes oppdrettsanlegget av laks (Jøssang, 2012).

Naturen i området gir grunnlag for en annen voksende næring; Reiselivet. Dette er den næringen med størst vekstpotensial skriver kommunen (2019). Med sine store natur- og kulturressurser og en plassering mellom Preikestolen og Trolltunga, har kommunen et ønske om å sette Hjelmeland som en destinasjon på kartet. Kommunen ønsker å «*utvikla ein enkel plan for reiselivsutvikling, del av ny strategisk næringsplan...*» (s. 15).

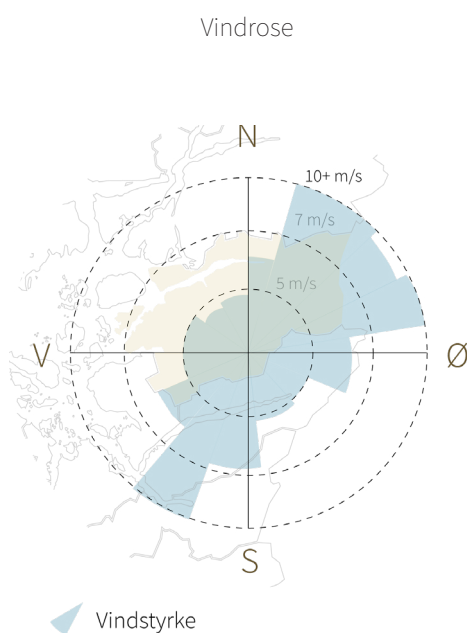
Klima

Rogaland har et maritimt klima, med store kontraster fra kyst til indre strøk (Norsk klimaservicesenter, 2023). I de kystnære områdene er det mildt og fuktig klima, mens det i hei- og fjellområdene har et kjøligere klima. Ifølge norsk klimaservicesenter skal det både bli mildere, våtere og tidligere vår, i tillegg til at intensiteten på nedbøren øker. Hjelmeland kommune har stor kystsoner, samt hei- og fjellområder, og klima vil i større grad bli mer ekstremt.

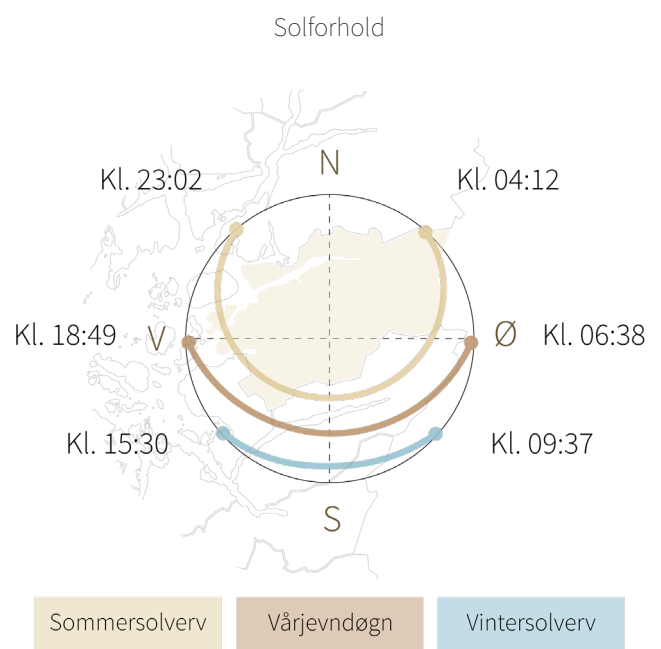
«Været kan gi anledning til både gleder og bekymringer. Det er i alle fall et samtaleemne. Ved sine utfordringer stiller det oss stadig overfor valg som gjør at vi må ta stilling til, planlegge og prioritere dagens aktiviteter etter været. Dermed kommer det til å prege vår hverdag på mange slags måter» (Evensberget, 1979, s. 51).

Samtidig gir det varmere været på vestlandskysten i Norge anledning til dyrking innen frukt og bær, som har blitt en viktig del av mattradisjonene og kulturopplevelse i kommunen. Det egenartede klimaet har og definert mye av naturopplevelsene for området.

Om man ser Hjelmeland ut ifra de mange besøksopplevelsene er naturen og klima i kommunen noe som i stor grad tilrettelegger for næring av bredt spekter, i tillegg til mange kvaliteter som gjenspeiles i verdiskaping og kan bidra til lokalsamfunnsutvikling. Kystklima og varme temperaturer noe som bidrar til gode forhold for dyrking av frukt, bær og grønt som i ellers av landet ikke opplever like god produksjon. Været er altså både særegent i seg selv i denne delen av landet, samt en viktig faktor for næringsgrunnlaget.

Figur 24

Figur 25

LANDSKAPS- RESSURSANALYSE

Dette kapitlet er todelt: Først tar det for seg en landskapskarakteranalyse av Driftavegen gjennom Viglesdalen, deretter presenteres resultater fra stadkjensleundersøkelsen.

DEL 1 LANDSKAPSKARAKTERANALYSE

Landskapskarakteranalysen er delt inn i seks ulike kategorier som beskriver de fysiske strukturene i landskapet. Metodikken er hentet fra Riksantikvarens veileder: landskapsanalyse, fremgangsmåte for vurdering av landskapskarakter og landskapsverdi (Clemetsen & Riksantikvaren, 2010). Analysen konsentrerer seg om driftevegen som går gjennom Viglesdalen, forbi Stakken og til Nilsebu. De ulike underkapitlene tar for seg hvert sitt tema for å gå i dybden av landskapets fysiske fundament. Landskapsressursanalysen er et grunnlag for videre arbeid hvor vi ser på informantenes *stadkjensle* av området.

1

LANDFORMER, SIKT OG VANN

Hovedformene (geomorfologiske hovedtrekk). Dette innebærer geologi, terrengformer, vann og vassdrag og forming fra siste istid.

2

VEGETASJONSDEKKE OG VEGETASJONSSTRUKTURER

Ulike vegetasjonstyper og sammensetningen av disse. Dette gjelder både der vegetasjonsdekket er naturlig, kulturpåvirket, kulturbetinget eller rent menneskeskapt.

3

AREALBRUK OG BEBYGGELSE

Aktiviteter som fysisk preger landskapet. I hovedsak er dette knyttet til næringsvirksomhet, bosetting, transport og ferdsel, rekreasjon og opplevelse. Samtidig vil arealbrukstemaet også fange opp endringsprosesser i landskapet, f.eks. viktige transportårer. Primærnæringer som jordbruk, skogbruk og reindrift er viktige virksomheter med betydelig påvirkning på landskapet i et område.

4

KULTURHISTORIEN I LANDSKAPET

Den fysiske kulturarven slik den framtrer i landskapet. Analysen avdekker de viktigste utviklingstrekkene og hvilke mønstre, objekter og elementer som det er mulig å oppfatte i dag.

5

KULTURELLE REFERANSER

Den historiske dimensjonen ved stedet og landskapet, men her som den delen av historien som ikke er nedfelt direkte i det fysiske landskapet. Vi snakker her blant annet om erfaringsbasert kunnskap om bruken av landskapet, historiene knyttet til landskapet og kulturelle uttryksformer som kan knyttes til landskapet.

6

ROMLIGE ESTETISKE FORHOLD

Dette forholder seg til landskapet som en tredimensjonal og sansbar helhet. Romlig analyse knytter seg til de egenskaper ved landskapets fysiske struktur som man orienterer seg etter og opplever i forskjellige sammenhenger.

(Direktoratet for naturforvaltning og Riksantikvaren, 2011)

1

LANDFORMER, SIKT OG VANN

Driftavegen gjennom Viglesdalen går hovedsakelig gjennom høyfjellet, men starter på lavlandet. Ruten begynner 121 moh., og på et punkt går over 980moh. Ruten beveger seg gjennom et landskap med flere elver, fosser og innsjøer, som alle er ferskvann og et resultat av grunnvann og smeltevann fra siste istid.

Ruten krysser første elv (Storåna) i starten av vandringen ved parkering i Nes. Dette er et elv med høy vannføring. Videre går vegen i østlig retning i jevn stigning hvor Sendingfossen, Hiafossen og Granefossene videre passerer (se kart over). Langs denne strekken passerer man jettegryter, som ble formet etter siste istid (figur 27, s. 65).

Etter stigning på ca. 300 meter går ruten inn et dalføre og på nordsiden langs innsjøen Viglesdalsvatnet. Denne delen av ruten går blant annet gjennom et område med rasfare utenom sommersesongen. I vannet kan man se store kampestener fra tidligere ras som er karakteristiske for landskapet (se bilde s. 65).

Viglesdalen turisthytte er plassert i en dal omringet av høye fjellsider, gresskledd bær, og Viglesdalsvatnet (Stavanger Turistforening & Historiske Vandreruter, u.å.). Gjennom Viglesdalen går man stort sett på granitt, og den er over en milliard år gammel. Her går man gjennom en typisk is-formet dallandskap omkranset av bratte fjellsider. På svaberga i løypa kan en snuble i smale kvartsgangar som

stikker opp over granitten. Her var berget tidligere dekt av vegetasjon som er slitt bort av turgåere og beitedyr over mange år. I vegetasjonen var det humusmyrer som bidro til kjemisk oppløsning av granitten, men kvartsen ble værende. Videre innover dalen er det flere skredvifter og store steiner som har rast ned fra dalsidene. Mye har trolig rast ut like etter siste istid, men det er også flere rasskråninger som er aktive i dag. Det er størst rasfare i sammenheng med snøsmelting og mye nedbør (LokalhistorieWiki, 2022).

Før man entrer dalen har man relativt god sikt. Ved ankomst til dalen ved Viglesdalsvatnet er denne begrenset til kun dalen i seg selv. Videre vil driftaveien gå i østlig retning over Viglesdalsbøen, og videre opp en morenerygg. Ryggen er et resultat av et samtløp mellom to bretunger, og har derfor fått preg av en kvass kam. Ruten fortsetter østover opp Benkjene, forbi Steggjadalen, mot Uføresdalen og opp Slengjen (se bilde, s. 66). Langs dette strekket er det flere naturlige huler i fjellet, som har fungert som tilfluktsrom fra vær, eller overnattingssteder for driftere.

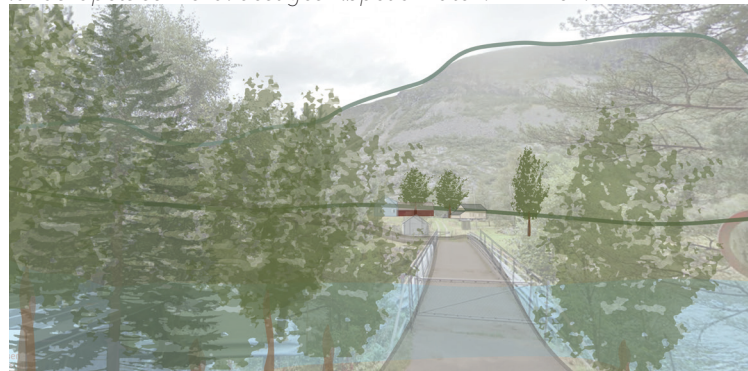
Når ruten går videre opp til Klinkehorten ser man kampesteiner i alle størrelser er strødd utover (se figur 28, s. 66). På dette fjellet er det utsikt over fjellheimen mot øst, nord og vest, hvor man ved klarvær kan se over til Folgefonna. Løypen følger så terreng bestående av platåer, flate, lave og smale berg omkranset av tjern, og videre til større vann, før den igjen beveger seg opp et fjell (Stavanger Turistforening og Historiske Vandreruter, u.å.). Videre går ruten vest, og følger et landskap bestående av fjell og flere innsjøer og elver. Her har større steiner blitt spredd, blant annet Storhilleren, hvor en hytte er plassert under. Her er det datert boplass 9000 år tilbake etter arkeologiske utgravninger, over er det plassert hytter på samme grunn gjennom årenes forløp (se figur 34, s. 72).

Videre tar Driftavegen seg gjennom daler, opp og ned brattere fjellsider, fram til den ender langs et vann: Nilsebuvatnet, hvor ruten til slutt ender ved Nilsebu (se figur 29, s. 66). Her er det høyfjellsbeitelandskap, og det større vannet heves og senkes i løpet av året ut ifra hvor mye vann som blir tatt ut (Stavanger Turistforening & Historiske Vandreruter, u.å.).

Oppsummert er Driftavegen gjennom Viglesdalen en vandrerute som går gjennom varierende terreng. I starten av løypa (de første 7km) er det dal-landskap bestående av høye fjellsider, myrer, elver og fosser som dominerer. De videre 17-18km består av vandringer opp morene, på fjellknauser, og ved vann som befinner seg oppå fjellet. Stakken og Nilsebu befinner seg begge over 700 moh. i motsetning til Viglesdalen som ligger 300 moh. lavere. Den totale stigningen på ruten går fra 121moh. på det laveste, til 983moh. på sitt høyeste. Det er variasjoner mellom høydemetre langs hele ruten, noe som byr på ulike landskapsformer, naturtyper, og spesielt utsikt (Stavanger Turistforening & Historiske Vandreruter, u.å.).

De ulike landformene er illustrert ved siden av ved å markere ulike terreng vi dokumenterte i løpet av turen 2022. Videre på s. 65 og 66 med bilder hentet fra ulike steder langs ruta.

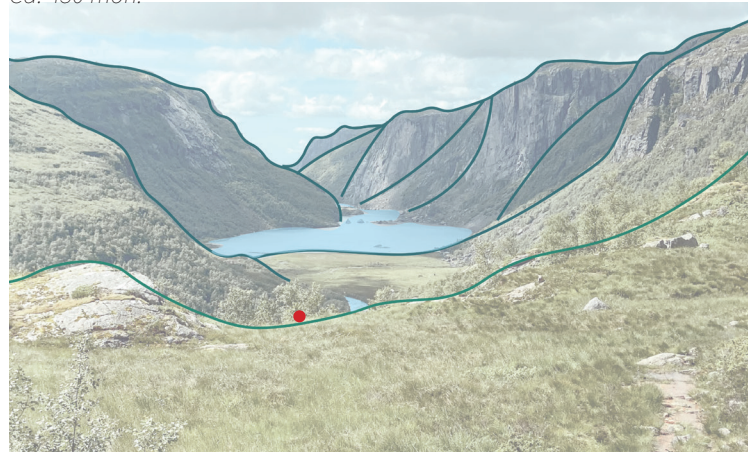
Ved Nes parkering krysses første elv. Her ser man etterhvert landskapets som skal bestiges i løpet av ruta. 121 moh.

Terrenget opp mot Viglesdalen. Veien opp fjellene er kuppert, og elvene og fossene er karakteristiske her. Ca. 350 moh.

Viglesdalen turisthytte ligger inne i Viglesdalen, ved Viglesdalsvatnet. Her er de bratte fjellsidene og vannet karakteristiske landskapsformer. Ca. 450 moh.

Høyfjellslandskapet mellom Viglesdalen og Stakken. Bratte fjellsider med flate topper er en stor del av dette landskapet. Ved lettskyet vær er sikten lang. Ca. 960 moh.

Figur 26

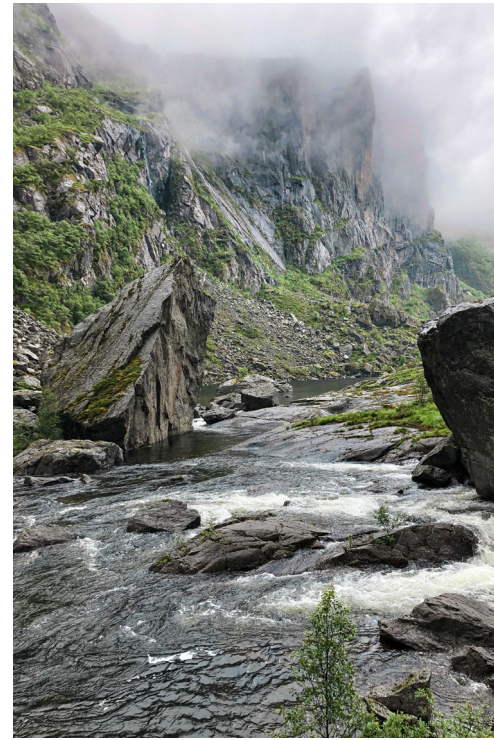

Hiafossen passerer tidlig på ruten, og har blitt et kjent landemerke for stedet. Vannføringen varierer her ut ifra sesong. Fossen er en del av et system av flere elver og fosser som i årtusner har formet landskapet.

Figur 27

Den første jettegryten langs ruten må man ta en avstikker fra vandrerruta for å se. En jettegryte er en glatt, sylindrisk fordypning i bergoverflaten, dannet ved sliping med en eller flere steiner, eller grovt sediment når store vannmengder er satt i bevegelse. En jettegryte er vanligvis dypere enn den er bred, og store jettegryter kan være flere meter dype (Store norske leksikon, 2022).

De store kampestenene i Viglesdalsvatnet er et resultat av flere ras over mange år. En samling av disse i vatnet har fått navnet Kyrkjesteinane.

Stigningen opp Slengjen er kuppert og består av mange mindre stener. Dette er siste strekket mellom Viglesdalen og Stakken hvor man trår mer på grus og vegetasjon, enn glatt stein.

Figur 28

På Klinkehorten åpner landskapet seg, og vandrerruten går gjennom goldt, flatt høyfjellslandskap.

Figur 29

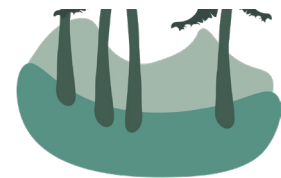
Resten av ruten varierer mellom daler og høyfjellslandskap, før man kommer til siste hytte, Nilsebu, ved Nilsebuvatnet. Her befinner vi oss ca 730moh., som er 610m høyere enn da ruten startet, men bare 250m lavere enn rutens høyeste punkt. Dette betyr stor variasjon av landformer.

Av større vekster/skogen som vi vandret igjennom var det mest åpen lauvskog langs hele ruta. Annet naturlig vegetasjonsdekke var myr og lyng. En kunne se tydelige spor etter beitedyr, og dette har som tidligere nevnt både påvirket landform i forhold til slitasje på berggrunn/underlag, men spesielt vegetasjonsdekket hvor beitedyr holder ulike vekster i området både variert, lavtvoksende og spredt. Dette var altså utmark med beitepreg av husdyr, uten spesielt preg av hogstflater. Videre er området kun fastbebodd i nærheten av parkeringen Nes (utgangspunktet for vandreruten), og inneholder lite menneskeskapte miljøer i form av grønnstrukturer.

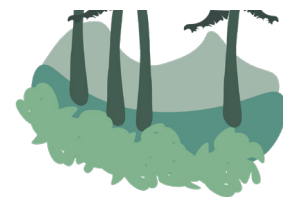
Det stigende terrenget langs Driftavegen gjennom Viglesdalen gjør at strekken byr på variasjon i vegetasjonsdekke og vegetasjonsstruktur. Vi deler opp strekket i etapper av vegetasjon, og kaller de 'vegetasjonsetapper' 1 og 2 for en oversiktlig gjennomgang av vegetasjonstypene:

ETAPPE 1 fra Nes til Viglesdalen inneholder vegetasjonsdekke som *under skoggrensen* og *hei under skoggrensen*. Under skoggrensen vi si områder som ligger under skoggrensen, og de delene av landskapet som ikke er dominert av vann, vassdrag og våtmarker og evt. jordbruk og bebygde områder, og er normalt dekket med skog (NiN-kart, u.å.).

UNDER SKOGGRENSEN

Hei under skoggrensen som vil si at området er overveid åpent, og ligger like under den klimatiske skoggrensen. Dette veksler med åpne heiområder, innslag av fjellskog, enger og dvergbuskdominert vegetasjon. Slike naturområder er ofte formet gjennom avskoging av fastmarsskogmark og opprettholdelse av åpen mark gjennom rydding av kratt og trær og sommerbeite med moderat beitetrykk (NiN-kart, u.å.). Dette var dominerende fra ca. 300 moh.

HEI UNDER SKOGGRENSEN

Videre viser etappen mellom Viglesdalen og Stakken et terreng dominert av bart fjell over skoggrensen. Dette er en strekke som går betydelige høydemetre opp, og man går fra hei under skoggrensen til et område som er dominert av bart fjell og blokkmark (NiN-kart, u.å.). I overgangen mellom de to punktene gikk vi et lite stykke i *hei over skoggrensen*.

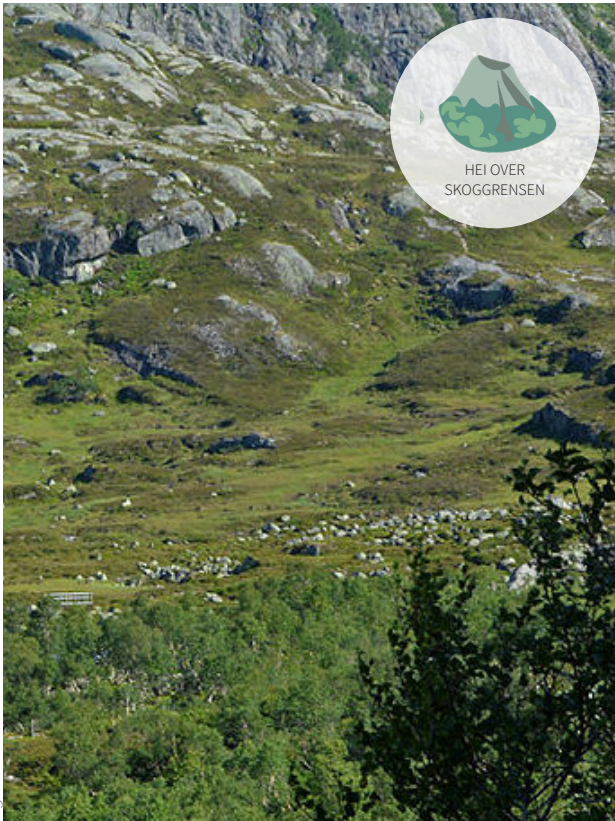

HEI OVER SKOGGRENSEN

ETAPPE 2 er satt mellom Stakken og Nilsebu. Her er vegetasjonsdekke en overgang fra hei under skoggrensen til hei over skoggrensen, altså at området er over skoggrensen med åpne, men i hovedsak vegetasjonsdekte områder i fjellet. Vegetasjonen veksler mellom rabber, fjellheier, lesider og myrer og våtmark (NiN-kart, u.å.).

BART FJELL OVER SKOGGRENSEN

Figur 30

3

AREALBRUK OG BEBYGGELSE

VILLREIN

VANDRERUTE

HYTTER
DNT & PRIVAT

JAKT & FISKE

BEITEDYR

TAUBANE

SPERREDAM

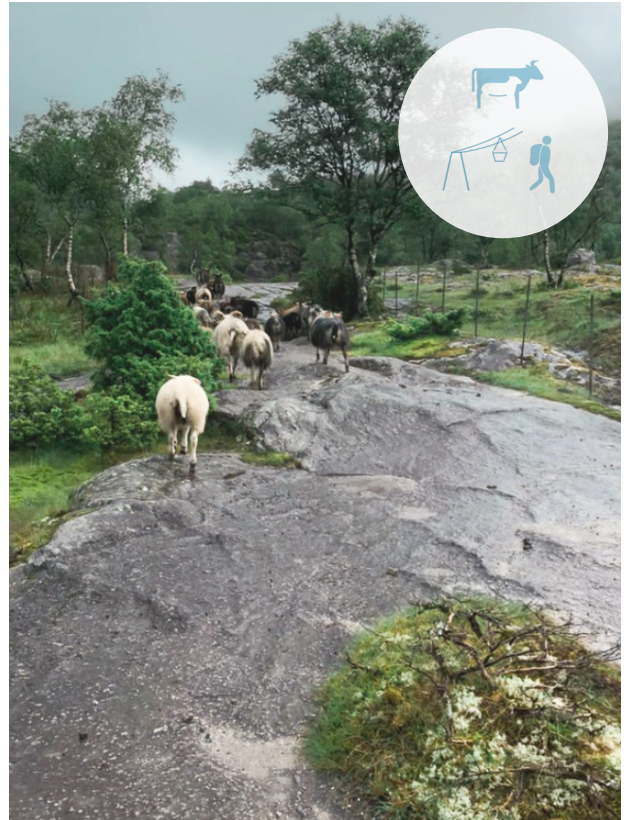
Langs Driftavegen gjennom Viglesdalen har det i over 9000 år vært bosettingsområde for mennesker og husdyr. I dag er det bosetting ved parkering i Nes, hvor tilhørende utmarksbeite starter ved dette området. Her går det en taubane gjennom terrenget opp til Åse, og beiteområder starter. Langs Driftavegen beveger man seg gjennom flere beiteområder for husyr.

Det har i all tid vært vanskelig å ta seg inn til Viglesdalen, selv om det har bodd folk her lenge. I tidligere tider gikk det to drifteveger på hver sin side av Viglesdalenvatnet, men her bød landskapet - spesielt elva - på mange utfordringer for framkommeligheten. Nye og gamle DNT-hytter i Viglesdalen ligger på og mellom eldre hustufter. Arealbruken i denne dalen har vært nogenlunde den samme siden jernalderen.

I 1897 ble planen om en ny drifteveg fastslått, og denne var planlagt fra Bergaland i Årdal, til Nilsebu. Områdets aktive bruk som beite, hvor rundt 11 000 sauer og 200 storfe, i tillegg til noen hester, beitet hvert eneste år, dette la grunnlaget for behovet om en enklere framkommighet (LokalhistorieWiki, 2022). Naturen og arealbruken er derfor sterkt preget i dag som historisk beitelandskap, og blir benyttet slik den dag i dag. Anleggsarbeidere bygget vegen i perioden 1907-1912, men det var da ikke lenger aktuelt å bygge vegen videre helt til Nilsebu (ibid). Steinbroa over østlig ende av Viglesdalsvatnet oppstod i denne perioden, og er utviklet for å tåle vannet, og intensive flomperioder om våren. Beiteområdene videre fra dalen ble derfor solgt som jaktterreng, og vegen ble ikke videre bygget fra Viglesdalen og innover, men er holdt vedlike ved jevnlig bruk og er idag en tydelig sti i terrenget.

Området mellom Viglesdalen til Nilsebu (figur 32) er relativt urørt terreng med unntak av en sperredam (Grytetjørna) mellom Viglesdalen og Stakken. Denne blir brukt for å regulere vannmengde i bekker og elver mellom Stakken- og Nilsebuvatnet (Vannregion Rogaland, 2016). Videre er det en demning i sør-enden av Nilsebuvatnet, hvor det er et par parkeringsplasser. Mye av dette naturområdet i Hjelmeland er og bostedet til en villreinstammen, og mossa og observasjon av forflytning dekker store deler av omkringliggende landskap i tilknytning til Driftavegen (se figur 31, s. 70).

Langs driftavegen finner vi DNTs hytter med overnattingstilbud forbesøkende, og disse har stått siden starten av 1911. I Viglesdalen var hytta i starten en enkel steinhytte etter våningshuset til de fastboende gårdbrukerne fra tidligere år. Denne ble etter hvert overtatt av lokale sauebønder, og det ble satt opp ny hytte for DNT i 1931 med kapasitet til flere overnattinger. Områdets turismekapasitet har derfor utviklet seg betraktelig. Stakken og Nilsebu turisthytter er og satt opp av DNT. DNT Stavanger, har siden starten av 1900 hatt fungerende turisthytter, med oppgraderinger underveis når det kommer til hyttens opprusting, kapasitet og innhold (Ut.no, u.å. a og b). Befolkningen bruker derfor landskapet hovedsakelig til gårdsdrift, men og som turistnæring i form av fotturer med overnatting, altså som rekreasjon. I tillegg er det noe aktivitet innen jakt og fiske.

Figur 31

Figur 32

«I Rogaland er det små avstander mellom sjø, gård, og fjell, og dette har lagt grunnlaget for en intensiv utnyttelse av ressursene i de ulike landskapsområdene»

(Riksantikvaren, 2020).

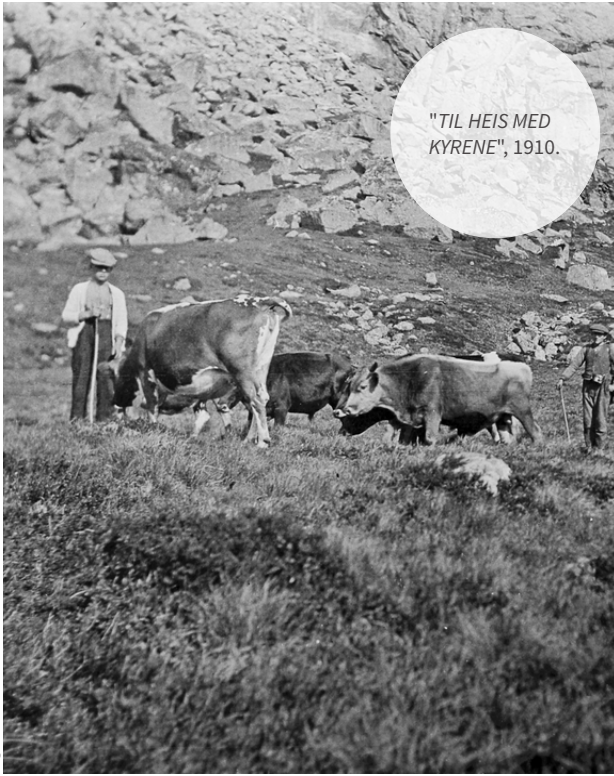
Tradisjon med utmarksbeiting er et av flere eksempler på kulturhistorien som har nær tilknytning til landskapet, og som med på å forme det. For Hjelmeland kommune har både kysten og landbruket vært viktig ressurs som har lagt næringsgrunnlaget for kommunen slik dem fremstår i dag. Det er stor variasjon fra kysten og inn til heilandskapet, og i Viglesdalen er det gjort funn av dyregraver, husplasser og gravrøyser som bekrefter at folk har bodd i området fra 500 år e.kr.

I utmarka finnes det mange kulturmiljø som forteller om menneskers bruk av naturen og naturressursene gjennom tidene, noen mer fremtredende enn andre. En viktig del av kulturhistorien til Hjelmeland er en lang tradisjon med seter- og stølsdrift, i tillegg til husmannsplasser (figur 33, 34 & 35) (Lokalhistoriewiki, u.å.). Bruk av seter- og stølsdrift har bidratt til ulike kulturlandskap, både forskjellige naturtyper og artsmangfold. Med kulturlandskap menes menneskers bruk av naturen, hvor påvirkning fra mennesker og dyr på naturen har gitt oss ulike kulturlandskap (Miljødirektoratet, 2022). I dag er antall aktive seterbruk betydelig lavere enn før, men flere steder i landet opprettholdes fremdeles tradisjonen.

«Seterbruket er sårbart, og dermed trues også alle de verdiene som er knyttet til seterdrifta. Dette gjelder ikke bare det karakteristiske seterlandskapet, men også det biologiske mangfoldet og all kunnskap og historiene knyttet til denne driftsformen»

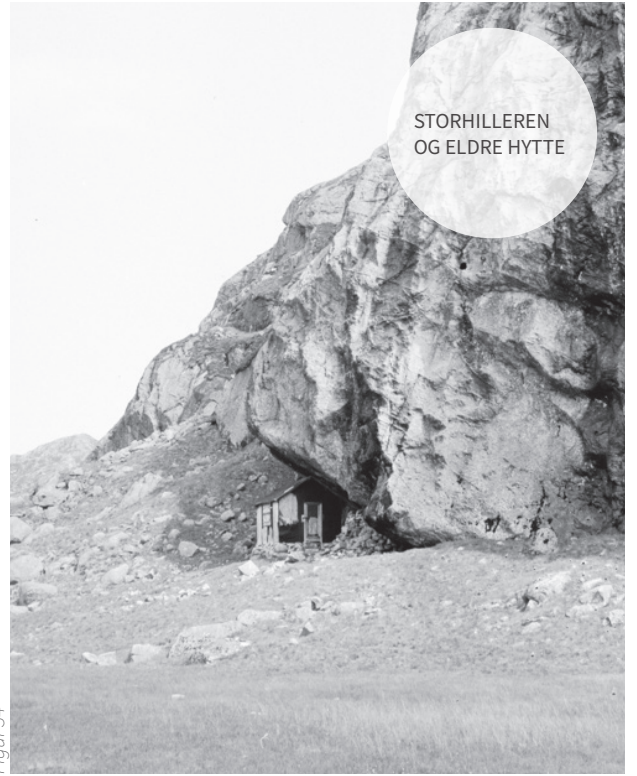
(Bele et al., 2019 kap. 1).

Hjelmelandsfolket hadde lange tradisjoner knyttet til husmannsplasser, og i 1660-årene er det 33 navngitte husmannsplasser i Hjelmeland (Brandal, 1997, s. 204). Det førte til økt ferdsel og yrende liv i fjellet på sommeren, men også ferdsel og stier i landskapet, som gjorde det lettere å forflytte seg. Driftavegen gjennom Viglesdalen er et prioritert satsningsområde over kulturminner, kommer det frem i kulturminneplanen til kommunen (Hjelmeland kommune, 2017, s. 53). Den karakteriseres som 'unikt byggverk'. Den opparbeidet og bygde vegen i Viglesdalen er et kulturminne av høy verdi, og område fra Årdal til Nilsebu er på listen over kulturhistoriske landskap av nasjonal interesse fra Rogaland (Riksantikvaren, 2020). Riksantikvaren beskriver landskapet slik: *«...landskapet illustrer på en god måte hvor viktig tilgangen til ressurser og kontroll av ferdselsveger i fjellet har vært for akkumulasjon av rikdom fra jernalder og framover i tid»* (Riksantikvaren, 2020, s. 38).

"TIL HEIS MED
KYRENE", 1910.

Figur 33

STORHILLEREN
OG ELDRE HYTTE

Figur 34

Det skal ha vært omkring
11 000 sauer, 200 kuer og
noen hester som ble fraktet
på driftavegen (Personlig
kommunikasjon, 2023).

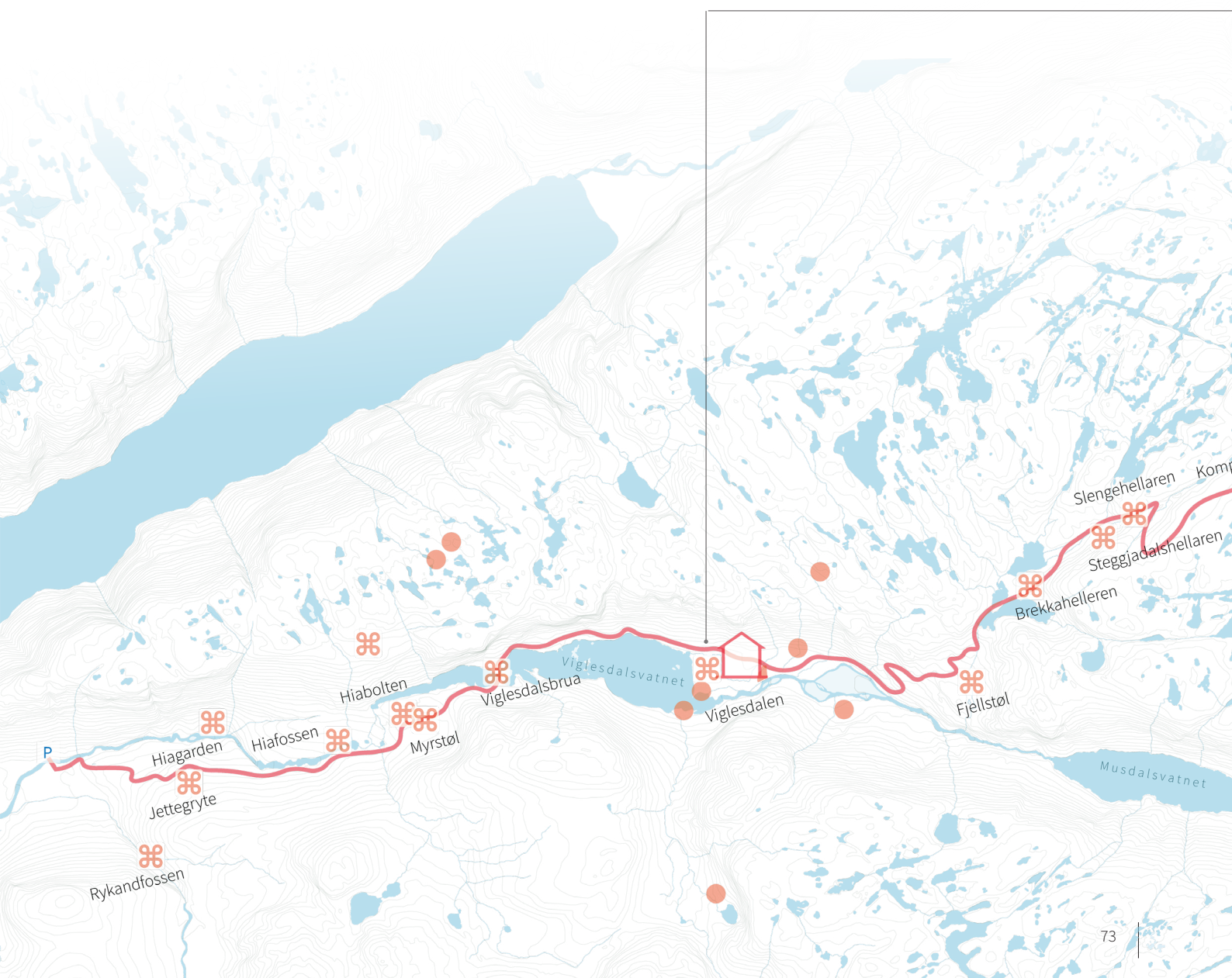
BÅT BLE BRUKT
FOR Å FRAKTE SAU I
LANG TID. HER VED
NILSEBU.

Figur 35

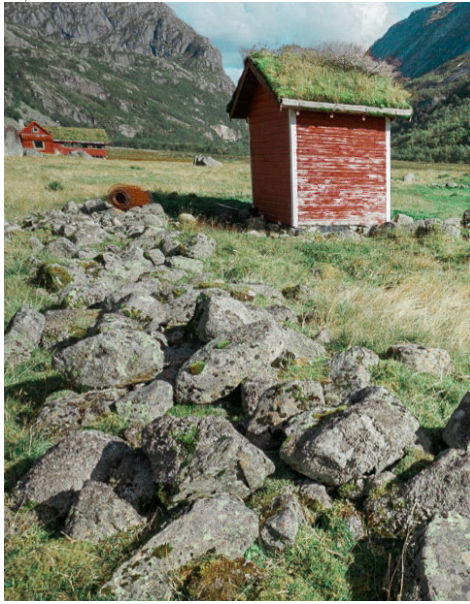
Kulturmiljø

Det ble gjort en omfattende kulturminneregistrering av Rogaland fylkeskommune i forbindelse med heiplanen for Setesdal Vesthei, Ryfylkheiane og Setesdal Austhei i 2012 (Personlig kommunikasjon, 2023). Dette er dokumentert og registrert via karttjenesten kulturminnesøk. Både i forbindelse med utbygging av kraftlinjer, samt prosjektet Historisk Vandrerute, har dette ført til ytterligere registrering og dokumentering av kulturminnene. De arkeologiske undersøkelsene gjort i Viglesdalen viser at dalen ble bosatt tidligere enn først antatt. Det er registrert bosetningsaktivitet fra jernalder og til nyere tid, men også flere steinalderbosetninger ved Storhiller og Stakken.

Turistforeningen så med en gang muligheter i dette området, allerede fra i 1911 bygget STF sin første hytte tilknyttet den Driftavegen. Stavanger Turistforening bygde om hytta i 1922, og brukte den som turiststasjon fram til det ble reist en ny hytte, et tiår senere (Olsen & Bang-Andersen, 1988. s. 99) (se figur 42 og 43, s. 77). I 2019 åpnet en hytte til, og langs ruta er det i tillegg to selvbetjente DNT-hytter, som gjør det enklere å ferdes langs Driftavegen.

Figur 36

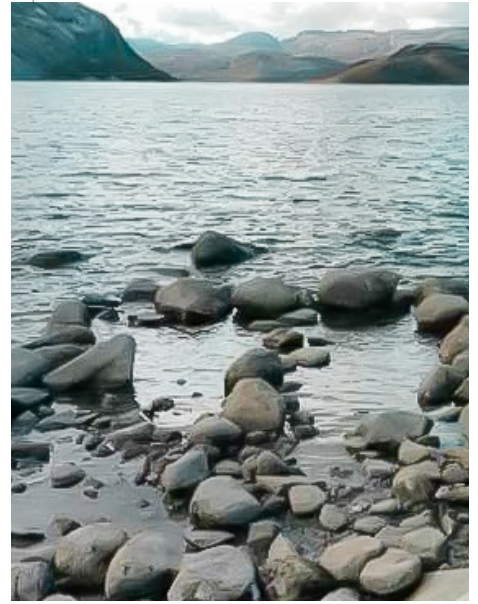
Hustuft i Viglesdalen ved hytte. Dette er grunnmuren til tidligere langhus, trolig fra rundt 500 e.Kr.

Figur 37

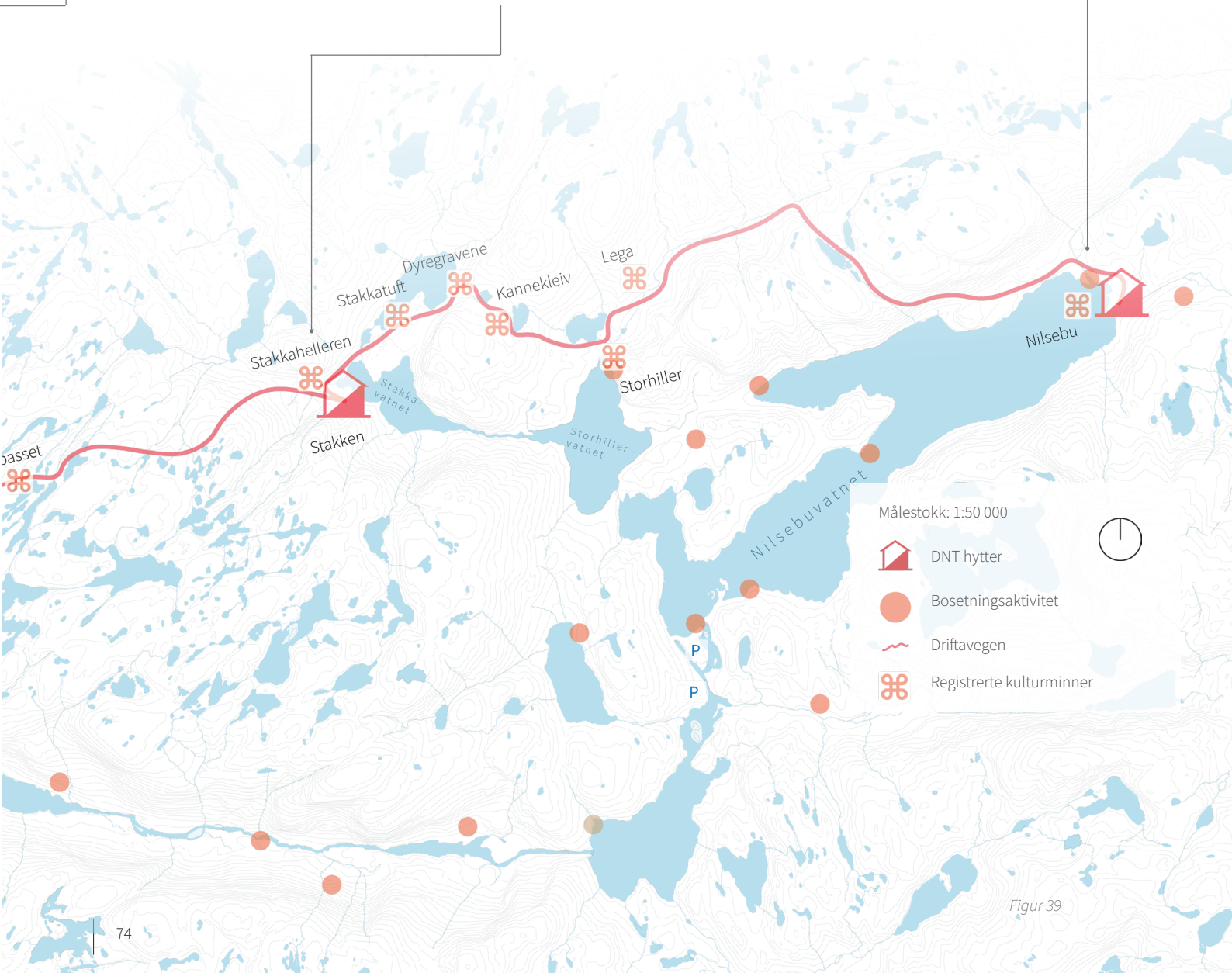

Utsikten fra Stakkahylleren. Dette er en naturlig 'hule' i fjellet hvor mennesker gjennom tidene har søkt ly. Over årene har mennesker stablet stein langs huleinngangene for å skydde mer mot vær.

Figur 38

Hustuft ved Nilsebu. Denne er under vann store deler av året og kun synlig ved lavvann.

Figur 39

Første gang Viglesdalen nevnes i skriftlige kilder, i 1563, kalles den Vigleiksdalr – Trolig navngitt etter den første rydningsmannen slik skikken ofte var (Olsen & Bang-Andersen, 1988. s. 99). Det fortelles at ingen annen gård i Årdal hadde så mange støler og fjellbeiter som Viglesdalen:

«... helt fra Nes og Hia i vest og inntil fylkesgrensen mot Agder strakte den seg i sin velmaktstid. Både Steggjadalen, musdalen, Kronå, Vasstøl, Fjellstøl, Tjødnastøl, Storanaset, Storhiller og Nilsebu har hørt inn under Viglesdal»

(ibid).

På infoplakaten ved parkeringen i Nes står det følgende:

Ein mann som heitte Vikleikr leita seg ein gong fram langs dei same fjellstiane som er no merka med raud T. Vikleikr skal ha gjeve namn til dalføret og garden Viglesdalen, Vigleiks dal. Vi veit ikkje om han var på jakt etter villrein, på leit etter bortkomen sau eller om han gjekk fjelldalane i håp om å finne ein stad å byggje seg gard. Det vi faktisk veit er at nokon bygde seg gard i Viglesdalen i jernalderen. Der morgonsola skin på bøen, ligg hustuftene frå jernalder rundt, den eldste turisthytta i Viglesdalen. Mykje tyder på at hytta sjølv er bygd på ei slik gamal tuft. Langhusa har vore over 20 m lange og om lag 7 m breie. Stein har vorte rydda frå ei mange små teigane som er omgjevne av låge jordvollar. I tillegg til ryddingsrøyser ligg fleire gravrøyser på gården. I dag ligg Viglesdalen som ein vakker og avsides fjellidyll, men tidligere har garden vore eit knutepunkt for handel og ferdsel over fjellet. I Vikingtida og tidleg mellomalder produserte jernvinna i Setesdal, store mengder jern som vart frakta langs handelsrutene over fjellet. Dette må ha gjort Viglesdalen til ein rik og mektig gard, og så seint som på 1500-tallet var garden velståande. Ifølgje skattelistene for Årdal kyrkje frå 1563, var Knut på Viglesdal den som betalte mest skatt av alle. Han betalte meir enn tre gongar så mykje skatt som dei fleste odelsbøndende i Årdal (Riksantikvaren, u.å).

Figur 40

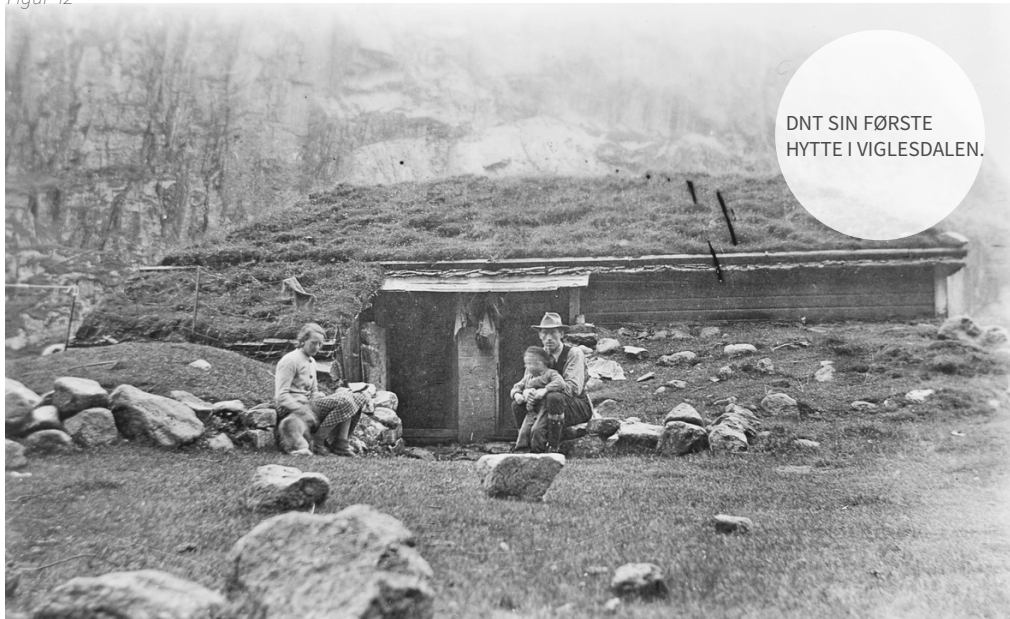

Gamle hustufter i Viglesdalen fra jernalderen illustrert. Dette var et stort møtepunkt for reisende langs Driftavegen, og en kontroll av ferdsel.

Figur 41

Figur 42

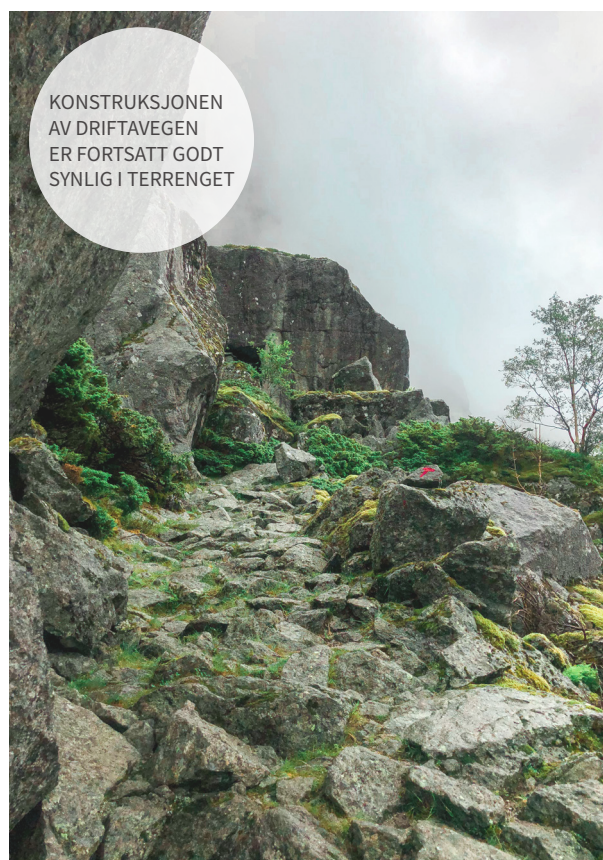
Figur 43

Fortellinger

Det var harde livskår for menneskene som tidligere bodde i Viglesdalen, og den vanskelige ankomsten gjorde det ikke lettere: Når veien lå på sør-siden av Viglesdalvatnet oppstod flere ulykker i forbindelse med drukning. Tunglastede båter har kantret eller blitt tatt av elvestrømmen. Det største ulykken hendte i 1874, når fire heikarer skulle føres over vatnet av en 9 år gammel jente. Prammen kantret ved Kyrkjesteinen, omtrent midt i vatnet, og alle fem druknet. (Olsen & Bang-Andersen, 1988. s. 101). Enkelte gjengivelser av denne historien har fortalt om klart vær, og det er et uvisst mysterium hvordan båten kan ha kantret.

I løpet av ruten er det og nevnt andre tragiske ulykker på plansjer, som en ulykke ved gardstølen Hia: Rett ovenfor Hiafossen (se kart s. 73 & 74) skjedde det en hendelse tidlig på 1900-tallet, hvor tre gutter skulle krysse elva. Halveis over vannet knakk den ene åren, noe som gjorde dem maktesløse i de sterke strømmingene mot fossen. Alle guttene på 12, 14 og 16 døde i ulykken. Naturkreftene i området har kostet mange mennesker livet.

Å vandre den Historiske Vandreruta kan variere i både romlighet og skala. Stedets topografi er med på å gi store variasjoner i vegetasjonen, ettersom man opplever både det å være under og over tregrensa. På platået mellom Viglesdalen og Stakken (Halvferskkleiva og Klinkehorten), er det reinskurte flate vidder overstrødd med store steinblokker (Olsen & Nilsen, 1992, s. 43). Herfra er det mulighet til å se Folgefonna på en klar dag, og breens særegne karakter gjør at det over store avstander er mulig å orientere seg i et regionalt perspektiv.

Romligheten gjenspeiles i det visuelle, hvor avgrensningen varierer mellom åpent og lukket rom. Det er et lukket rom i starten på driftavegen fra Nes med elver og fossefall. De tre fossene Sendingfossen, Hiafossen og Granafossane er med på å bryte opp horisontlinjer, og skape sekvenser i den visuelle avgrensningen. Viglesdalsvatnet er omrammet av steile fjellsider, noe som gir slående kontraster og følelsen av et rom (Riksantikvaren, 2020).

Enkelte steder er det noe slakere kanter, noe som gjør at vegetasjonsdekke går et stykke opp på fjellsiden. Landskapet endrer seg oppå hei- og fjellandskapet hvor horisontlinjer og dermed sikten er lang, ettersom bart fjell og lav vekst, og hei er dominerende. Videre følger man dalføret innover Storhillerdalen før det åpner seg opp til Nilsebuvatnet (Olsen & Nilsen, 1992, s. 73).

Det er stor variasjon i landskapet, så kompleksiteten i det visuelle uttrykket er mektig. De store steinblokkene langs ruta gjør landskapet spennende, vakkert og karismatisk.

Overflatene har sammensatte strukturer, og dalførene med høyere vekster og trær kler inn landskapet i en frodig drakt i det varmere halvåret - Dette er og et karakterskifte etter årstidsvariasjonene. På høydedragene er det mer ekstreme klimatiske forhold. Noe som gjør at uttrykket av de steinlagte viddene framstår som røft og slitesterkt.

«Landskapsområdet mellom Viglesdalen og Bjergaland er en mektig dal som varierer fra trange og dramatiske daldrag til åpnere og mykere dalrom, som hele tiden er innrammet av de steile fjellveggene med karakteristisk relieff»

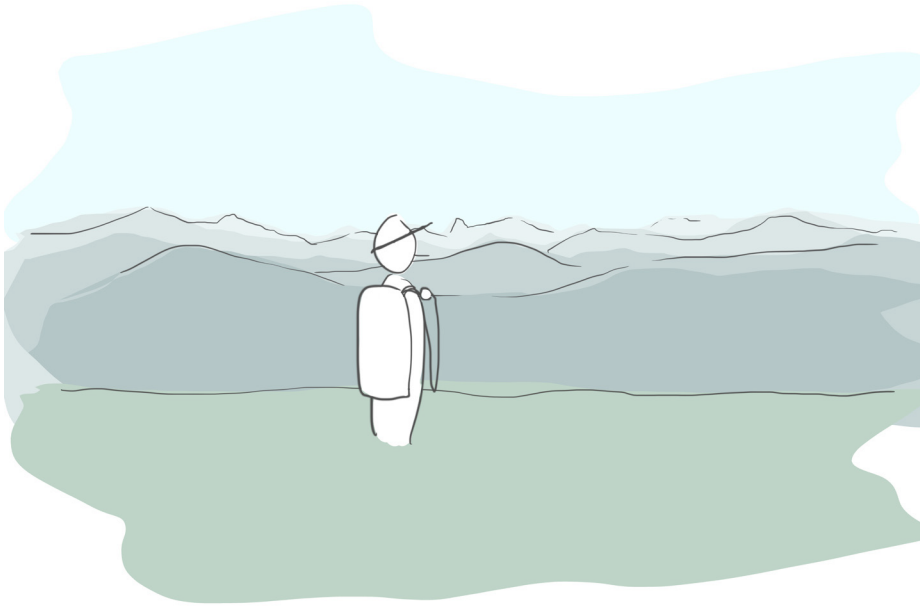
(Stavanger Turistforening, 2009, s. 224).

De steile og konvekse formene skifter til mer konkave former. Det gjør at kanter og grenser også har en varierende tilstedeværelse. I Viglesdalen er den der som en innramming av rommet, noe som går igjen i Storådalen.

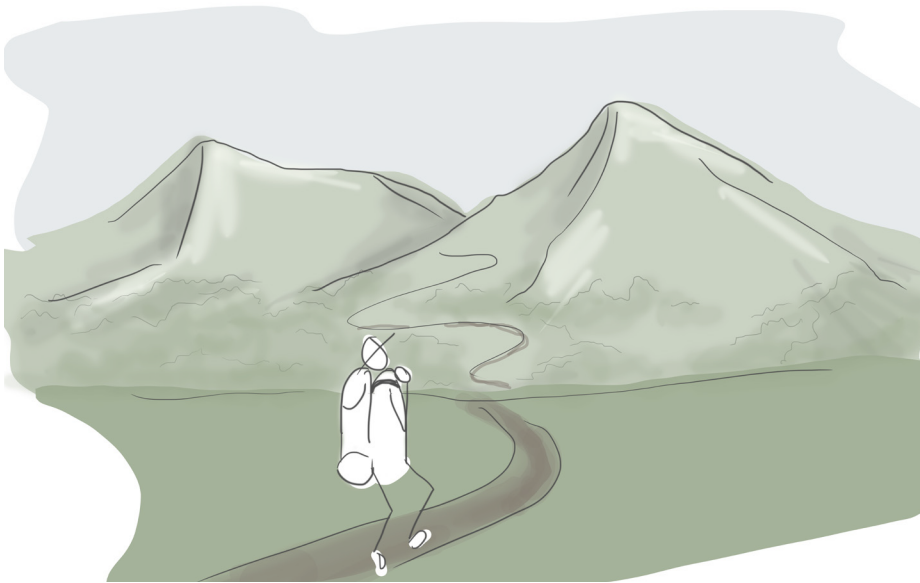
Noen av mønstrene som går igjen i området er vannets tilstedeværelse. Dette er karakteristisk for området, og nettverket av vann er med på å skape struktur. Variasjonen er stor med bekker, fosser, tjern, elver og små innsjøer, og ved flate sletter nederst i en dal er det myr og fuktig jord. Innsjøers form og komposisjon kan være viktige kjennetegn for å kunne orientere seg i landskapet, og for å gjenkjenne steder man tidligere har ferdet i. Vannets representasjon gjenspeiles i vannkraftproduksjonen og oppdemming av Grytetjørna, Stakkavatnet og Nilsebuvatnet hvor en ser store landskapsinngrep.

«Det har ført til redusert vannføring og tap av tidligere karakteristiske fosser. Stavanger Turistforening beskriver at ingen store fysiske inngrep ødelegger det særpregede og harmoniske inntrykket»

(Stavanger Turistforening, 2009).

Opplevelsen av landskapet kan være åpent og luftig når man er høyere opp på fjellet, over tregrensen.

Når veien er bratt er det ulike effekter som påvirker opplevelsen: Å gå oppover gjør at man kan feste blikket i bakken. Dette åpner og for at man kan stoppe opp for å trekke pusten, og løfte blikket.

Spesielt inne i Viglesdalen føler man på å ha vegger av fjell rundt seg. Dette landskapet kan oppleves som mer intimt, og har mindre sikt.

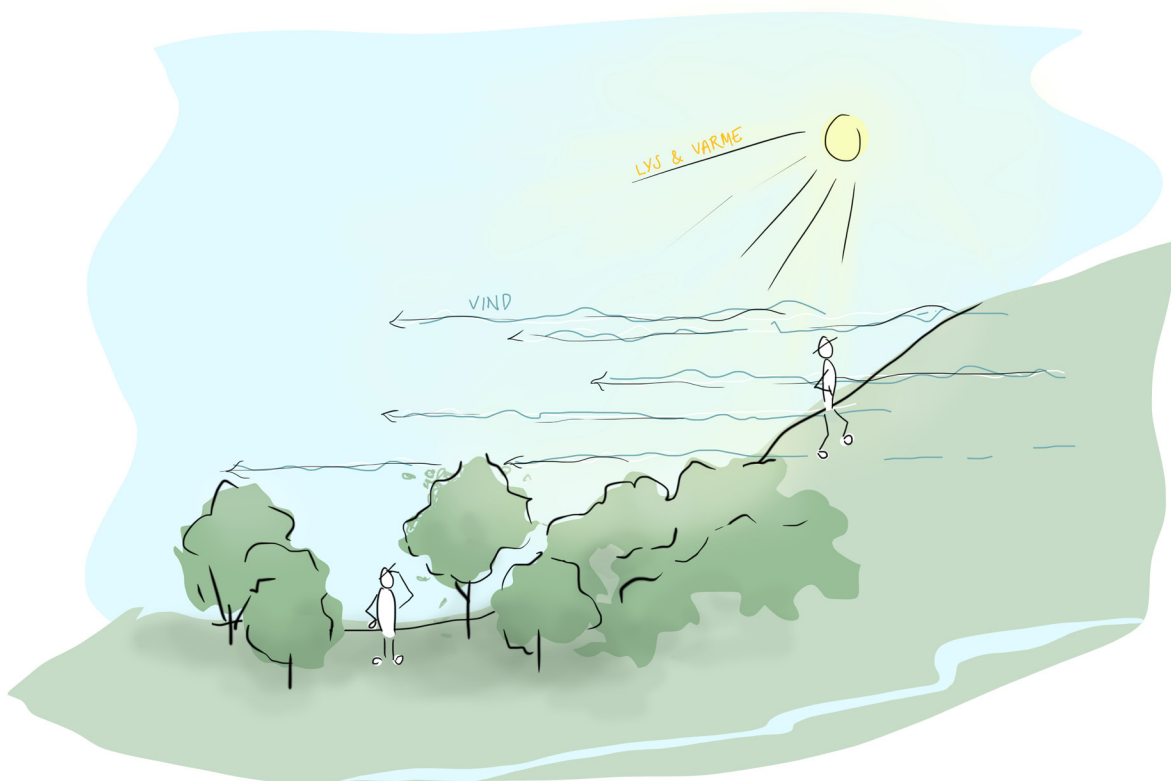
I starten av turen hørte du fjerne dønninger av fossefall og strøk, disse ble tydeligere jo tettere på vannet man kom. Det er en intens og høy lyd: Her ble *lydlandskapet* en dominerende faktor for opplevelsen av stedet. Fravær av støy fra motorisert ferdsel kan gjøre en mer bevisst på lyder som fuglekvitring, susing i trekroner eller brusing fra elver, bekker og fossefall - Lyden kan variere fra komplett stillhet til høyt støynivå fra fossefall. Denne faktoren ble igjen tilstedeværende oppå platået. Det blåste godt, og friksjon fra jakke og hette, samtidig som luften følte mer intens å puste inn, ble en del av opplevelsen. Det gjorde at lyder du vanligvis ville ha sanset på en vindstille dag, var ikke mulig med så mye vind. Lune steder kunne du høre en stillhet, rennende vann eller kubjeller.

Den frodige dalbunnen med myr, skog, innsjøer og brusende elver danner grunnlaget for lokale variasjoner. Hvorvidt man befinner seg over eller under tregrensa, samt beveger seg mykt og vått, eller tørt og hardt påvirker dette underlaget opplevelsen av landskapet. Etter løvfall vil det og være stor variasjon i løvskogen når horisontlinjene blir forlenget, lyden kan bære lenger, og skogen blir lysere og kaster mindre skygge. Været har stor påvirkning på opplevelsen. Fjellssidene skifter karakter etter hvordan lysforholdene endrer seg med været. Høy luftfuktighet, i kombinasjon med lite vind kan gjøre at tåka ikke stiger fra dalen. Dette kan føre til større utfordringer i å orientere seg, men kan også tilføre mystikk. Andre dager er det skyfri himmel, som gir en annen romfølelsen, og himmelen blir rommets tak.

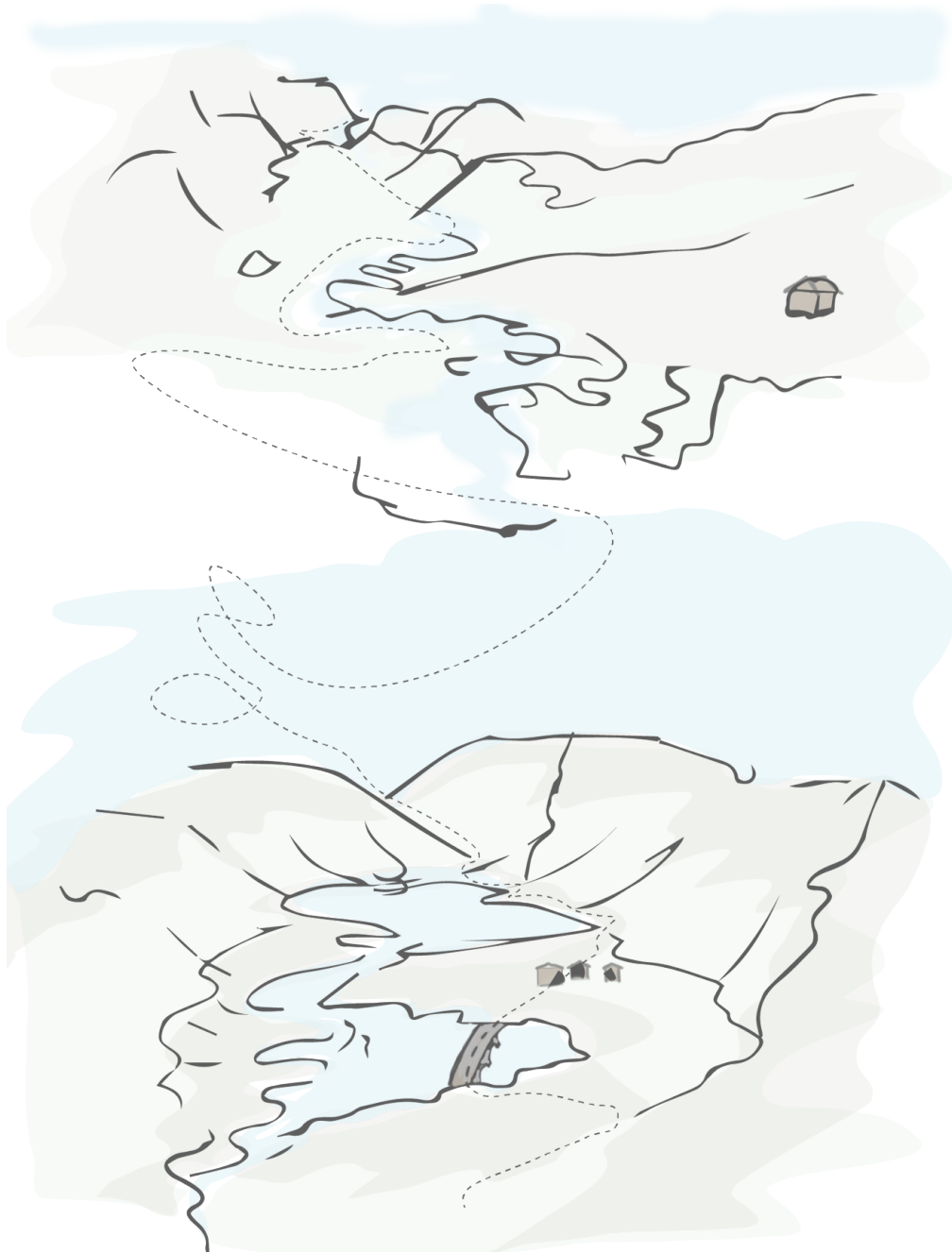
Variasjon i daglengde kan føre til fine opp- og solnedganger. Eller at de første og siste solstrålene blir mer verdsatt. For eksempel vil du gå opp på en høyde for å beskue solnedgangen derfra, eller stå opp ekstra tidlig for å oppleve soloppgangen mens du går. Området bærer preg av Vestlandsklima, og er både uforutsigbart og skifter fra sol til regn i løpet av minutter. Det hyppige værskiftet kan gjøre at en er mer mottakelig for å ta innover seg landskapet, og endringene den byr på.

Viglesdalen inngår i Setesdalen og Ryfylkeheiene og den sørvestlige delen av villreinstammen (Forskr. om vern, Setesdal Vesthei Ryfylkeheiane, 2000). Ved tøffe vintre trekker de seg nedover til sørligere deler for å finne mat. Er man heldig er det da mulighet for å oppleve villreinenes tilstedeværelse, eller se hvordan sporene etter de blir en del av terrenget etter ferdsel og beiting.

Naturopplevelser som store steinhuler og jettegryter er det mangt av langs Driftavegen. En må være villig til å oppsøke disse, som et sidespor fra Driftavegen for å få den ekstra opplevelsen. Overskuddet til denne bredere opplevelsen er påvirket av faktorer som vær, og kjennskap til beliggenhet: Man må oppdage selv. Mer åpenbare opplevelser for en vandrer er kompasset av sten på platået mellom Viglesdalen og Stakken. Denne er et godt orienteringspunkt, i tillegg til synlige siktevarder.

Topografien gir store variasjoner i romlighet: Å være på rabbene er ulikt enn å være innrammet av steile fjellvegger. Her illustreres inntrykket man får fra å være nede i en dal, til oppe på fjell: Å kunne se landskapet fra et perspektiv til et annet.

Kunnskap om kulturminnene langs vandrerruta gjør det til en mektig opplevelse å se natur og kultur i samspill. Det kulturhistoriske tilførte turen en ny dimensjon, og en ble mer bevisst på hvordan en ferdes: Hvilke fotavtrykk setter jeg igjen, hvordan kan dette være sporløst? Med bevisstheten om rutas lange historikk innen bosetting og vandring, var opplevelsen tilnærmet en dannelsesreise, hvor man forestilte seg tilværelsen tilbake i tid; Tid fikk en annen betydning, med færre forstyrrelser og andre lyder og sanseintrykk å ta innover seg.

DEL 2 STADKJENSLEUNDERSØKELSE

I dette delkapittelet blir funn og informantenes perspektiver fra de semi-strukturerte intervjuene presentert. Informantene stiller i denne oppgaven med faglig kompetanse og er derfor viktige nøkkelpersoner for kunnskap og kjennskap rundt ruta. I tillegg har informantene et personlig perspektiv når de opplever området. Landskapskarakter- og stadkjensleundersøkelsen danner til sammen grunnlaget og starten på strategiene. Intervjuguiden for intervjuene som ble foretatt følger tre hovedtemaer:

OMRÅDETS KARAKTER omhandler hvordan informantene beskriver området, eller hendelser de husker spesielt godt. Denne delen av stadkjensleundersøkelsen er mye basert på personlige opplevelser. De har like vel og en faglig bakgrunn som gjør at informantene oppfatter området slik de gjør.

Deretter **OMRÅDETS FUNKSJONER**, hva slags egenskaper finnes langs ruten, og hvordan bruken av området har endret seg. Tilnærmingen til ruten er mye sett fra fagelig ståsted i denne delen av stadkjenslen.

Til slutt dreiet samtalen seg om **OMRÅDETS POTENSIAL**, som tar for seg mulighet for utvikling. For eksempel mer av tilretteleggingstiltak innen konnektivitet og framkommelighet (med mer), eller at informasjonen om kulturminner og stedets historie var tilstrekkelig underveis i ruta. Denne delen av stadkjensleundersøkelsen begrunnes i faglige utsagn, men og personlige.

Det er gjennomgående at utsagnene med faglig tyngde er referert til opphaver i teksten, og at de personlige utsagn i undersøkelsen er anonymisert.

INFORMANTENE

Haldis Karine Nilsen

Plan- og forvaltningsjef, Hjelmeland kommune

Var med i styret i Stavanger Turistforening, i tillegg arbeid med kulturminneplanen til Hjelmeland kommune.

Jennica Einebrant Svensson

Arkeolog, Rogaland fylkeskommune

Jeg har jobbet mye med kartlegging av kulturminner i forbindelse med bygging av kraftlinjer, i Ryfylke og ved Viglesdalen.

Figur 45

Louise Brunborg-Næss

Rådgiver kulturarv og bærekraft, DNT

Jeg gikk driftavegen i åpningshelgen til Historiske Vandreruter. Da hadde jeg jobbet med ruta i over et år allerede, studert kart, registrerte kulturminner, osv.

Figur 46

Magnar Riveland

Kultursjef, Hjelmeland kommune, tidligere journalist

Jeg gikk vel driftavegen første gangen når jeg var 2 år. Og så har jeg jo gått der med sauene de 50 neste. Jeg har hytte ved Viglesdalsvatnet.

Figur 47

Per Henriksen

Stavanger Turistforening, hytter og ruter

Første turen hadde jeg faktisk med meg ViMenn, kanskje på 80-tallet en gang. Siden har jeg vært der mange ganger i sammenheng med arbeidet i Stavanger Turistforening.

OMRÅDETS KARAKTER

I denne delen ser vi på hvordan informantene beskriver Driftavegen gjennom Viglesdalen. Dette er knyttet til hvordan de opplevde området, om det var noe spesielt som festet seg til minnet, eller opplevelser i landskapet som skilte seg ut. Dette er nyttig informasjon når vi videre i oppgaven skal se på strategier for området.

Denne delen av intervjuene omhandler:

RELASJONEN TIL OMRÅDET

NATURENS SÆRPREG

&

ENDRET BRUK GJENNOM HISTORIEN

I spørsmål omhandlende området karakter har informantene ulik tilnærming til Driftavegen, ettersom mer personlige erfaringer skiller seg fra de i en ren arbeidssituasjon. Noen er født og oppvokst i Rogaland, andre er kun besøkende, eller koblet til området i arbeidssammenheng. Likevel er den spektakulære naturen og den rike kulturhistorien noe som alle bet seg merke i, og flere nevnte at Viglesdalen er **et naturlig sted å slå seg ned**.

Jeg skjønner hvorfor folk har slått seg ned der en gang. Omgivelsene er jo ganske kuperte, men der har du en veldig naturlig plass.

Jeg syntes det var sterkt å komme inn til sletta i Viglesdalen. Det var så tydelig at her har det bodd folk lenge. Her er det mange lag med historie, både med spor fra folkevandringstida, men også gamle hytter fra 1800-tallet: Det å komme inn dit var nesten en magisk opplevelse.

Ganske lett å forestille seg at dette var et - selv om det er langt fra alt - fint å slå seg ned for jernalder-menneskene. Du har vannet der, en beskyttende innramming: Det er et rom hvor hytta ligger. Fjellsidene rundt avgrensner og er veggene til rommet, og det er litt smalt der hvor vannet går ut i elva. Veldig, veldig fint altså.

Det er sjelden du har den miksen av kultur og natur. Jeg synes det gjør det ekstra sjelsettende. ... Det er den miksen, for man har jo litt lignende natur flere plasser i dette flotte landet vårt.

Det er jo ganske slående at det ligger så langt opp. Og hva er det som gjør at de kan livnære seg her oppe, for det er jo ikke så gode beite- og jordbruksforhold? De har sannsynligvis kontrollert deler av ferdselen over mot Agder - Særlig i jernaldertida har det vært veldig stor handel av jern: Jernproduksjon over i Setesdal, Hovden og Bykle. – Jennica

Det ene er jo at det er fint, men det er jo at det er jo veldig kort til Stavanger for eksempel. Altså hvis du skal ha en fjelltur fra Stavanger, så må jo dette være det korteste du trenger å reise for å få skikkelig Vestlandske høye fjell, bratte stier og den slags.

Naturen imponerer meg. Det er ikke langt tilbake i tid at det bodde noen i Viglesdalen. Videre fra Stakken så kommer du til en Storhiller hvor de har hatt arkeologiske utgravinger, og der fant de jo ting 9000 år gamle menneskelagde ting.

RELASJONEN TIL OMRÅDET

Informantene har forskjellige oppfatninger av landskapet og Driftavegen: Noen er nært knyttet til minner og fritidsinteresser, andre til selve opplevelsen av naturen og kulturhistorien. Dette begrunnes i hvilke forhold informantene har til stedet gjennom fagfelt, eller hvilke verdier som står sterkest for dem, men spesielt hvilken relasjon hver enkelt har til stedet.

Jeg merker at for meg er opplevelsen knyttet til minner, og (det er) vanskelig å vurdere alle kvaliteter. - Magnar

Turen opp er jo spesiell da, med dette et arbeid som ble gjort for 100 år siden. Alle kjenner historien om ferdsele der. Det har vært en viktig vei mellom Setesdal og Ryfylke i veldig, veldig mange år.

Det er litt mer personlig, for jeg er jo gammel fjellklatrer. De (fjellveggene) er jo ubestegne, nesten alle sammen. Hvis veggen for eksempel hadde ligget i Frankrike eller England eller Italia, så har det vært 200 klatrere ute der. Det ligger litt utilgjengelig til, og det er jo ganske kult. Jeg har jo gått der mange ganger og sett på de fjellene da. - Per

Å gå over den steinbrua var veldig gøy: Den har man sett bilder av, og blitt litt ikonisk.

Som arkeolog må jeg jo innrømme at jeg ser på fjellet som et kulturlandskap. Hvordan har menneskene brukt dette området og forvaltet dette området i mange tusen år? Det har vært jakt, fiske og ressursutnyttning. Du har hentet ut kull, jern, (og) du hatt folk med dyr på beite. Det er hei- og slåttemyrer, steinbrudd ofte. I tillegg er det ressurser til å lage pilspisser og gryter av, så det er veldig sammensatte ressurser i området. Og det er jo selve grunnlaget for gårdene som lå lenger nede i lavlandet. For gårdene så var jo dette ikke et perifert område, dette var jo en del av gårdsdrifta, sesongmessig. - Jennica

... Hvor lenge har folk gått her, hva er det de har hatt for ærend, og hva er det som er viktig liksom i dette landskapet?

Det er andre type opplevelser lenger inn. Vet ikke om dere fant den? - Ikke Storhilleren, men en steinalderboplass. ... Der føler du også at er mange lag med historie. De har utgravninger som viser bosetning fra steinalder, men fra de som har vært der for 100 år siden, eller 20 år siden.

- Ja det var vel en Jøtul-ovn inne der?

Ja, ikkesant. Den er åpenbart ikke fra steinalderen. Det er så kult at folk har brukt dette som skjulested gjennom så mange tusen år. Veldig spesielt landskap.

Turen blir så beskrevet på ulike måter ut ifra oppfatninger og hvilken besøksopplevelse som fanget oppmerksomhet mer enn andre.

Veldig frodig flott dalføre, som skiller seg ut fra de aller fleste andre turer - I hvert fall som jeg har gått i Rogaland og andre områder.

... Det skiller seg ut rent terrengmessig. Når du kommer opp til Viglesdalen, har du en ganske stor gårdsbosetning høyt oppe i fjellet; Disse hustuftene. Gravfeltene der har en rik bosetning fra Ca. 500 e.Kr. Det vet vi. Det har vi dateringer på, men man har sikkert brukt i andre perioder også. - Jennica

Hadde sett for meg at det var mer kulturlandskap fordi jeg visste at det hadde vært bosetninger der i mange tusen år. Men når man går innover, ser man ikke det så lett. Man må liksom vite om de stedene for å se sporene.

Det var ganske bratt ned mot Nilsebu, og da måtte man gå gjennom nærmest et fjellpass. Litt ekkelt å gå ned der, det var bratt og litt skrånende terreng, og rett ned mot Nilsebuvatnet.

Når du runder ned til Viglesdalsvatnet der. Det er utrolig hvor mange kilo som plutselig forsvinner fra skuldrene - Og det er ikke bare fordi han har tatt av sekken.

Man får liksom Norge i et lite nøtteskall. ... Du får fjellene, og du får fossene, og du får vannet. I tillegg får du den fine stien inn, så er det lett å gå for alle. Og så har du den historiske delen som kan fortelles: Her har det faktisk bodd nordmenn. - Per

Figur 48

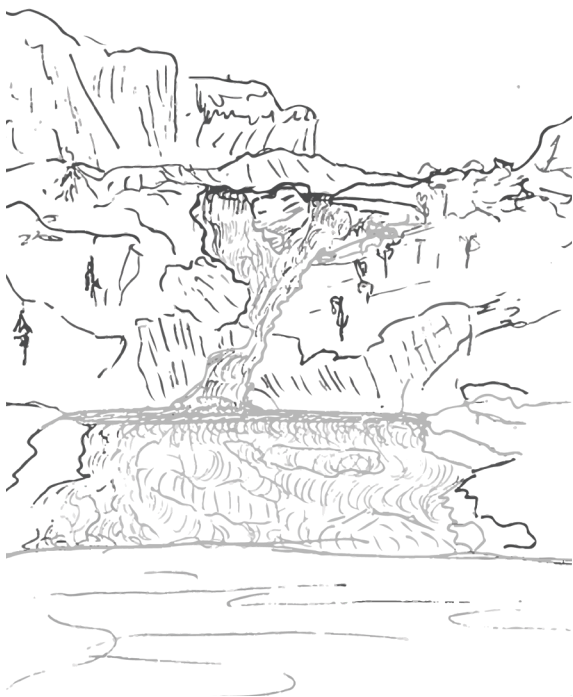

NATURENS SÆRPREG

Informantene hadde gjort seg oppmerksomme på ulike elementer i naturen som fanget interessen. Likevel er det likhetstrekk i å finne fossene og de bratte fjellveggene som spesielt bemerkelsesverdige.

Jeg tror elva og fossene gjør at det blir en litt annen naturopplevelse enn mange andre turer gjennom skog og liknende. Fossene betyr mye - Mer enn det vi tenker på.

Ved dårlig vær er det fantastisk gøy. Da er elvene enorme. Området har kanskje lite jordsmonn, så når nedbøren kommer må det renne gjennom dalen, og da er det ganske heftig å komme til fossene - Det er en opplevelse.

Hiafossen

Når du ser langs stien og bøyer deg ut forbi stien, så ser du at 'oi noen har bygget opp stien med 2 meter'. Det kommer man ikke ofte forbi, så det er jo kult.

Det var mer kupert enn det jeg hadde sett for meg. ... Og disse store kampesteinene er også veldig karakteristisk for det landskapet innover. Jeg har sett det noen andre steder, men det er veldig spesielt.

Det litt mørkt, smalt og trangt hvor vannet begynner, før det åpner seg veldig opp når du kommer inn i Viglesdalen. ... Du har vannet der, det er en sånn beskyttende (innramming), med er et rom hvor hytta ligger.

Det er jo fantastisk. Også ikke minst gjennom den ura der de har på en måte har murt seg en vei for å komme fram. Så det er veldig fascinerende.

... Jeg husker jeg var med på åpningen av den Stakkenhytta. Det var litt seint i sesongen - Godt i slutten av oktober ... Det var et ganske høstlig vær og dermed relativt glatt, og vi gikk over Klinkehorten. Det må jo si har vært virkelig en av mine store naturopplevelser. Det var jo helt på topp. Klinkehorten den er veldig blank på en måte, med så mye strøing av stein flyttet på under istiden. - Haldis

Det var veldig spesielt å gå der i tåka; Månelandskap, med alle de steinene - Det så nesten ut som folk hadde lagt ut disse (steinene). Veldig spesielt landskap. Det var også litt trolsk eller magisk, og følte at noen hadde vært ute med klinkekuler.

ENDRET BRUK GJENNOM HISTORIEN

I sammenheng med rutas omfattende kulturelle historie og variasjoner i natur, var det interessant å se på om både bruken av ruta og særpreget i forhold til natur- og/eller kulturhistoriske områder har endret seg gjennom de siste tiårene. Dette ser vi på i sammenheng med formidlingen, og om relasjonen til stedet kan ha endret seg. Her var informasjonen til en av informantene spesielt viktig, ettersom vedkommende (Magnar) har brukt området aktivt i over 50 år. For de andre som hadde besøkt området mer enn en gang var det interessant å se på om inntrykket av Driftavegen endret seg fra et besøk til et annet.

- Kan du se at bruken av landskapet og ruta har endret seg fra da du gikk der for første gang?

Ikke som jeg kan oppdage og peke på, men jeg tror nok det er det samme som du opplever over alt: Det er tidligere vår enn før. Vi jager sauene opp litt tidligere enn vi gjorde for 30 år siden. Sesongen har blitt lengre. - Magnar

Vår (tids)menneskers bruk av naturen har jo endret seg over tid. ...Nå er det mest rekreasjon og fritid, men det var jo nyttebruk. Fra det bare var jegere til man begynte å få husdyr, men det er jo fortsatt landskap med nytte; Det er jo dyr på beitet. - Louise

Det går nok veldig sakte, men det er jo slitasje som følge av erosjon. Driftavegen som ble bygget på rundt nittenhundretallet, har ikke vært fulgt opp (vedlikeholdt) etter nittenhundretallet da den ble avsluttet. - Per

- Har det endret seg i form av at man møter flere vandrere nå enn før?

Ja litt mer i de siste 5-6 siste årene, men det er jo nye hytter og litt mer fokus plutselig, det drar litt flere til seg.

Det har kommet en del lokale turlag. De har tatt på seg en slags dugnadsånd ansvar for driften av hyttene. Jeg har skjønnet at de er der hver vår og rensker ut, får på plass nye forsyninger, og har en rundvask, gjør klar for sesongen. Så det er jo flere lokale som har et slags eierskapsfølelse til det, tenker jeg. - Haldis

Figur 49

Fra å bruke landskapet til livnæring...

...til fritid, rekreasjon og mosjon.

OMRÅDETS FUNKSJONER

I delen med områdets funksjoner undersøker vi hva slags egenskaper som finnes langs ruten, og hvordan bruken av området eventuelt har endret seg. Når vi spurte informantene om tematikk knyttet til dette var det med formidling i tankene, ettersom vi ønsker å finne ut av hvilket forhold de har til landskapet idag, versus om de hadde noe forhold til historien.

Denne delen av intervjuene omhandler:

FORMIDLING

OPPLEVELSE AV KULTURMILJØ

RESSURSUTNYTTELSE

RØDLISTA ARTER OG BESØKSFORVALTNING

TILGJENGELIGHET

FORMIDLING

Prosjektet Historiske Vandreruter førte til både etablering av nye og flere skilte langs ruta.

Skiltet med kulturminner i Viglesdalen trengte oppgradering da de skulle bygge en ny hytte, og arkeologiske undersøkelser hadde blitt gjort i forkant. Det var ikke jeg som gjorde de da, men det var andre herfra (Rogaland fylkeskommune) som kartlagte i forkant av den nye hytta, og da søkte vi om penger fra Riksantikvaren, egentlig bare for å oppgradere det ene skiltet i Viglesdalen. På samme tid, så begynte Louise i Historiske Vandreruter å snakke med Per i STF. Da hadde de begynt å snakke om en Historisk Vandrerute, og da på grunn av at jeg hadde jobbet veldig mye i disse områdene, så ble det et overkommelig prosjekt på ganske kort tid. Det hadde ikke gått an hvis jeg ikke var lokalkjent fra før. - Jennica

Informantene kom med forskjellig perspektiver på formidlingen av kulturminnene underveis. Selv med nye skilt, var informantene delte i om informasjonen underveis var tilstrekkelig for besøkende.

Det er det er noen små skilt underveis, men ellers er det først på hytteveggen. ... Jeg fikk litt voksenopplæring av Jennica (fra Rogaland fylkeskommune) der oppe: Jeg har gått der i 40 år og aldri ant hva jeg trår på. – Magnar

Det er en liten hjertesak at jeg tror på mer direkte for formidling. Det er ikke alt du løser gjennom skilt; Altså det menneskelige aspektet med å gå sammen med noen som forteller. Det er en idrett vi skulle øvd litt mer på, tror jeg. – Haldis

Jeg er mer opptatt av å formidle og fortelle det. Og der er det mye vi kan gjøre som ikke er gjort.

Det er og min erfaringen i forhold til kulturminner: Hvis du fokuserer på litt færre ting om gangen, får du en helt annen interesse og oppmerksomhet enn når du får en liste over alle kulturminnene i Hjelmeland. Da blokkerer folk veldig fort ut informasjon. Om noen forteller for eksempel hvem som lagde bruene, tror jeg du kunne skape mye begeistring bare ut av det. - Haldis

Det var så fint opplegg med åpningshelga, Jennica (Rogaland fylkeskommune) hadde kjøpt lys med batteri, og så hadde hun plassert de der hvor de hadde gjort arkeologiske utgravninger og gamle hustufter fra jernalderboplassene. På kvelden etter at vi hadde spist middag, gikk hun ut for å tenne alle disse lysene, så da så du liksom: 'Der hadde vært et hus, der hadde det vært gravplass', og det var helt magisk. I tillegg var det stjerneklart, så da så du det innmari godt. Det ble så leveliggjort med de lysene; Det ble noe helt annet. Det var en gåsehudopplevelse. Å stå der under stjernehimmelen med de lysene, og virkelig føle på hvordan det var å bo der under jernalderen.

Den følelsen av å gjengi eller oppdage og oppleve landskapet, er en dobbelthet i det med formidling: Hvis du ikke har noe formidling så oppfatter du ikke av sporene av menneskene som har gått før deg, og blir ikke bevisst på det på samme måte. Men hvis det blir for mye tar det fokuset og egne opplevelsen. Det blir litt som å gå på et museum; Veldig mye informasjon du skal ta inn.

...hvis du tar inn veldig mye informasjon så får du ikke erfart og opplevd på samme måte. - Louise

... Angående sårbare kulturlandskap: Det er ikke alle kulturminner som tåler mye besøk, og at når man finner det er jo på samme måte som i naturen egentlig, men at man må velge med omhu hva som tåler trafikk, og hva som ikke gjør det – I tillegg til hva som er formidlingsvennlig selvfølgelig. Man kan ikke det må det er en fordel om det er noe folk forstår på en måte eller kan se. - Jennica

Det var jo faktisk fylkeskommunen som dro i gang bygging av det som er det vi ser rester av i dag (Driftavegen). Det var jo en fylkesvei lenge, som ble nedklassifisert til kommunal vei, og det er det faktisk fremdeles.

OPPLEVELSE AV KULTURMILJØ

Underveis er det ulike kulturmiljø registrert som gamle bosetningsplasser. Disse kommer derimot ikke like tydelig frem som et kulturmiljø på plakater og skilt.

Jeg har jo gått forbi der i 20 år er jo ikke visst om det en gang.

Jeg syntes kulturminner gir en ekstra dimensjon til turen. ... Så gjør det noe med turopplevelsen: Du ser landskapet litt med blikket til de som har brukt landskapet på en annen måte enn til rekreasjon.

Opplevelseskvaliteter er jo alle de spennende kulturminnene underveis. Jeg var så heldig å gå denne turen med en som kan denne ruta godt. Storhilleren med den lille hytta som ligger under er jo veldig kult.

... Ved hytta i Viglesdalen er det veldig fine tavler med illustrasjoner av gården (og liknende). ... Det kunne vært mer informasjonspunkter underveis, men det er jo og en balansegang; Det kan også gjøre noe med opplevelsesverdien hvis det er veldig mye skilt og informasjonstavler.

Nylig ble det restaurert en gammel taubane med midler fra kulturminnefondet, ved inngangen av Driftavegen ved Nes.

Den ble restaurert og åpna på nytt i fjor. ... Dagen de fikk vei så glemte de på en måte at den fantes, og da falt den mer og mer sammen. Men så fikk de støtte av kulturminnefondet, som har restaurert den (nå). Så den passerer du jo i starten av Driftavegen fra Nes. Den er et veldekket tidsdokument. - Magnar

Taubaneteknikk er jo et slags særmerke for Vestlandet, med mange dyktige taubanebyggere, spesielt før og etter krigen. Det gjorde det mulig å bo på sånne plasser. - Haldis

De har vært mer interessert i natur enn kultur i forhold til verneplaner. Kulturhistoriske landskap inngår jo i kulturområde for Rogaland; Fra Viglesdalen og helt ned til Nedre Valheim. Området er jo veldig flott, men i tilknytning til Årdal så er det jo på Nedre Valheim at kulturområder er nokså høyt nasjonalt rangert med for eksempel Årdal gamle kirke. - Haldis

Kulturmiljø har ulik bruk, nytte og funksjon i Viglesdalen: Enkelte har oppstått eller blitt til av mer praktiske årsaker. Ved dårlig vær har folk helt tilbake til steinalderen søkt ly, eller navigert seg gjennom all slags vær via varder, siktevarder, eller kompassrose.

Landskapet har fortsatt en nyttefunksjon: Det er fortsatt folk som går på jakt og fiske. Selv om det har endret seg, er det noen ting som har vedvart - Særlig dette med jakt og fiske. Nå gjør vi det kanskje mest for rekreasjon, men det er en lang historie. - Louise

Jeg tror ikke folk jakter en del. Jeg snakket senest med en grunneier der i går. ... De jakter og fisker litt så som så. Jeg tror ikke det er så veldig mye, men det er jo fisk der inne.

Kompassrosa i stein var veldig morsom. Det var jo så tåkete når vi gikk der, da var den faktisk nyttig å se. - Louise

Jeg tror jo folk liker å se sauer når de går der. ... Det har og vært storfe der de siste årene, men jeg tror det blir slutt på det igjen nå. Det var ikke alle som var begeistret for det heller.

Området rundt Viglesdalen har jo på en måte en næringsmessig bruk, utover at det er kjekt å gå tur der. Opprettholdinga av det kulturlandskapet og verdien av den aktiviteten syntes jeg jo er på sin plass å få løftet fram litt. - Haldis

Det er faktisk mer (beitedyr) her nå enn før. ... Driftavegen var jo for å drifte dyr over til Nilsebu. Jeg trodde det var historisk, altså som det ble gjort i gamle dager, men det er jo ikke tilfellet. ... Det begynte at de tok med sauene i en trailer, og så har de på båten, og så kjørte de til Lysebotn og opp (til Driftavegen-området).

... Generelt er gjengroingen et større problem enn nedbeiting i utmarka i Norge. Det endrer jo landskapsopplevelsen. Tror mange ikke har et bevisst forhold til at landskapet er som det er, delvis pga. beiting. Man tenker at det er naturgitt med den lave vegetasjonen, men så er det faktisk et resultat av tusenvis av år med beiting.

VIGLESDALEN

Historiske vandruter
 Her kan du finne informasjon om historiske vandruter og kulturmiljøer i Vestlandet og i hele Norge.
 Satsingen er et samarbeid mellom Kulturminstret og HMD som støtter satsingen.

Se aktiviteter
www.kulturminstret.no

Allemennets/åke og bruk

- Du kan ferdes fritt i utmark til fots
- På ferdsel skal åke være til støtte eller sløppe for ånde, eller for planter- og dyreliv.
- Vi oppsøker til utmarksforvaltning.
- Forlegg ikke ut marklag.
- Åke vil bli fjernet med unntak av vedlegg.
- Løst gjenstands etter dag.

Public access to the countryside

- You have the right to roam freely through common land.
- Show consideration for the wilderness.
- Show consideration for other users of uncultivated land.
- Always close all gates behind you.
- Do not disturb animals and birds.
- All games is protected except for legal hunting.

www.wild.no
 Her på nettet kan du se på www.vestlandskart.no/arkivkart

Viglesdalen
 En mann som hetter Våløkke lotta seg en gang fram langs det samme fjellstien som no er merka med rødt. Våløkke skal ha gjeve namn til ferdsel og garden i Viglesdalen. Viglesdalen del. Vi veit ikkje om han var på jakt eller villheit på let etter ein berberstein sau eller om han gjekk fjellstiene i høg om å finne ein staci å bygge seg gard. Det vi faktisk veit er at noen bygde seg gard i Viglesdalen i jernalderen. Der morgneda sken på bein. Igg hufudhøno frå jernalder runot den sådan landhytt i Viglesdalen. Høye hylte på å hylte gjev er bygd på ei slik gamal tuft. Langhusa har vore over 20 m lange og om 10-12 m breie. Slett har vore goda til å bli mange små bygging som er omgjevne av låge jordvoller. I tillegg til viddingsgrøve ligg det fleire gravrøyser på garden. Den eine gravrøysa ser ut å vera ei treemne røyse, eller ei stein kvemgrøys. Det kan tenkjes at hufudha på garden har fått si siste kvile der ho framleis kan halde oppsyn med garden og alle dei som kjem og går i dalen.

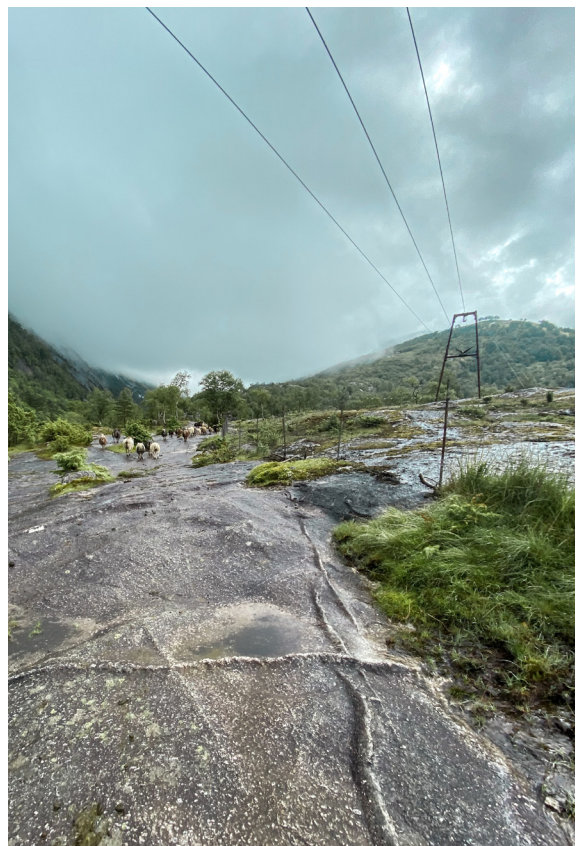
Ferdsløp og handlet
 I dag ligg Viglesdalen som ein vakker og avende fjellidyll, men tidlegare var garden vore ei endestasjon for handel og ferdsel over fjellet. I vikingtida og tidleg mellomalder produserte jernvina i Selsetdal store mengder som vart handla langs handelsstiene over fjellet. Dette må ha gjort Viglesdalen til ein rik og mektig gard, og så seint som på 1700-tallet var garden veldarnde. Ifølge skattekortet for Aude kyrke frå 1654, var land på Viglesdalen den som betalte mest skatt av alle. Han betalte meir enn tre gonger så mykje skatt som dei fleste østlandstene. I Aude, på det meiste hadde Viglesdalen kje mindre enn sju stakar, og egde beite frå Niss i vest helt til Viglesdalen i aust.

Ved elevasjon kan ein sjå spor etter toast dei folket på Viglesdalen har hatt blande sine. Hekker og ferdsløp, som anten var hellige eller betalt for seg, kunne spore feror og rygg roiere i lange klomster og i halden til fer over Viglesdalen i garden sin på 1. Juni 1874 var Sofie berre ni år, ho skulle no ferretten sin og ha Audestær ein stund. Det var stille og godt er den dagen, og ofte skildret utukka, som kosta det alle fem bet, som ei ualyselig glette. Det siste gardstede flytta frå Viglesdalen i 1883 og Sofie sin far, Ota Pederson, vart den siste bonden på garden.

Driftavengen, heiløp og fotturstar
 Frå slutten av 1700-tallet byrja holkarane å gje med driftar i sauer over fjellet for å gjøge dei i Oslo og Stavanger. På 1800-tallet var det meir enn 11 000 sauer som beta på haka, og stjerne beitet var deløse og ofte berøye. Fjell og Skordingfjell løy penger til å bygge driftveg. I 1907 starta svenske arbeidde bygge vegen, og i 1922 starta driftvegen opp til Viglesdalen. Vegen var planlagt å gå lengre, men i denne tida hadde ei stor nedgang i driftbeitet og betla var solde med jekte Stavanger Turistforening fekk kjøpe bustadhuset i Viglesdalen. Eileiv Skjerve var med på tufte etter sløpingskøst. Si som turistdag i 1922. I 1923 vart det bygd ei ny og stert og i 1924 kunne turistforeninga opne den tredje generelle turistfelle på stien i Viglesdalen. Til tross for den mykje fleite gravrøyser og kanskje ligg Våløkke sjelv i er av dei. I 2000 har driftavengen gjennom Viglesdalen vorte fogale Historiske vandrute, og mange tusen tursko treer kvart i stjerneblende som ein gang var lagt for heiløp og fotturstar som vegen, vert historia til der du gje. God tur!

The Historical Hiking Route through Viglesdalen
 Viglesdalen is part of an old trading trail, an ancient route across the mountain range that separates Western Norway. The trail meanders through a cultural landscape rich in the history of mountain farms, shealing, peatfall bog Stone Age hunting grounds. The first human foot to break some vegen, vert historia til der du gje. God tur!

At the Viglesdalen farm iron Age grave cairns and bulks are still visible between the recent buildings. Viglesdalen one of the wealthiest farms in the region during Medieval. The position of the farm was likely determined as early as Age when Viglesdalen became a node in the network originating from the bloomeries of Selsetdal, to the east mountains. Commercial herding became an increasing source of income in the late 18th century. Probably, at c. more than 11 000 sheep grazed in the area east of Vigle. This resulted in the requirement for a safe herding trail, a national priority. Unfortunately, before the work was over in 1922, the herds overstocked, and grasslands were sold to Viglesdalen from Viglesdalen to Stakkun, and on to Niss route continues as a regular hiking trail. The herding has to move sheep to the mountain grasslands, and now it will become part of the trail's history. Enjoy your walk!

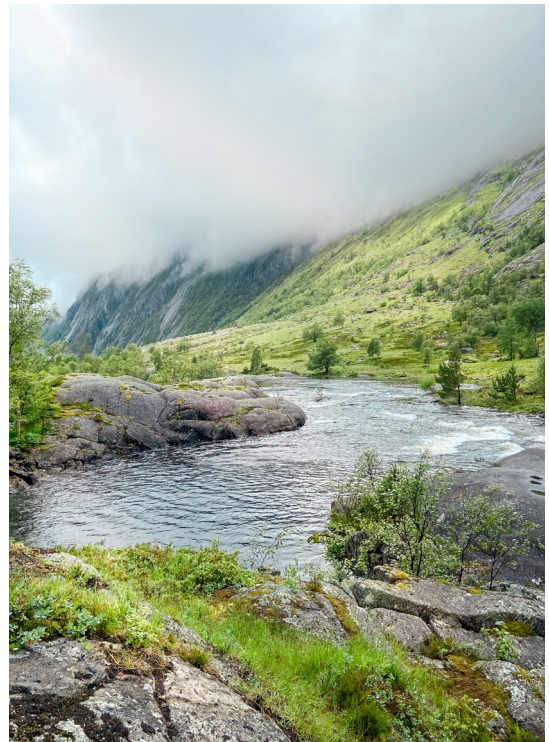
RESSURSUTNYTTELSE

Det er ulike kraftanlegg i form av oppdemming av vann i landskapet langs og omkringliggende Driftavegen gjennom Viglesdalen. Noen av disse er relativt gamle, men har enda funksjon. Dette har og noe å si for hvordan man opplever terrenget.

... I forhold til dette med vannene; Der du kommer opp etter Viglesdalen, så er Grytetjørna demmet opp. Dette er jo en veldig nyttefunksjon.

... På en måte kan det forringe naturopplevelsen fordi det er ting som tilhører uberørt natur, men jeg syntes ikke det forringer tuopplevelsen. Jeg syntes nesten tvert imot: Det gir en ekstra dimensjon, da kan man gå og fundere på 'hvordan var det før de demmet opp?' 'Hvordan så det ut da?' 'Hva ligger under vannet nå?' - Når man vet at det er så mye kulturminner og spor av historier, blir man også veldig nysgjerrig på hva ligger under vannflaten. Det var veldig fint å gå der mellom de oppdemma vannene: Et ekstra lag med historiefortelling.

... Jeg tenker og på hvor stor vannføring det hadde vært om de ikke hadde demmet opp. ... Og da skjønner jeg at de strykene nedover til Hiafossen var farlig å krysse før.

RØDLISTA ARTER OG BESØKSFORVALTNING

Store deler av Driftavegen inngår i et villreinområde, og grenser til landskapsvernområde (ref. kart s. 47 & kart over villreinområde, vedlegg 4). Dette har påvirket dagens landskap og er noe som må tas hensyn til i en stadig pressende tilstand til sårbare arter. Dette er noe fylkeskommunen og kommunen må ta hensyn til i planlegging og forvaltning av områder som er mye brukt til friluftsliv. I tillegg går Driftavegen gjennom et område med mye rasfare i smelteperiodene. Derfor er besøksforvaltningen noe som må jobbes med deretter.

Hvis du går langt tilbake i tid, så har det vært tamrein i Viglesdalen... Jeg tror faktisk det er inngår i villreinområde i dag, selv om ikke det er naturvernområde. - Haldis

De så jo en flokk på 12-14 dyr i fjor i februar i fjor.

Det er en interregional plan for å forvalte villreinområdene mellom flere fylker. Noe av det som er viktigst nå er jo at villrein i Norge har blitt rødlistet i år, og da blir det enda viktigere hvordan man forvalter disse områdene. Nærturer og turer i ytterkanten av fjellområdene, blir da oppfattet som mer bærekraftig besøksforvaltning enn å sende de på tvers av områdene. Man vil gjerne at folk oppholder seg rundt - Det genererer jo også mer aktivitet i bygdene. - Jennica

DNT og Fylkeskommune er bevisst på kanalisering av ferdsel og nærfriluftsliv. De har to ulike tilnærminger, men begge vil styre ferdsel i ytterkanten og i tilknytning til lokalsamfunnet.

Ved at vi (DNT) jobber med nærnatur, nærfriluftsliv, lavterskel-friluftsliv og kulturarv. I strategien fra 2018 vedtok vi dette. Kulturarv har jo alltid ligget i formålsparagrafen vår, og at vi skal ta vare på friluftslivets natur- og kulturopplevelser, men det har ikke vært så mye bevissthet rundt dette før nå. Nå blir det mer bevissthet om det, så det er bevisst fra vår side at vi ønsker å jobbe for å ivareta det enkle friluftslivet; Det er en kulturarv i seg selv, som ikke er så tilrettelagt og utstyrsfokusert, men tar ansvar for egen sikkerhet, ferdes uten å legge igjen spor osv. - Louise

Jeg humrer jo litt når folk snakker om bærekraftig besøksforvaltning, fordi at jeg synes at det er veldig viktig - så det er ikke en dårlig humring - men i mange møter som jeg har vært på i det siste så blir bærekraft alltid nevnt. Det er liksom noe som er litt bedre enn det som er mye verre...

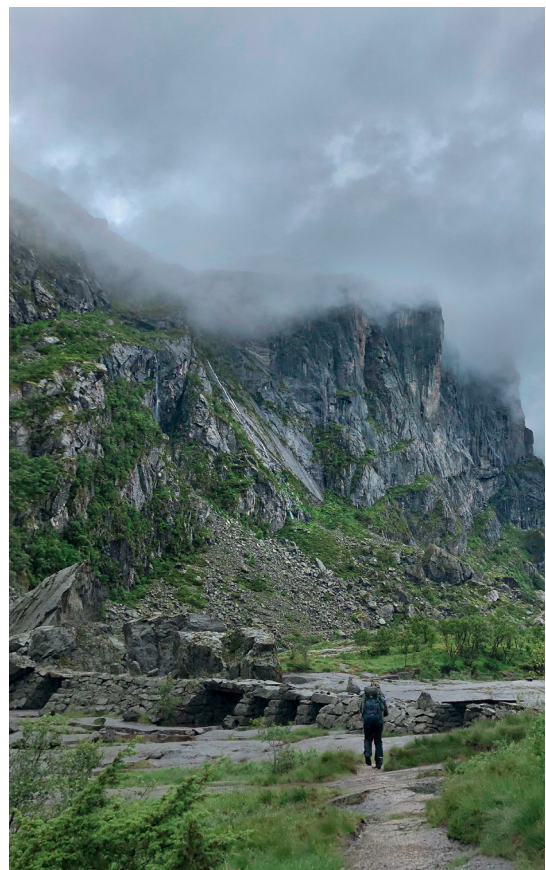
...For det er veldig bærekraftig å bygge store anlegg nær hyttefelt, for eksempel fordi da vil ikke folk gå opp på fjellet og forstyrre villreinen. Men jeg synes jo fortsatt at det er voldsomme inngrep ofte i forbindelse med dette såkalte 'bærekraftige'. - Jennica

Viglesdalen er en rute med sesong fra mai-oktober. Dette er mye grunnet rasfase langs deler av ruta ved vårsmeltinga. Ferdsele blir da på naturens premisser. Informanten fra STF var ekstra observant på sikkerhet rundt rasfarene.

Jeg følger jo med på ras og liknende, så jeg har jo notert alle de nye steinene jeg kommer over. ... Jeg er faktisk litt bekymret for det på denne stien. Så da markedsføres jo ikke den stien som type vinter- eller tidlig vår-tur. - Per

Vi har feiret nyttår i Viglesdalen, men det er jo veldig liten grad en vinterdestinasjon. Det er ikke det letteste plassen å gå på ski.

Den veien gjennom ura hvor det er skiltet med rasfare: Det er jo litt artig, sant?

TILGJENGELIGHET

Driftavegen er kun tilgjengelig med bil (ruten går A-B, ingen runde). Fra hovedvegen (se kart s. 99) og inn til Nes er det snakk om 7 km med landeveg, med lite kollektivtilbud. Driftavegen har mye å hente når det gjelder miljøvennlig turisme og gjøre ruten mer tilgjengelig med bedre tilbud for dette.

I tillegg er tilgjengeligheten av Driftavegen noe begrenset for lokalbefolkningen i form av at skolene i kommunen ikke benytter seg av vandrerruten. Vi lurer på hvorfor.

Når det gjelder Driftavegen gjennom Viglesdalen, ser jeg at logistikken er den største utfordringen: Det er ikke så lett å komme seg dit. Jeg håper kanskje at kommunen kan se litt på det da. Både transporttilbudet inn til Nes, og hjem igjen andre veien. - Louise

Det var en bestillingsbuss eller liknende tidligere, men vi hadde jo vært veldig begeistret for å bedre kollektivløsningene, eller bedre tilgjengeligheten generelt. - Haldis

Vi hadde jo et transporttilbud en stund, fra Lysebotn og opp med Nilsebudammen. Denne kjørte hver dag til faste tider i et par år. - Per

- Tenker dere at det kan være en arena for å koble på skolen og bruke næringsmiljøet rundt Hjelmeland, eller skolen i tilkobling med Driftavegen?

Utfordringen der tror jeg, er det såkalte 'gratis-prinsippet'. Det er veldig lite du kan reise ut og bruke buss og den slags til, fordi at det koster fort penger. Jeg tror at interessen kan være til stede, men det blir for komplisert og litt for langt vekke. - Haldis

Noe av Driftavegen blir brukt av skolen St. Olavs i Stavanger, som en destinasjon for klasseset - Med Viglesdalens DNT-hyttes 62 sengeplasser, Stakkens 34, og Nilsebus 32 er det mange alternativer for overnattingsturer for større grupper som skoleklasser.

Hjelmeland skule 1.-10. trinn

Fister skule 1.-7. trinn

Årdal skule 1.-7. trinn

- vei, motorfartøy
- Driftavegen gjennom Viglesdalen
- merket DNT-vandrute
- vann
- Hjelmeland kommune
- ubetjent DNT-hytte
- selvbetjent DNT-hytte

OMRÅDETS POTENSIAL

Under områdetets potensial har vi spørsmål som dreier seg om utviklingen av Driftavegen. Dette er basert på problemstilling om formidling og lokalsamfunnsutvikling, ettersom vi er interesserte i ulike perspektiver på hva som kan være aktuell utvikling av ruta/området. I tillegg er begrensninger som eventuelt finnes viktig å undersøke.

Denne delen av intervjuene omhandler:

TILRETTELEGGING

REISELIV

FORMIDLING GJENNOM KULTURMILJØ OG

TURLEDER-ROLLEN

&

RESTAURERINGSTILTAK

TILRETTELEGGING

Kollektivtilbud og tilgjengelighet for Driftavegen ser vi og på i regional sammenheng. Dette er en del av hvilke kvaliteter som eksisterer for området, og har potensiale for utvikling og bedre besøksopplevelse. Informantene kommer med ulike syn på hva slags potensial Driftavegen har, hvilke tilrettelegginger som eventuelt trengs, og hva slags framtidig besøk Driftavegen kan ha.

Tilrettelegging er et vanskelig dilemma. ... Jeg syntes det er viktig å tilrettelegge sånn at alle skal ha mulighet for gode naturopplevelser, men med hensyn. Ved å tilrettelegge for mye (fysiske inngrep i naturen) kan man miste noe på veien, med tanke på naturhensyn ... {personlig liker jeg} best å gå der hvor det ikke er særlig tilrettelagt, men jeg ser verdien av tilretteleggingen. ... Balansegang: Hvor mye skal man tilrettelegge? - Louise

Det er ikke et eget mål om at Driftavegen gjennom Viglesdalen skal bli det store turistmålet. Men vi ønsker jo at de skal være en del av pakken Hjelmeland. - Haldis

En økende trend blant befolkningen er at flere søker seg til meningsfulle opplevelser; Enkelte i reiselivsnæringen bruker begrepet autentiske opplevelser når de beskriver opplever hvor folk ønsker å oppleve det 'originale', 'ekte' landskapet.

Mitt inntrykk er at folk søker opplevelser som går litt dypere, og mer opptatt av historiefortelling og kulturarv. Det handler ikke bare om å gå på de høyeste toppene eller lengst mulig. Kanskje det er litt parallelle trender: For noen er det fortsatt de mest ekstreme opplevelsene som gjelder, men for mange er en trend de unike, autentiske opplevelsene ved å komme i kontakt med noe dypere. - Louise

... Det er en utrolig fin tur. Ved at ruta har fått historisk vandrerute-status, og at hytte i Viglesdalen har blitt ny og fin, så tror jeg at det er en rute med veldig mye potensiale. Og den ligger jo nære Stavanger. - Louise

Figur 50

Får man mye folk inn dit, får man en annen slitasje og eventuelle leteaksjoner. Men alle burde jo få muligheten til å kunne reise inn forde. Det er jo parkeringsplass der (Nes og Nilsebu), og det er jo ikke at man ikke klarer å gå inn når det bare er syv kilometer strekke (fra Nes til Viglesdalen). - Per

Jeg tenker jo at Driftavegen tåler en del. Og kulturminnene tåler og en del – Innenfor rimelighetens grenser, det er jo og en avveining man må gjøre. ... Vi har jo ikke noen konkret satsing på det fra Rogaland fylkeskommunes side. - Jennica

Driftavegen kan brukes veldig aktivt for å lære om kulturmiljø, landskap og natur - Gamle driftsformer, ikke minst. Det er en immateriell kulturarv. ... Det er veldig aktualisert i det siste med immateriell kulturarv. Hvordan er måten vi gjør ting på, skjøtter og forvalter det? - Jennica

Området med Driftavegen er jo på en måte 'ekte vare' som du skal kalle det.

REISELIV

I regionalt perspektiv har Driftavegen gjennom Viglesdalen en sentral plassering. Ruta fikk og nasjonal oppmerksomhet som en av 16 HVR-ruter (2023), og det oppstod et økende lokalt engasjement for området.

Vi har ikke Preikestolen, men vi har jo en beliggenhet som ligger midt mellom Preikestolen og Trolltunga – Folk må gjennom oss for å komme fra den ene store attraksjonen til den andre, og da vil vi (Hjelmeland) gjerne krydre med flere små attraksjoner. – Haldis (Se kart s. 98.)

Og så er det jo en lavterskeltur å gå i tillegg. Kort vei til turisthytta og greie overnattingsforhold; Under det 3 timer fra Stavanger. (Se kart s. 98.)

Det er jo litt arbeid å knytte turisthyttene mer sammen med Lysefjorden via Lyngsheia.

Men de har og turisthytta i enden av Lysefjorden, og på Sunnmork. Det ligger nære Lyngsheia. Da mangler det en hytte mellom der og Viglesdalen da, ettersom det er litt for langt strekke. Dette er planer som de holder på å vurdere.

POTENSIAL INNEN KULTURMILJØFORMIDLING, OG TURLEDER-ROLLEN

Ulike grep innen informasjonsformidling til vandrere har mye å si for den helhetlige opplevelsen. Derfor er vi interessert i å vite hva som har vært med på å formidle historien, og hva som kan bli en mulighet innen formidling.

... Enkle markeringer med noen stokker; Det kunne vært fint for å vise hvor disse tuftene lå eller ligger. ... Enkle elementer i landskapet som viser tydelig de sporene som allerede finnes der. Det kunne vært en ide. – Louise

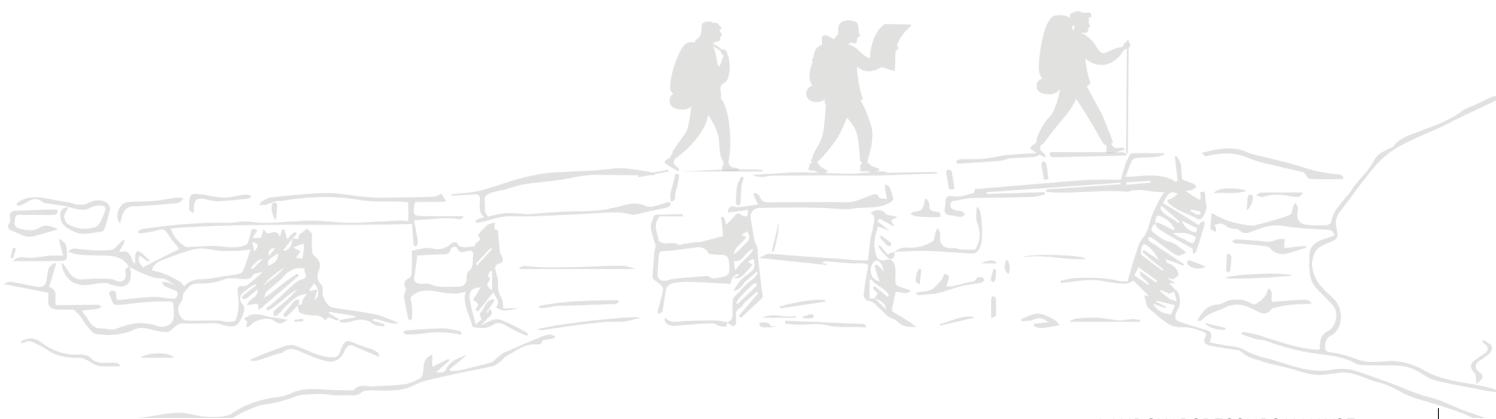
Vi vil jo ikke at folk skal trekke rundt i gravrøysen og gamle kulturminner. Man ser jo mindre og mindre av det, så vi har snakket litt om hvordan vi skal merke de om, men nå har vi jo merket det med kart og plakater på hyttene ganske detaljert. ... Se på den eller ta et bilde av det, og så kan du gå og så finne de. – Per

DNT nevner at de bevisst arbeidet med kanalisering av ferdsel ved å spre noe av ferdsele utover.

Å få folk til å oppdage de skjulte perlene; Alle trenger ikke å gå Besseggen eller Trolltunga, for vi har så mange andre fine ruter. – Louise

STF har arbeidet med formidling av informasjon til turledere og hytteverter, på den måten kommer direkte formidling inn. Samtidig er det ikke alle turledere som er kjent med historien eller kulturminnene og vet hvor de skal lete.

Det jeg kunne av historie fortalte jeg videre til de andre turlederne. Da vi gikk der senere, fortalte de at de gikk i møte med en spesiell plass, fordi de husket det jeg fortalte. Det er ikke alt som står på skiltene - Det finnes mye mer informasjon. Det er slikt man kanskje må viderefremidle. – Per

PÅGÅENDE RESTAURERINGSTILTAK

Det er søkt midler til restaurering av bruer; Både den ikonske Viglesdalsbrua, men også en bru for krysningspunkt rett ved Hia. Her har steiner blitt tatt av elva ved store nedbørsmengder.

Det å fikse stien med f.eks. klopper og liknende er i gang.

Nå blir det jo søkt om tippemidler for å reparere bruer og sånne ting som Turistforeningen holder på med. Det er vår (Hjelmeland) kommune sin eiendom, selve stien, eller veien. Og så er det Stavanger Turistforening som drifter veien. Og så er det mange grunneiere som eier den. - Magnar

Vi skal bruke stein som er der. Derfor skal jeg opp igjen i morgen da, og gå og se om jeg finner stein. Folk har jo gått der og funnet stein for 100 år siden - De har jo tatt alle de løse, store steinene. I tillegg har det jo grodd vegetasjon der i 100 år, så det kan jo ligge litt stein under torvet, trær og busker og. Vi får se hva vi finner. - Per

... Rutiner som at rutene skal gås opp, stiene skal merkes, sikres slik at stiene ikke gror helt igjen, og at merkinga ikke forsvinner helt. Det å jobbe videre med formidling og markedsføring, og bruke ruta til noe. - Louise

STRATEGIER

Dette kapitlet kommer med strategier og muligheter tilhørende Driftavegen omegn. Grunnlaget for strategiene bygger på funn og vurderinger fra litteraturstudien og landskapsressursanalysen.

MOT BEDRE BESØKSOPPLEVELSER LANGS DRIFTAVEGEN

Vist i RLA kom flere poeng frem for hvilke kvaliteter Driftavegen innehar rettet mot kulturhistorisk formidling og som et landskap. I tillegg eksisterer det et uforløst potensial innen graden av hvor godt formidlingen kommer fram. Driftavegen har rom for mer praktiske, konkrete tiltak - altså fysiske inngrep - for utvikling og/eller opprustning av området. Vi ser på Driftavegen gjennom Viglesdalen som representativt for et bredere spekter av besøksopplevelser, og dens relativt sentrale lokasjon i Hjelmeland kommune kan spille en større rolle for lokalsamfunnsutviklingen innad i kommunen og i fylket.

“Stedene der en tar vare på kulturminner, kulturmiljøer og landskap blir de gode stedene å bo og besøke”

(Riksantikvaren, 2020, s. 5).

Ruta fikk økt oppmerksomhet etter åpning og status som en Historisk Vandrerute i 2019. I tillegg til ny hytte i Viglesdalen og oppgradert Nilsebuhytta. Det er et godt utgangspunkt for å holde engasjementet varende. HVR-statusen er med på å bygge en forventning til vandrere som gjør formidlingen av rutas og stedets kulturhistorie viktig. Det kontinuerlig behov for å vedlikeholde, ruste opp og tilrettelegge langs ruta for å kunne motta økt publikum med høye forventninger, også med tanke på videre forvaltning av Driftavegen.

Verktøy for å kommunisere landskapet

Vi ser i litteraturstudien at det over årene er samlet inn bred kunnskap innen ulike fagfelt gjeldene forskning av landskapsformidling, stedsidentitet, verdiskaping, bærekraftig besøksforvaltning, og stedsbasert læring. Dette er ønsket og forsøkt innlemmet i offentlige instansers planer. En gjentakende tendens er at ulik forskning viser ulike resultater, og vi har forstått at det ikke finnes én mal som kan svare til hva som er “god” lokalsamfunnsutvikling og formidling. Relasjonelle verdier er nyere tatt i bruk som begrep innen planlegging, og dekker generelt mye om hvordan mennesker forholder seg til omgivelsene sine, og hvordan vi bryr oss om de. Riktig formidling av et gitt sted innebærer altså å kommunisere området sine særegenheter på en måte som gjør at lokale og besøkende forholder seg til sitt landskap - At en skaper relasjonelle-, sosiale-, økonomiske-, kulturelle -og miljømessige verdier som en følge av å få tilstrekkelig informasjon om et sted, og opplever det deretter (ref. kap. 2, s. 27-30). Altså kan dette lede til bærekraftig besøksforvaltning og lokalsamfunnsutvikling. Videre ser vi gjennom studien at verktøy for å legge til rette for møter ved Driftavegen, også spiller på aktiviteter. Eksempelvis er dette stedsbasert læring, direkte formidling gjennom historiefortelling, å oppleve landskapet med andre, samt arrangementer som ved dugnad på hyttene, eller bruken av landskapet i praksis som ved drift av sauer eller dugnad.

Fremtidig ønsket besøk og kommunens involvering

Kommunen fortalte i stadkjensleundersøkelsen at de hadde begynt å tenke på hvordan de kan utnytte statusen som en Historisk Vandrerute. De fortalte at nabokommunen Suldal jobber med historiske ruter, og om de kan gjøre noe mer ut av det. Visit Suldal og Sogelaget arbeidet aktivt med de historiske rutene. Deling av informasjon om hvordan de arbeider med turrutene kunne vært interessant for Hjelmeland også. For historiske turruter mener kommunen at har større potensial til å brukes strategisk inn i deres

arbeid med stedsutvikling. Kommunen ønsker at Driftavegen gjennom Viglesdalen skal bli en del av 'pakken Hjelmeland'. Hjelmeland har en strategisk beliggenhet mellom Preikestolen og Trolltunga. Besøkende må reise gjennom Hjelmeland for å komme fra den ene store attraksjonen til den andre, og har et mål om å krydre reisen gjennom med flere små attraksjoner.

Variierende bruk og opplevelser

Landskapet ressursutnyttelse og bruk har variert gjennom tidene, og dette spennet kan være et resultat av hvilken relasjon en har til omgivelsene sine: En sauebonde ser høyfjellet i Hjelmeland som brukslandskap hvor dyra må fraktes ut, hentes inn og passes på. I motsetning til besøkende som ser hei- og fjellandskap med beitende dyr som ferie, rekreasjon, trim og nye impulser. Her finnes det individuelle variasjoner og forskjeller. Bønder og de lokale kan gå Driftavegen for rekreasjon, mens besøkende kan være koblet på i arbeidssammenheng. Målet med turen, enten det er arbeid eller fritid, gjør at en har ulike blikk for møtet mellom menneske og landskap, og gjør at oppmerksomheten til hva landskapet inneholder er forskjellig avhengig av turens formål.

Kulturhistorie engasjerer

En tendens fra intervjuene (HVR-rapport 2022 og stadkjensleundersøkelse 2023) var en fascinasjon til landskapets bruk gjennom historien. Ferdselsvegen har vært benyttet i mange tusen år, og i dag har man mulighet til å vandre i de samme sporene. Det har medført kulturmiljøer vi ser spor av i landskapet i dag. Empirien viser at kulturminner ikke nødvendigvis skinner igjennom ene og alene, men at vandreren ble oppmerksom på kulturarven ved informasjonsskilter langs ruten.

Driftavegens rike kulturhistorie har vist at engasjerer gjennom empiri, og det må jobbes målrettet mot å formidle rutas historie slik at besøkende og lokale kan oppnå en sterkere relasjon til Driftavegen. Gjennom intervjuene i rapporten HVR (2022) kom det tydelig fram at besøkende ikke dro dit av historiske årsaker, men fordi de kjente til ruta fra før. Det gjør at potensialet finnes innen en dypere og bredere verdiskaping mellom lokalsamfunnet og vandreruten. Det er flere muligheter for ruten å binde sammen friluftsliv og kulturarv når landskapet og vandreruten gir et variert utgangspunkt for mange ulike møter. Møtet mellom mennesket og landskapet, møtet mellom lokale og besøkende, og møtet mellom fortid og nåtid. Å tydeliggjøre Driftavegens verdier og ressurser er viktig for å forstå hvorfor det er viktig å forvalte natur- og kulturarven i landskapet. Riktig formidling av landskapet her kan føre til sterkere relasjon og engasjement for stedet, for eksempel åpningsarrangementet til Den Historiske Vandreruta: Driftavegen gjennom Viglesdalen. Empirien viste at de som var med på turen husket den i mange små detaljer.

Mange lag med historiefortelling

Å gå den gamle ferdselsvegen handler i like stor grad om besøkendes historie som stedets fortelling. Det er relasjonelt, altså at det går begge veier. Som vandreren skriver du deg inn i et landskap gjennom å gå der, og en blir selv en del av historien. Driftavegen er en del av mange forskjellige lag med historie og fortellinger. Det er ikke en historie som bør komme frem tydeligere enn andre, men heller tilpasses og formidle de tre stedenes ulike identiteter; Viglesdalen, Stakken og Nilsebu. Det er klare sammenhenger mellom disse, men hadde vært tjent med å understreke i større grad hva som er særegent med hvert av stedene. Ved å trekke frem stedets identitet.

STRATEGIER FOR UTVIKLING AV DRIFTAVEGEN

Strategiene retter seg mot lokalsamfunnet i Hjelmeland, planleggere og andre interessenter. Først introduserer vi strategier som er rettet mot forvaltning og gjenbruk av kulturarven i landskapet langs Driftavegen gjennom Viglesdalen. En rekke positive ringvirkninger kan oppstå når natur og kultur spiller på lag. Dette er forsøkt å spille videre på ved å jobbe målrettet med landskapet langs Driftavegen. Et overordnet mål bak strategiene er å gjøre Hjelmeland kommune mer attraktiv, få aktører til å samhandle, og skape et mer levende lokalsamfunn.

Utvikling av gode lokalsamfunn er blant annet tilgang på arbeid, tjenester, bosted, infrastruktur, kulturopplevelser og friluftsliv. Ikke minst et godt fysisk og sosialt inkluderende nærmiljø (Kommunal- og distriktsdepartementet, 2023). Å skape liv og arrangere turer er et direkte tiltak som har en positiv innvirkning på lokalsamfunnet. Samtidig setter det i gang en rekke ulike prosesser som samarbeid, nettverksbygging og kan skape mer engasjement i lokalsamfunnet. Et overordnet mål er å fortelle Driftavegens og tilhørende landskap sin kulturhistorie, og øke forståelse og engasjementet fra individ til samfunn. Flere av strategiene og tiltak henger sammen og påvirker hverandre på grunn av samspillet mellom ulike aktører og utformingsforslag. Uavhengig om tiltakene er kategorisert separat, kan de påvirke hverandre i større eller mindre grad.

Vi har utarbeidet tre strategier: Opplevelse, tilrettelegging og læring. Strategiene er ment for å kunne ha påvirkningskraft lokalt, og ut fra stedets forutsetninger. Strategiene er også ment til å påvirke og berike individets besøksopplevelse av Driftavegen.

STRATEGI 1: OPPLEVELSER

- 1 Indirekte formidling
- 2 Direkte formidling

STRATEGI 2: TILRETTELEGGING

- 1 Innfallsporter
- 2 Holdepunkter

STRATEGI 3: LÆRING

- 1 Driftavegen som læringsarena
- 2 Skolen som samfunnsaktør

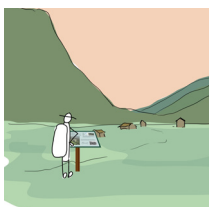
STRATEGI 1

OPPLEVELSER

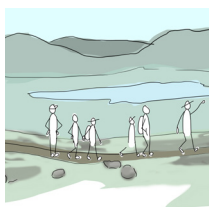
Når vi nå skal se på første strategi for Driftavegen gjennom Viglesdalen har vi gjort en vurdering av hva vi ønsker at folk skal erfare, forstå og evt. lære når de vandrer langs ruten. Driftavegen inviterer til en spesiell type opplevelse om at landskapet har en historie å fortelle. Det handler om å oppleve eller erfare, for å lære og forstå. Det er nødvendig å jobbe med formidling av rutas kulturhistorie for å tilgjengeliggjøre og legge til rette for opplevelse av den. For å komme i kontakt med kulturmiljøer og landskap er vi nødt til å formidle, også kalt interpretasjon. Kanskje det ikke er tilstrekkelig å kun informere, men at en fortelling skal til for å nå ut til nysgjerrigheten til besøkende og vandrere? Når et landskap innehar lag med historie, hendelser og minner, er det viktig å se på, og prioritere hva man skal fortelle og hvordan.

Driftavegen gjennom Viglesdalen har et mangfold av historier, og ved å tilpasse plassering av skilt og informasjonen på de, kan avgjøre hvordan historiene blir fortalt. Dette har synergieffekter som påvirker hvilken relasjon vandrere får til Driftavegen. I dette tiltaket skal vi se på hva som er tilstrekkelig av tekst og illustrasjoner, samt andre virkemidler innen kontakten publikum får til landskapets kulturarv og lokale historie. Det oppstår et møte mellom vandrere og landskapet, både i forkant med vandrernes forventning av turen, og underveis med opplevelsen de får av kulturarvens formidling. Dette er en strategi som baserer seg på besøksopplevelse. Målet vårt er at vandrere kan komme i kontakt med stedets historie - Interpretasjon er et viktig grep når vi skal få et bevisst forhold til hva vi ønsker å formidle. Oppnår vi dette møtet, er målet at besøkende setter seg mer inn i landskapet og engasjere seg for det. Det finnes videre muligheter for at besøkende tar med seg historiene og forteller de videre: Slik kan kulturhistoriene og relasjonene til et landskap arves gjennom generasjoner.

TILTAK

1 INDIREKTE FORMIDLING

2 DIREKTE FORMIDLING

1

INDIREKTE FORMIDLING

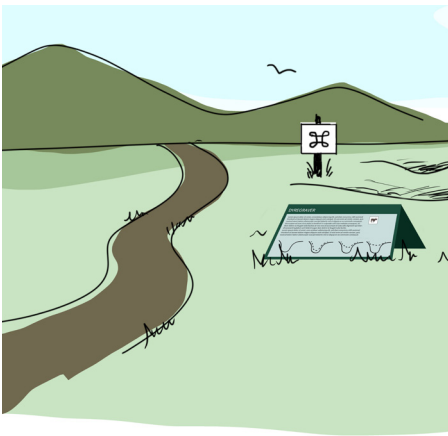
Hvorfor?

Vi ønsker å formidle og interpretere for å tilgjengeliggjøre informasjon om rutas natur- og kulturminneverdier:

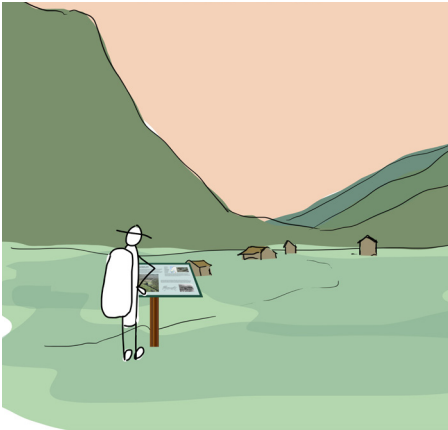
For å nå fram til flest mulig er ofte flere, korte historier langs en rute en effektiv måte å formidle informasjon på, som blant annet kommer frem i stadkjensleundersøkelsen. Langs ruta er det i dag en del skilt med fortellinger langs etappen Nes-Viglesdalen og noen langs Viglesdalen-Stakken. I tillegg er det store skilt med informasjon over Viglesdalen som historisk bosetningsområde på alle hytteveggene. Ved å omplassere skilt i Viglesdalens og dele opp informasjonen på disse skiltene oppnår vi muligheten til å engasjere et bredere publikum, og delta mer aktivt i historiefortellingen. Ved Stakken og Nilsebu krever liknende tiltak, men her bør skiltene rettes mot det særegne og stedets historie, for å oppnå formidling av ulike lag med historier langs Driftavegen. Stakken omfatter her spesielt Storhiller og reinsdyr, og på Nilsebu innebærer dette hustuftene under vann og reinsjakt. Stedene langs Driftavegen inneholder en historie om jakt og fangst 9000 år tilbake i tid, til drift og beitedyr til en rik bosetning fra jernalder med kontroll av ferdsel. Alle historiene langs ruta utgjør ulike representasjoner av tidsepoker, som viser mange epoker av ferdselshistorien. Landskapet representerer en arena hvor møter mellom dagens ferdsel og den historiske kan oppstå.

Hvordan?

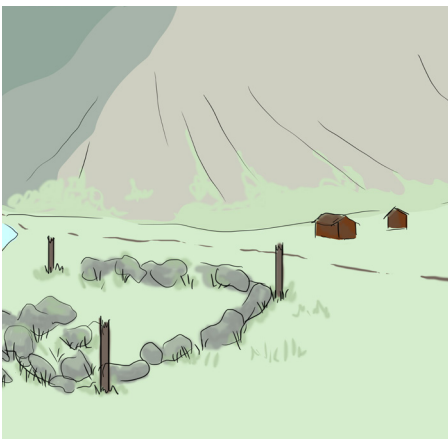
- **Ny utforming av skilter, tilpasset terreng og geografisk plassering:** Ved noen av områdene langs vandrerruten er det spesielt utfordrende å plassere ut skilt, grunnet værharde plasser. Dette har og ført til at noen av kulturminnene ikke er markert. Skilt langs bakken er mindre utsatt for vind, og kan tåle mye snø. Derfor er skilt nære bakken er tiltak vi ser som er nyttig for formidlingen av informasjon av de kulturhistoriske kulturminnene langs ruta, uten at det går på bekostningen av å bli revet vekk av klimatiske forhold. Skiltene kan og gjerne inneholde illustrasjoner, bilder og liknende for å forklare hva man ser etter i terrenget.
- **Bruke illustrasjoner på en ny måte:** Kulturmiljø i Viglesdalsletta, deriblant hustuftene er vanskelig å oppfatte ved første øyekast. Det kan være snakk om nedsenkninger eller forhøyninger i terrenget, eller stein i ansamlinger. Uvitenhet kan risikere at folk trækker i kulturminnene. Ved å omplassere eksisterende skilt fra veggen til DNT-hytte Viglesdalen til innfallsporten på Viglesdalsletta, kan vandreren opplyses i forkant og prøve å lese terrenget bedre. Ved dagens plassering har man allerede passert og kanskje tråkket i flere kulturminner. Mer varsom ferdsel er forsøkt oppnådd med ny plassering. Hustuftene under vann ved Nilsebu er synlige for de som er så heldige å besøke Nilsebu på en dag med lavt vann. Her er illustrasjoner av tuftet derfor nyttig, med en slik plassering som foreslås i Viglesdalen. I tillegg bruke bilder som er tatt med hustuftene med undervannskamera.
- **Merkinger av hustufter:** Beskjeden tilrettelegging, kan sammen med skilt opplyse vandrere til å se hvor kulturminner er. Tuftene i Viglesdalen kan merkes slik at vandrere ser tuftene. Dette bør gjøres på en naturtro måte slik at historiefortellingen blir så virkelighetsnær som mulig. I denne prosessen er det viktig å bruke materialer hentet rundt om i Viglesdalen, som stein eller stokker. Dette kan brukes til å merke av, eller ramme inn de ulike tuftene. Dette for å synliggjøre tuftene bedre for besøkende, og som kan skåne kulturmiljøene for tråkk.
- **'KULA'-område:** Kulturhistorisk Landskap av nasjonal interesse bør komme sterkere inn som en del av den indirekte formidlingen. Det tillegger det en tyngde og viktighet, og at Driftavegen med tilhørende landskap er verdt å ta vare på og sikre for ettertiden, slik at kommende generasjoner har like muligheter til å oppleve det samme kulturhistoriske landskapet. Å informere om dette på plansjene kan være nyttig.
- **Kulturminnesøk.no:** Tilgjengeliggjøring av kulturhistorien omhandler å få informasjonen ut på mange måter. Å kunne bruke nettet for å oppsøke mer informasjon, eller for å forberede seg i forkant av vandringen, er å få registrert alle kulturminnene på sider som kulturminnesøk.no viktig.

NY UTFORMING AV SKILTER, TILPASSET
GEOGRAFISK PlassERING

BRUKE ILLUSTRASJONER PÅ NY MÅTE

MERKING AV HUSTUFTER

'KULA'-OMRÅDE

KULTURMINNESØK.NO

2

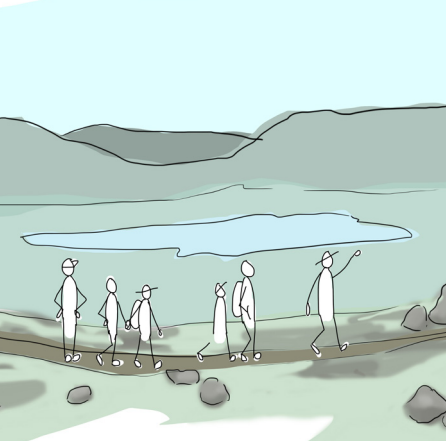
DIREKTE FORMIDLING

Hvorfor?

Historiefortellinger gjennom organiserte turer har et stort potensialt for Driftavegen. Åpningshelgen av den Historiske Vandreruta var en oppskrift på suksess, som ble nevnt av flere i stadkjensleundersøkelsen, flere husket turen i mange små detaljer selv om åpningen skjedde i 2019. I følge [stf.no](https://www.stf.no) (undersøkt i perioden februar-april 2023) er det ikke mange organiserte turer langs Driftavegen, derfor er et tiltak å sette opp flere organiserte turer. Forslag til dette er en årlig tur som en feiring av Historiske Vandreruter, med inspirasjon fra åpningshelgen til Driftavegen hvor virkemidler som musikk, bål, lyssatte tufter og guidet tur i mørket på kvelden mellom tuftene ble foretatt. Denne historiefortellingen satte seg i minnet hos mange, i tillegg til matserving på alle hyttene for dette arrangementet. Direkte formidling kan ta enklere form gjennom å vandre sammen med noen som kjenner til historiene og kan fortelle underveis. Å sørge for at historien blir fortalt videre utenfor selve vandringen og/eller oppholdet på Driftavegen er også et grep. Dette er noe mer komplisert, men kan i det store og hele bli oppnådd om formidlingen er sterk nok underveis i vandringen, og om Driftavegens kulturhistorie blir tilgjengeliggjort gjennom oppmerksomheten den får ved å planlegge samlede turer.

Hvordan?

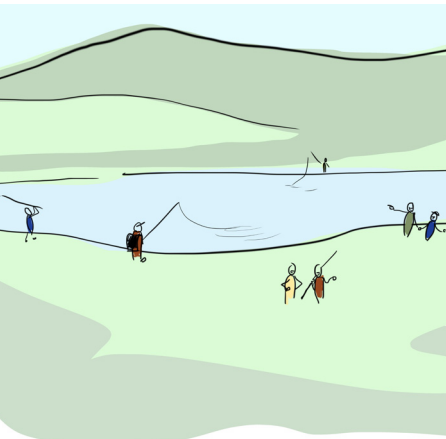
- **Guidet tur på Driftavegen gjennom Viglesdalen:** Driftavegen har mange elementer i landskapet som fanger oppmerksomheten langs ruten. Ved å arrangere turer med guide kan man treffe et bredere publikum. De guidete turene kan arrangeres rundt en egen tematikk, og ved å lage arrangementer kan vi oppnå at besøkende setter seg mer inn i områdets historie. Dette både fordi formidlingen skjer direkte, og interpretasjon på denne måten er et sterkt virkemiddel for relasjonelle verdier, men også fordi det kan gjøre at besøkende setter seg mer inn i rutas historie i forkant av vandringen. Her kan turene tilpasses i mange ulike retninger: Eksempler kan være 'barnas dag i Viglesdalen', stedsnavntur, nattvandring, og lignende. Ved å gi disse arrangementene litt ekstra reklame i en oppstartsprosess er det og større sjanse for suksess innen formidlingen. Ved å gi disse arrangementene litt ekstra reklame i en oppstartsprosess er det større sjanse for suksess innen formidlingen.
- **'En reise tilbake i historien':** Med inspirasjon fra Jennicas mange grep innen kulturhistorie-formidling ser vi det eksempelvis aktuelt å arrangere en tematisk vandring årlig, eller hvert 2. eller 5. år for å feire markeringen av HVRs åpning av Driftavegen gjennom Viglesdalen. Arrangementet kan innebære vandring i en gruppe, med en guide som har god lokalkunnskap, felles overnatting(er), lyssatte tufter, bål og viking-musikk. Ved et fast arrangement som besøkende kan forholde seg til, skaper dette forventninger og gir grunnlag for bred verdiskaping.
- **Arrangere tilstelninger på hyttene:** Med romslig plass utenfor og bra kapasitet med 30+ soveplasser på DNT-hyttene, gir det et godt utgangspunkt for arrangementer på hyttene. Tilstelninger på hyttene kan være basert på lokale matopplevelser, byggeskikk-teknikk av langhus fra jernalderen, historiedager, eller mer lavterskel tilbud som en 'åpen fiskedag' ved Nilsebuvatnet eller Stakkavatnet; alle som dukker opp denne dagen får fiske gratis.
- **Hyttvaktens ansvar:** En av de viktigste kildene til direkte formidling er å benytte seg av hyttvaktene i sesongen langs ruta. Dette er frivillig arbeid fra DNT sin side, men en lavterskel og viktig arena for å formidle historien til området. Derfor bør det være aktuelt å tillegge hyttvaktene oppgaven ved å sette seg inn i rutas historie - Noe som kan gjøres ved å lese seg opp i forkant, benytte seg av skiltene i terrenget og på hytteveggene, og lese pamfletter som ligger på hyttene.

GUIDET TUR PÅ HISTORISK VANDRERUTE

'EN REISE TILBAKE I HISTORIEN'

ARRANGERE TILSTELNINGER PÅ HYTTENE

HYTTEVAKTENES ANSVAR

STRATEGI 2

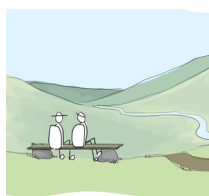
TILRETTELEGGING

Strategi to baserer seg på å vedlikeholde, tilrettelegge og formidle. Lokalt har man myndighet og påvirkningskraft til å utvikle og bevare natur- og kulturressurser i Hjelmeland kommune. Vedlikeholde og tilrettelegging er viktig arbeid som bygger opp under formidlingen, når arbeidet turlag og foreninger legger ned er en viktig del av bærekraftig utvikling. Dette fremmer blant annet bred verdiskaping, og verdiskaping som støtter oppunder FNs bærekraftsmål som blant annet god helse, og livsvilkår. I spekteret av å koble på lokale foreninger er det verdifullt å koble inn barnas turlag. Disse arbeider aktivt for å arrangere turer, lek og annet moro for barnefamilier med barn fra 0-12 år. De arbeider under DNT, men i dag finnes kun Dalane turlag i tilknytning til Stavanger Turistforening. Turen fra Nes til Viglesdalen egner seg godt for barnefamilier og bør komme synlig frem som et godt alternativ for denne målgruppen. Vi møtte flere barnefamilier i arbeidet med HVR-rapporten 2022, og de lokale var begeistret for denne turen. Det er mange muligheter til å aktivt nå ut til enda flere barnefamilier. Relasjonsbygging tidlig til friluftsliv og kulturhistoriske områder kan ha ringvirkninger i i fremtidige år for kommunen og for forvaltning av Driftavegen.

TILTAK

1 INNFALLSPORTENE

2 HOLDEPUNKTER

1

INNFALLSPORTENE

Hvorfor?

Hva har folk med seg av forkunnskaper før de går turen? I undersøkelsen HVR fra 2022 fant vi at folk hadde lite til ingen kunnskap om HVR, og tilsvarende kunnskap til Driftavegens historie. Hvor oppsøker man informasjon, og hva kan være potensielle innfallsporter for de besøkende? Historiene folk hadde kunnskap om var lært underveis på ruten via skilter langs ruta, eller ved å lese på informasjonsplansjene på hytteveggene. Ellers var besøkende vi snakket med på turen 2022 fra nærområdet og hadde kunnskap om Driftavegen fra før. For å tilfredsstille forventningen besøkende har til ruta, og fortelle historien til landskapet til flest mulig er det flere innfallsporter å arbeide med. Et verktøy er å koble på eksisterende tilgjengelige nettsider, samtidig som å gjennomgå informasjonen per nettside. Dette vil bidra til et økt kunnskapsgrunnlag, og være en del av grunnmuren til relasjonsbygging og bred verdiskaping. Innfallsportene til ruten er altså en strategi basert på hvilken kunnskap vi kan nå ut med i forkant og underveis i ruta, og hvordan dette påvirker forholdet man får til Driftavegen gjennom Viglesdalen.

Hvordan?

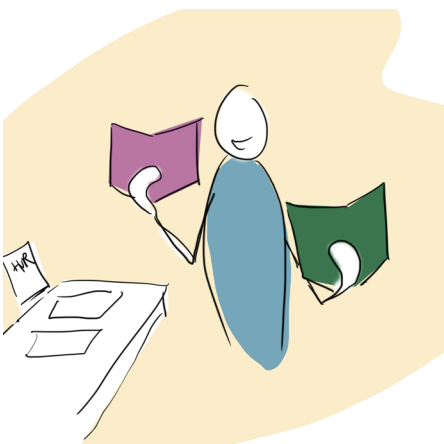
- **Koble på nettet:** QR-koder på ulike skilt kan lede til å bruke informasjonssider på nettet mer aktivt. Det er begrenset med dekning langs vandreruten, men er et grep aktuelt for fremtiden. Dette gjør og at man eventuelt kan lagre en nettside og tilnærme seg mer informasjon etter vandringen.
- **Involvere kommunen:** Hjelmeland kommunes nettside inneholder i dag (undersøkt våren 2023) lite til ingen informasjon om Driftavegen gjennom Viglesdalen. Tilbudet ruten gir i form av å kombinere kulturhistorie og friluftsliv, bør komme tydeligere frem. Det er viktig at kommunen får dette inn under 'Kultur, fritid og turistinformasjon', hvor Driftavegen både kan henvises til under kategorier: 'Turstier i Hjelmeland', 'Kulturarven', arrangementer kan komme innunder 'Hva skjer i kommunen' og legges inn i denne kalenderen, og innunder 'Friluftsliv': 'Turområder' og 'Jakt og fiske'. I tillegg kan ruten henvises til via kulturminnesøk.no, Ut.no og historiskevandreruter.no på disse sidene inne i kommunens hjemmeside, for å oppnå at folk lettere kan planlegge og forberede seg til en historisk vandring.
- **Informasjonen i hyttene:** Informasjonsbøkene og pamflettene per hytte hadde (da vi var på befaring sommeren 2022) ikke et naturlig sted for oppbevaring. Ved å samle disse i et satt system per hytte, og kanskje velge med omhu hvilke informasjonsplansjer som ligger hvor, tilgjengeliggjør man informasjonen mer for besøkende. Informasjonen er generalisert for hele ruta, men inneholder særegen og verdifull informasjon om hvert sted, og kan være en motivasjon eller hunger fra publikum om å gå til neste hytte for å lære mer.
- **Tilpassing av informasjon:** Informasjonen per hytte kan videre bygge på å skulle passe til ulike aldersgrupper. "Barnas vandring" kan være enkle informasjonsbøker i form av fortellinger, eventyr og tegninger. Videre kan en hytte-rebus med spørsmål og svar for området lage aktivitet per hytte, samtidig som det fører til læring.

KOBLE PÅ NETTET

INVOLVERE KOMMUNEN

INFORMASJONEN I HYTTENE

TILPASSING AV INFORMASJON

2

HOLDEPUNKTER

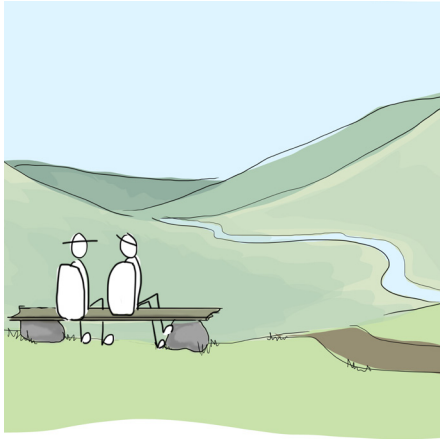
Hvorfor?

Ved å tilby informasjon og tilrettelegge ønsker vi å kunne berike besøksopplevelsen. Stavanger Turistforening bedriver arbeid i perioden vår/sommer 2023 med å restaurere to av bruene mellom Nes og Viglesdalen. Det er bevilget midler til å ruste opp disse. Utformingen av bruene skal være lik tidligere, med bruk av stedeagne materialer.

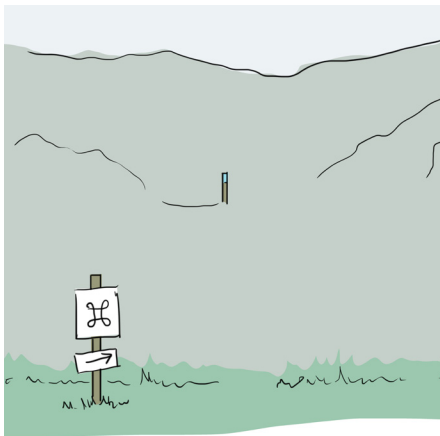
Dette åpner for andre tilretteleggingstiltak langs Driftavegen: Kultur- og naturmiljøer som jettegryter, fosser, hellerne og Hiabolten er opplevelser langs ruten, hvor du må ta avstikkere fra selve Driftavegen. Disse miljøene ønsker vi å tilgjengeliggjøre i større grad, med mulighet for å lage naturlige holdepunkter langs ruta. Vi følger STFs eksempel ved å bruke stedeagne materialer for å lage ulike holdepunkt. Dette er såkalte 'pustepauser' som tilgjengeliggjør flere opplevelser for besøkende.

Hvordan?

- **Fysisk tilrettelegging av enkelte holdepunkter:** Utsiktspunkter og hellere kan synliggjøres og tilgjengeliggjøres ved enkle grep: Dette kan være å legge en stokk over to stener for å bygge benk plassert på en slik måte at du ser det som er ment å se. Ved å plassere en benk langs ruta tilbyr man en fysisk pause. På kart bør slike markeres, så vandrere har holdepunkt å forholde seg til. Holdepunkt kan fungere som et turmål i seg selv, og kan være en lavterskel måte å oppleve deler av kulturmiljø på. å f.eks. Alle elementer skal være naturtro i utformingen. Inngrep som holdepunkter skal ikke forringe besøksopplevelsen, men synliggjøre kulturminner og bli en del av formidlingen .
- **Ruste opp avstikkere til ulike kulturmiljø:** Avstikkere til de mange av kulturmiljø kan oppleves lite synlige. Dette er en risiko for at terrenget og sårbare naturområder utsettes for mer press og slitasje om vandrere må lete seg fram til kulturmiljøene som er avstikkere. Aktsomhet til kulturminner og kanalisering av ferdsel er viktig for å ivareta og tilgjengeliggjøre kulturmiljøer. Et eksempel er hellerne langs ruta, som i stadkjenselen er nevnt som mindre synlige; Hellere kan synliggjøres ved å plassere en stokk ved de. Slik kanaliseringer man enkelt ferdselen direkte på dette kulturminnet. Dette er et grep for å sikre forvaltning av naturområdene mellom stien og kultur- eller naturmiljøet. Videre eksempler hvor dette kan gjøres er områdene med jettegryter, utsiktspunkt for fossene, og Ura. Det kan og være aktuelt å markere hvor villreinområdet starter med tilhørende kart over området, for at vandrere skal vise aktsomhet.

FYSISK TILRETTELEGGING AV ENKELTE HOLDEPUNKTER

RUSTE OPP AVSTIKKERE TIL ULIKE KULTURMILJØ

STRATEGI 3

LÆRING

Stedsbasert læring skal være en helhetlig satsning om å bruke skolene aktivt og forankre læreplanen lokalt. Med helhetlig satsning kan både private virksomheter med nisjer, offentlige instanser og andre lag og foreninger bidra til faglig tyngde og samarbeid med skoler og undervisningsopplegg. Tre tverrfaglige temaer kom med kunnskapsløftet kom i 2020; Folkehelse og livsmestring, demokrati og medborgerskap og bærekraftig utvikling (Kunnskapsdepartementet, 2017). Stedsbasert læring har potensial til å forankre ulike pedagogiske verktøy opp mot disse tverrfaglige temaene. Både verdivalg og betydningen av mening i livet, mellommenneskelige relasjoner, å kunne sette grenser og respektere andres, og kunne håndtere tanker, følelser og relasjoner er temaer som inngår i de tverrfaglige temaene (ibid). Barn som får en økt forståelse av Hjelmelands historie og kulturarven i kommunen, som kan på sikt gi kunnskap som elevene kan benytte seg av i en eventuell framtid i regionen. Av hensyn til oppgavens problemstilling er det avgrenset til Driftavegen og tilhørende landskap.

TILTAK

- 1 DRIFTAVEGEN SOM LÆRINGSARENA

- 2 SKOLEN SOM SAMFUNNSAKTØR

1

DRIFTAVEGEN SOM LÆRINGSARENA

Hvorfor?

Skolen skal bidra til at elevene utvikler naturglede, respekt for naturen og klima- og miljøbevissthet (Kunnskapsdepartementet, 2017). Dette gjøres ved å bruke landskapet aktivt i undervisningen. Faglige læreplanmål må knyttes til meningsfulle aktiviteter og arenaer gjennom året og trinn for trinn, som til sammen utgjør læringsarenaer. Ved å se på landskapet tilknyttet Driftavegen og konkrete lokasjoner i landskapet utvikles lokale stedsbaserte læreplaner. Læringsaktivitetene vil kunne synliggjøre ressursene og verdiene i landskapet for både beboere, besøkende og næringsliv. Ryfylkemuseet er en viktig aktør som kan være en formidlingsaktør for skolen. Stedsbasert læring kan øke kvaliteten på utdanningen i kommunen, og få elevene som har et bevisst forhold til landskapet rundt, og forvaltningen av det. I et lokalsamfunnsperspektiv er det et poeng å gripe sjansen til å skape arenaer for stedsbasert læring som også kan benyttes utenfor skoletid og undervisningssituasjoner.

Når skolegården utvides til landskapet rundt, må man ha bevissthet rundt hvor og hvordan dette gjøres. Landskapsarkitekten kan bidra med kompetanse rundt kartlegging og utforming. Basert på analyser og funn i RLA og stadkjensle, er det kommet med forslag til ulike steder som kan danne et utgangspunkt for læringsarenaer. Disse kan utvikles videre, og/eller gi opphav til flere steder i landskapet, både nærmere sentrum, eller andre steder langs Driftavegen.

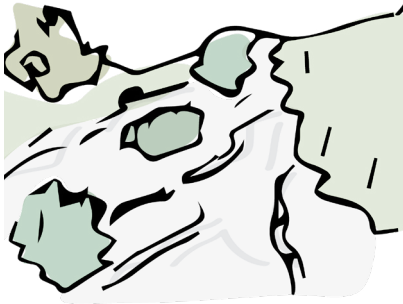
Hvordan?

- **Tilnærming 1.-7 trinn:** Stedene langs Driftavegen har ulikt potensiale og målgruppe. Enkelte steder er godt egnet for småskoletrinnet, mens deler av ruta eller bruk av hele egnen seg bedre for ungdomsskole. Dette med tanke på avstand, fremkommelighet og barnas alder. Hovedsakelig er det sett på to innfallspor for barneskolen, Driftavegen inn til Viglesdalen. I tillegg parkering ved Nilsebudammen for å gå østsiden bortover til Nilsebu.
- **Tilnærming 8.-10. trinn:** Her ser man potensial i å bruke hele Driftavegen med tilhørende steder, og som en vandring.
- **Tilnærming videregående skole:** Varierte utdanningstilbud kan føre til at mer ligger til rette for å forvalte og skjøtte deler av veien, eller vedlikeholde enkelte kulturmiljø.

TILNÆRMING 1.-7. TRINN

STED 1: *Taubane* - Se og lære om teknikken og funksjon

Ved startpunktet ved Driftavegen ved Nes. En gammel vestlands-tradisjon, som er mer sjeldent i dag hvor andre mobilitetsforslag er et alternativ.

STED 2: *Årer i stein* – naturen som formgiver

I berggrunnen rundt deg ser du kvartsrike årer som går på kryss og tvers og står som snublekanter i granitten.

STED 3: *Hiafossen*

Ved Hiafossen høres fossens dønninger, og en merker fuktigheten fra vannet. Kan også lære om naturkreftene med strømninger. Kan forklare at oppdemming oppstrøms påvirker nedstrøms. Med på å endre landskapet.

STED 4: *Hiastølen, stølslivet*

Lær om beitebruk, seter og stølsdrift. Utforsk naturområdet og drøft bærekraftig bruk av området. Ved å flytte klasserommet ut vil elevene se og oppdage hva som må ligge til grunn for en bærekraftig utnyttelse av ressursene.

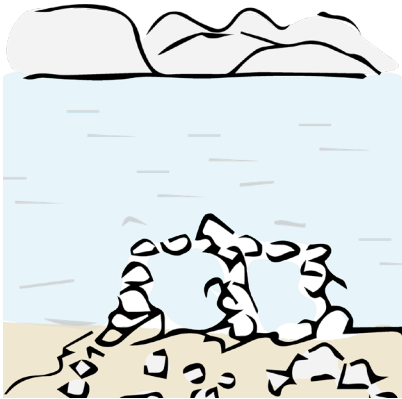
STED 5: *Viglesdalsbrua*

Hva lever ved vannkanten i dag? Hva påvirker vannkvaliteten. Planter i og ved ferskvann. – kunne ha sammenlignet likheter og forskjeller mellom ferskvann og saltvann.

STED 6: *Viglesdalssletta*

Begrepsskattejakt – finne, føle og ta på. Bevisst og hensynsfull utforsk kulturarven. Kan koble på forestillingsevne med støtte fra illustrasjoner og visualiseringer.

STED 7: *Kulturmiljø, skjult i vannet*

Hustuffer under vann – må oppdages ved lavvann, kan fortelle om landskapets inngrep. Stedsnavnet gitt pga av vannets gode fiskemuligheter. Med adkomst fra Kleggjadalen og til Nilsebudammen.

TILNÆRMING 8.-10. TRINN

For ungdomsskolen er det tenkt å bruke hele Driftavegen, som en tilnærming. I læreplanen til kroppsøvfaget står det at de skal: Planlegge og gjennomføre en overnattingstur ute. Elevene skal gjennomføre friluftsliv til ulike årstider og med overnatting. Reflekter over hva naturopplevelser har å si for seg selv og andre (Kunnskapsdepartementet, 2019). Ved en slik tur kan de bli enige om hva de skal spise på turen, romfordelig og lære om natur- og kulturarven mens de går ruta.

For å få timeantallet til å gå opp med andre fag, eller kompensere for at turen strekker seg fra en dag til en annen, er å legge inn læringsaktiviteter knyttet opp mot læreplaner i andre fag i løpet av turen. Forslag er naturfag, samfunnsfag, og valgfagene: Kulturarv, og reiseliv, friluftsliv, fysisk aktivitet og helse, ideer og praktisk forskning som aktuelle fag å knytte opp mot Driftavegen.

TILNÆRMING VIDEREGÅENDE SKOLE

På videregående har både retningene og fagets innhold blitt mer avansert. Her finnes et bredt spekter med læreplaner, og for mange elever er dette starten på en spesifikk karrierevei. Nærmeste videregående skole er Strand videregående som tilbyr ulike retninger. Flere av retningene er relevante for å se muligheter i å bruke natur- og kulturressurser aktivt i undervisningen. De har Idrettsfag, naturbruk, salg, service og reiseliv og helse- og oppvekstfag og tilrettelagt opplæring (Strand videregående skole, u.å.). Utdanningstilbudene har stort potensial i å være med å vedlikeholde og tilrettelegge turstien, eller å gå stien for lære om kulturarv. Å gå Driftavegen beveger seg inn på flere av kompetansemålene for valgfaget friluftsliv, og kan være aktuell for videregående skoler i fylket som har friluftsliv som en egen retning. Eleven skal kunne planlegge, gjennomføre og reflektere over turer med flere overnattinger i ulike naturmiljøer og til ulike årstider. Samt kan valgfaget friluftsliv knyttes opp til helse og livsmestring og bærekraftig utvikling i den overordnede delen. Opplevelse av mestring i natur. Praktiske og livsnære erfaringer som kan fremme engasjement for og innsikt friluftslivets mulige betydning for god helse og livskvalitet.

2

SKOLEN SOM SAMFUNNSAKTØR

Hvorfor?

Utdanning skal bidra til bærekraftig utvikling lokalt og globalt. Det er et behov for gode rutiner for samarbeid mellom aktører både i og utenfor utdanningssystemet. Skolen må utforske mulighetene til hva slags rolle skolen kan ha som samfunnsaktør. Vist i RLA representerer Driftavegen gjennom Viglesdalen mange lag med lokal historie og viktige kultur- og naturarv en kan basere undervisningen på. Utfordringen er at skolen skal følge gratis-prinsippet, at det ikke skal koste noe for verken elever og foreldre. Søknad om støtte fra næringslivet, private næringsvirksomheter eller andre offentlige myndigheter kan dekke reisekostnadene. Dette må initieres lokalt. Stedsbasert læring kan være et verktøy, ikke bare for å finne stedene for å utvide klasserommet, men og sette i gang prosesser og samhandling mellom aktører. Barna og skolene kan være en aktiv bidragsyter i forvaltningen. Både læringsaktivitetene er forankret i læreplanen gir det en rekke muligheter til å bli kjent med landskapet på en helt ny måte.

Hvordan?

- **Inngå samarbeid med andre skoler:** Samarbeid på tvers av fylket og med nabokommuner om for eksempel leirskoleordninger.
- **Samhandling mellom andre aktører:** Stedsbasert læring som et verktøy for å sette i gang prosesser og samhandling mellom aktører. **Aktuelle samarbeidspartnere:** Ryfylkemuseet, lokale historielag, Stavanger Turistforening, Riksantikvaren, kommunen og Fylkeskommunen. Eller andre frivillige organisasjoner og foreninger.
- **Adoptering av et kulturmiljø:** Gi skolen eller en klasse ansvar for å holde vedlike og skjøtsel av et området. På den måten får de et forhold til det over tid.

DISKUSJON

Diskusjonen tar for seg oppgavens hovedtematikk og drøfter konsekvensene av strategiene fra kapittel 5. Vi ser på dette i sammenheng med oppgavens empiriske grunnlag.

Masteroppgaven har en undersøkende tilnærming til Driftavegen gjennom Viglesdalen. Vi har i strategiene forsøkt å tilgjengeliggjøre kultur- og naturverdier i landskapet. På grunnlag av hoved- og underproblemstillingene, ser vi på mulighetene for å skape bedre besøksopplevelser som kan gi ny giv til både bred verdiskaping og et levende lokalsamfunn. Før en konklusjon på oppgavens problemstillinger kan framstilles, er det likevel en rekke spørsmål og aspekter som bør diskuteres. Grunnlaget for diskusjonen tar utgangspunkt refleksjoner og vurderinger som er gjort underveis, samt innsamlet empiri sett i lys av de teoretiske perspektivene. Vi ønsker med påfølgende diskusjon å fange oppgavens hovedtematikk, diskutere strategiene ut ifra dette, og avslutningsvis konkludere (kap. 7).

Hvordan kan verdiskaping, tilrettelegging og kulturarv være virkemidler i stedsutvikling og gode besøksopplevelser generelt? Samtidig bidra til mer kunnskap om natur- og kulturminneverdier med Driftavegen gjennom Viglesdalen? Den Historiske Vandreruten har nemlig potensial til å bidra til en bredere verdiskaping ellers i regionen og eventuelt nasjonalt, ettersom mye av oppgavens tematikk kan rettes mot flere samfunnsnivåer.

TILTAKENES INNVIRKNING

Vi tilnærmet oss denne oppgaven med et utgangspunkt i nysgjerrighet om hvordan økt besøksopplevelse og lokalsamfunnsutvikling kan oppnås gjennom formidling av kulturhistorie i et landskap og gjenbruk av den. Det har ført til at vi har sett på hvordan Driftavegens landskap og kulturhistoriske tilgjengelighet kan utbedres gjennom målrettet informasjon, tilrettelegging og interpretasjon om kulturarven gjennom indirekte og direkte formidling.

Kan formidling gå på bekostning av opplevelse?

Det er viktig å ha i tankene når man bedriver formidling som en del av tilrettelegging, at alle har ulike opplevelser av et landskap. Strategiene vi kom med i kapittel 5 er foreslått på grunnlag av å oppnå en mer målrettet formidling av kulturhistorien. Vi ønsker at besøkende skal komme mer i kontakt med landskapet, gjennom det som kan likne en dannelsesreise. Kulturhistorie i landskapet kan ved hjelp av interpretasjon formidles til en større audiens, som kan skape større engasjement blant besøkende og lokale. Om et landskap inneholder kulturhistorie eller fortellinger er dette et sterkt virkemiddel for å bygge relasjon, når en minneverdig historie kan forsterke opplevelsen. Dette kan være menneskeskapt ting som hytter, en utskjæring i en stein eller et tre, eller andre konstruksjoner som bruer eller minnesmerker.

Å bruke landskapet som en kilde i historiefortelling kan dermed være en metode for indirekte formidling. Ved å muntlig formidle disse historiene kan vi også koble på direkte formidling. Det kan stilles spørsmål til hvorfor det skal tilrettelegges for en formidling med kulturhistorisk forankring. Svaret her er at skilter viser å ha effekt for å oppnå økt kunnskap om landskapet (ref. stadkjensleundersøkelsen), hvor kulturhistorien skapte engasjement hos en lokal person når skiltene kom opp. Resultatene fra HVR-undersøkelsen 2022 viser at kulturhistorie engasjerer, og at de som fikk både indirekte og direkte formidlet historiene underveis i vandrerruten. I tillegg ønsket flere å oppsøke liknende ruter og å forvalte natur- og kulturhistorien. Derfor ser vi dette som nyttige grep.

Personlige opplevelser

Opplevelse er en kilde til relasjonsbygging mellom et individ, og landskap. Stensekes artikkel (2018) viste at relasjon er en grunnpilar for å knytte seg til et sted. Videre er relasjonelle verdier og bred verdiskaping noe som kan skje gjennom målrettet formidling. Som enkeltmennesker er det ulike ting som engasjerer og motiverer oss til å benytte landskapet; Kultur, fysisk aktivitet, sosiale sammenkomster, engasjement for miljøet, læring, og rekreasjon kan koble oss på omgivelsene. En fellesnevner er like vel relasjon. Dermed kan vi peke på viktigheten av hvorfor relasjon må oppnås, uavhengig av opplevelsen. Driftavegen har et helhetlig landskapsperspektiv som skal formidles. Når vi i denne oppgaven har forsket på hva som kan føre til økt besøksopplevelse og lokalsamfunnsutvikling, er det med alle disse ulike opplevelsene i bakhodet. Samtidig må vi se hva som er særegent for Driftavegen gjennom Viglesdalen: Opplevelser gjennom kulturhistorie og landskapet kommer fram som en hovedmotivasjon til lokalsamfunnet og besøkende (ref. HVR-rapport 2022 og stadkjensleundersøkelsen). Derfor er det viktig å formidle disse opplevelsene for å oppnå relasjon til Driftavegen. Grepene gjøres gjennom direkte og indirekte formidling.

Likevel er en mulig konsekvens av økt antall informasjonsskilter, at det kan gå på bekostning av besøksopplevelsen. Det er mulig å undersøke innvirkningene av strategier og tiltakene fra denne masteroppgaven gjennom en før/etter opplevelse for de besøkende gjennom intervjuer, men utover dette kan vi ikke peke på om det forringer opplevelsen eller ikke. Vi så under intervjuene i 2022 (HVR-rapport) at det var en generell manglende tilknytning til Driftavegens kulturhistorie. Dette betyr nødvendigvis ikke at å utbedre skilter er et tiltak som kan oppnå bedre besøksopplevelse; Flere skilter i landskapet betyr flere fysiske, menneskeskapt objekter. Om disse plasseres ut i omgivelsene kan de forstyrre opplevelsen til vandrere, og dermed dempe opplevelsen og møtet som skjer når vi oppdager landskap og kulturhistorie på egenhånd. Om vandrere tar seg inn i dalen med forventning om å gå i et historisk, nærmest uberørt landskap, kan strategiene våre ha en negativ innvirkning.

Formidling må tilpasses ulike målgrupper, og kan være utfordrende å tilpasse majoriteten av befolkningen. Altså er tiltak med hensikt å berike besøksopplevelse, vanskelig å treffe for alle målgrupper og individer. Direkte formidling (som guidet tur) kan være et hjelpemiddel for å nå et bredt publikum; Resultatene fra HVR-rapporten og stadkjensleundersøkelsen viser at nettopp historiefortelling var motiverende for mange. Likevel er tematikken rundt stedstilpasset formidling komplisert å ta tak i, ettersom det nærmest er en filosofisk tilnærming når opplevelse er personavhengig. Grunnlaget er likevel at formidlingen ikke skal gå på bekostning av opplevelse, og møtet mellom enkeltpersonen og landskapet er subjektivt: Landskapet er en arena for erfaring og læring, og formes ulikt. Ut fra hvordan vi tar til oss formidlingen, verdsetter vi opplevelsen ulikt fra person til person.

Utforming som varer

Videre er det praktiske hensyn med ulike utfall når man plasserer nye objekter ut i et landskapsrom. Alt som skal ut må og kunne holdes ved like, ettersom dette ikke er et prosjekt med formål om midlertidige tiltak, men tiltak som er ment til å vare. Dette krever vedlikehold, som oftest fører til utgifter for ansvarlige instanser. Skilter som plasseres ut i områder med mye vær skal utformes med hensikt om å tåle naturkreftene, men dette er aldri en forsikring. I slike områder er det viktig å se på om vedlikeholdet som følger med tiltakene er verdt det, rent praktisk og økonomisk.

SYNERGIER MELLOM BESØKSOPPLEVELSE, VERDISKAPING OG LOKALSAMFUNN

Arbeidet med besøksopplevelse langs Driftavegen kan kobles mot både bred verdiskaping og et bærekraftig lokalsamfunn. Strategiene viser at Driftavegen kan være en arena for samhandling, for eksempel ved stedsbasert læring. Det kobler sammen lokalsamfunnet med besøksopplevelser som kan føre til verdiskaping, gjennom læring. Både verdiskaping og lokalsamfunnsutvikling kan ha ulike synergieffekter av hverandre: Sosial og kulturell verdiskaping som flere av tiltakene i strategiene nevner, retter seg mot å skape sosiale, miljømessige og økonomiske ringvirkninger innenfor verdiskaping. For å oppnå dette kreves det godt samarbeid lokalt, regionalt og nasjonalt for å arbeide strategisk mot et felles mål for lokalsamfunnet.

Kulturmiljø er et nøkkelement for å koble relasjonen mellom mennesket og landskap. Kulturminner viser menneskers tidligere aktivitet og bruk av naturressursene. Verdiskaping gjennom og aktivt bruke Viglesdalen til ulike formål, spesielt stedsbasert læring kan reflektere på kommunen ved at barn og unge oppnår en eierskapsfølelse til kommunens områder. Dette igjen kan lede til sterkere stedsidentitet og et engasjert lokalsamfunn.

Hjelmeland preges av en befolkningsnedgang, derfor er kommunen satsningsområder både attraktivitet og jobb. Dale & Berg (2015) hevder at mangel på engasjement for utvikling av lokalsamfunn er den største utfordringen for småsteder, mer enn tradisjonelle problemer som fraflytting og lokale arbeidsplasser. (s. 90). Teoridelen viser at menneskers relasjon til landskapet og bruk av det har stor innflytelse på lokalsamfunn. Dypere bevissthet og kunnskap om de regionale miljøene og hva de betyr for folk er ifølge Lorange (1977) nødvendig for å utfolde sine evner og muligheter på fullverdig vis. Relasjonelle verdier kan innlemmes i samfunnsplanlegging, og legge til rette for hensynsfull utvikling av steder. Dette kan oppnås ved flere av våre strategier.

Gjenbruk av kulturarv

Kulturminneplanen er et godt verktøy for å danne et bilde av kulturminner, -miljø og landskap i kommunearbeidet. Planen bør også inkludere hvordan kulturmiljø kan utvikles videre i samme dokument. Strategiene vist i oppgaven kan være et utgangspunkt for utvikling av Driftavegen som et kulturmiljø. Her er det viktig å tenke på balansegangen mellom kulturminners vektning, så ikke én historie overskygger andre viktige historier om stedet. Forskningsprosjektet RUVIVAL er opptatt av dette, for å se hvilke muligheter og potensial det ligger i gjenbruk av kulturarven. At dette forskes på, tyder på at det er noe samfunnet er opptatt av, ønsker svar på og kanskje trenger.

MULIGHETER OG UTFORDRINGER VED FLERE BESØKENDE

Med fokus på økt tilrettelegging, formidling og læring ved forskjellige innfallsporter, kan dette ha betydelig påvirkning på antall besøkende langs Driftavegen. Det medfører nye utfordringer og muligheter for berørte landskapet og lokalsamfunnet. Ved økt besøk kan det forringe natur- og kulturminneverdier, bli mer slitasje på stien, forsøples mer, være en trussel mot rødlista arter, og sårbare kulturminner. Slike negative konsekvenser er man nødt til å vurdere, og ha fokus på å minimere om man skal arbeide strategisk mot målet om bedre besøksopplevelser - Kanskje må man skifte fokus fra kvantitativt besøk til kvalitativt besøk. Bedre besøksopplevelser er forsøkt ved å få vandreren til å oppleve landskapets og stedets historie, samt skape en relasjon til det, og dermed ønske å verne om det.

Beskjeden tilrettelegging

Utover opprustningen av Driftavegen tidlig på 1900-tallet, er det gjort få tilretteleggingstiltak langs ruta. Det ble satt opp flere skilt ved etableringen av Driftavegen da den fikk status som Historisk Vandrerute, men utover det er det beskjeden tilrettelegging langs ruten med sti, informasjonsplansjer på hytteveggene, og bruer. Konstruksjonen, altså den bygde Driftavegen (mellom Nes – Viglesdalen) snakker for seg selv.

Stavanger Turistforening nevnte at de først reklamerer for ruta etter at den største snøsmeltinga er over, når dette fører med seg oversvømmelser av broer og økt rasfare i området. Dette gjør at ruta får en intensiv og kort besøksperiode. Flere inngrep på landskapet for å sikre tryggere ferdsel utenfor sesong, mener vi vil ødelegge mye av Driftavegen fortelling av kulturhistorie. Det er ikke hensiktsmessig å gjøre radikale endringer med vegen/stien, siden den representerer en historie om ferdsel, og opprustning for drift av beitebruk. Fysisk tilrettelegging kan gå utover opplevelsen av det upåvirkede og ekte. Ved økt besøk kan man vurdere å legge inn enkelte kløppinger av våte områder, for å kanalisere og minimere ferdsel utenfor stien. Særlig kan det vurderes i Steggjadalen, som også er et viktig trekkområde for villreinen. Dette er altså forebyggende tiltak som vi mener kan forenkle ferdselen og skåne naturen, mens for noen kan påvirke opplevelsen negativt.

Beskjeden tilrettelegging er gjort med hensyn til å ivareta besøksopplevelsen hos vandrere, samtidig som sårbare kultur- og naturområdene i landskapet i og rundt Driftavegen gjennom Viglesdalen. Vi ønsker at dette skal spille på de autentiske møtene med landskapet. Dette er en skjør balansegang, og igjen personavhengig når det kommer til preferanser.

Hva er ønsket besøk for Driftavegen?

Den sørlige nabokommunen Strand har Preikestolen på nordsiden av Lysefjorden (se kart s. 98). Dette er et attraktivt område for turisme, og Preikestolen i seg selv har årlig 300 000 besøkende. Dette er en av hovedårsakene til at folk tar en reise til Ryfylke. I tillegg har du Trolltunga i Ullensvang kommune nord for Hjelmeland. Denne kan sees som en sekundæratraksjon for regionen med om lag 90 000 tilreisende (Personlig kommunikasjon, 2023). For mange vil dette være retningsbestemmende for turen til Vestlandet, uavhengig av hvilke man velger å oppsøke først. Vi har sett gjennom strategiene at Hjelmeland har potensialet til å nyte bedre av trafikkstrømmen som går gjennom kommunen. Kommunen har attraksjoner som byr på langt mer enn verdens største jærstol, som mange turister møter ved (en) gjennomkjøring. Flere besøkende til hele kommunen, men også Driftavegen kan lede til lokalsamfunnsutvikling og mer lokal verdiskaping. Overveiingen er bare: Hva er et ønsket besøk for Driftavegen, og hvordan skape mer verdi lokalt samtidig som å forvalte natur- og kulturressursene på en bærekraftig måte?

Økt antall vandrere og besøkende som går Driftavegen kan forringe selve besøksopplevelsen som vi prøver å formidle. Den bortgjemte dalen oppleves forskjellig om man skulle vandret i kø, og Viglesdalen er som nevnt i stadkjensle en skjult perle. Den trenger ikke å tilgjengeliggjøres for alle. Det må arbeides med bærekraftig besøksforvaltning for å sikre at besøket ikke går på bekostning av det natur, landskap, lokalsamfunn og lokal kultur tåler. Overveielser om ønsket mål de ønsker om besøkende til Hjelmeland, må kommunen selv være med på å bestemme. Hvilke steder har de lyst til å satse på som attraksjoner i deres landskap. Hvor vil kommunen ha besøk? Når vil de ha besøk? Og hva slags besøkende ønsker de å tiltrekke seg? Går det på tvers av kommunegrensene? Og krever dette samhandling med nabokommuner?

NESTE STEG

Vi har nå diskutert fordeler og ulemper ved tilrettelegging og hva som er ønsket besøk langs Driftavegen. Det må entusiasme og engasjement til for å forankre og forvalte landskap. Vi ønsker derfor å bruke kunnskapen vi har tilnærmet oss for å se på hva som kan lønne seg som neste steg for Driftavegen gjennom Viglesdalen og Hjelmeland kommune.

Utvikling av natur- og kulturressurser er å koordinere for en aktiv ramme rundt forvaltningen. Derfor ser vi at status som regionalpark er aktuelt å innlemme Driftavegen i (ref. kap. 2, s. 37). Det er allerede utviklet forslag for å se på Lysefjorden som en regionalpark – Her er det viktig at Driftavegen og innlemmes. Denne løsningen kan være med på å håndtere attraktivitet- og bosettings-utfordringene innad i Hjelmeland kommune, og nabokommuner. Vi ser til koordinasjonen på Finnskogen og RUVIVAL-prosjektet som inspirasjon innen samarbeid og samordning for å oppnå forvaltningen kultur- og naturområder trenger: Som regionalpark kan tiltakene vi kommer med i denne oppgaven forvaltes i praksis. Hittil finnes ingen regionalparker i Rogaland - Noe fylket hadde vært tjent med å ha. Det kunne vært en felles plattform for å skape mer samhandling og en forvaltningsplan gjeldene for regionalparken, som er tuftet på et nedenfra- og opp-initiativ. Dette kan være en samfunnsutviklingsmodell som legger til rette for næringsutvikling og bosetting på rurale steder.

Tilhørigheten til en regionalpark kan være til hjelp for å se lokalsamfunnet i en større regional sammenheng, og se koblinger og synergier lokalsamfunnene imellom. Regionalparken kan forankre kulturhistorie i arbeidet med å omlegge og opprette nye turstier. Og siden denne er styrt og eiet av kommunene selv, kan de komme med videre ønsket utvikling av både kultur- og naturminneverdier i kommunen, og på tvers av kommunegrensene.

Kultur og natur i samspill

Regionalparken kan utvikle nye stier, som også har vektlagt det kulturhistoriske. Nasjonal reiselivsstrategi mener at man bør etablere tilsvarende ordning som med nasjonale turiststier, bare for tilrettelegging av nasjonale ikoner, definert som natur- og kulturbaserte attraksjoner. Dette skal komme direkte fra statlige nivåer (Nasjonal reiselivsstrategi, 2021, s. 67). Her mener vi at samarbeidet mellom Riksantikvaren og DNT for å gjøre gamle ferdselsveger bedre kjent og mer brukt, kan utvikles videre til å bli en del av denne satsningen. Ettersom HVR-prosjektet er ferdigstilt for Driftavegen, oppga kommunen (Personlig kommunikasjon, 2023) at initiativet rundt HVR har dabbet av fra kommunens side. Videre har STF og andre frivillige tatt på seg ansvaret for vedlikeholdet, og forvaltning av HVR er det ingen plan for i kommunen. Neste steg er derfor å videreutvikle Driftavegen gjennom Viglesdalen som natur- og kulturbaserte nasjonale ikoner gjennom Regionalpark. Slik vil natur- og kulturressursene i kommunen blir mer synlig og brukt. Dette kan og lede til å opparbeide tilsvarende kulturhistoriske ruter innad i kommunen, for å drive videre på engasjementet.

Ved beskjeden tilrettelegging, en god formidlingsstrategi, samtidig som å involvere skolene og barn, kan rurale steder bygge videre på sitt sterke ressursgrunnlag: Landskapet inn i lokalsamfunnsutviklingen. Dette kan arbeides med videre i samråd mellom kommunen, frivillighet, lokale ildsjeler, turlag, skoler og andre interessenter.

AVSLUTNING

Masteroppgavens siste del skal oppsummere oppgaven gjennom å svare på problemstillingene og reflektere rundt oppgavens prosess og eget arbeid.

KONKLUSJON

Masteroppgaven har undersøkt en hovedproblemstilling og to tilhørende underproblemstillinger. Konklusjonen vil oppsummere svarene på problemstillingene basert på oppgavens funn fra analyser, empiri, vurderinger og diskusjon.

Hvordan kan Driftavegen gjennom Viglesdalen være et grunnlag for ny verdiskaping?

Driftavegen gjennom Viglesdalen har vist at verdiskaping skjer i mange synergier. Vi har sett at verdiskaping skjer i fysiske, psykiske og filosofiske prosesser: Når en møter et sted og forholder seg til det, vil stedets særegenheter være et sterkt virkemiddel for å bygge en relasjon mellom mennesket og stedet. Relasjonene utspiller seg på ulike måter, men vi har funnet ut at relasjon nettopp er nøkkelen for mange ulike verdiskapinger. Verdiane våre påvirker hele tiden de mange valgene vi treffer i hverdagen, og med undersøkelsene gjort i denne oppgaven, mener vi at Driftavegen har potensiale til å påvirke folks verdier. Litteraturstudiet viser at verdiskapingene er avhengig av hverandre, og særlig spiller relasjonelle verdier inn mange steder. Dette bør derfor tas hensyn til i de fleste fagfelt innenfor planlegging og forvaltning, når en ser på utvikling av lokalsamfunn.

Opgavens empiriske grunnlag viser hvordan relasjonen informantene har til stedet er knyttet til hvordan de formidler det. Empirien sammen med vår egen undersøkelse av stedet fysisk, ledet til strategiene som har felles mål om å fremme Driftavegens særegenheter. Samt formidle disse på en hensiktsmessig måte, til et bredere publikum. Strategiene som omhandler opplevelse, tilrettelegging og læring er alle verktøy for å skape en relasjonell, sosial, kulturell, miljømessig og økonomisk verdiskaping. Strategiene resulterer derfor i det vi mener er en ny verdiskaping for Driftavegen, og kan åpne dører for et regionalt felleskap.

På hvilken måte kan Driftavegen bidra til lokalsamfunnsutvikling?

Driftavegen gjennom Viglesdalen kan bidra til lokalsamfunnsutvikling på flere måter, blant annet ved god samhandling mellom offentlige sektorer, det private næringslivet og frivillige organisasjoner. Driftavegen er en arena for synergier mellom lokalsamfunn og verdiskaping, og strategiene legger til rette for nettopp dette. Det fører meg seg direkte og indirekte virkninger gjennom lokalt arbeid og informasjonsdeling, og både besøksforvaltning (besøksopplevelse) og stedsbasert læring er innfallsporier til å arbeide med et levende landskap og lokalsamfunn. Flere av verdiskapingsprosessene er en av flere drivkrefter som kan dra lokalsamfunnsutviklingen i en positiv retning.

Opgaven peker på sammenhengen mellom lokalsamfunnsutviklingen og individers engasjement for Driftavegen, og landskapet rundt. Vi mener den Historiske Vandreruta er et godt utgangspunkt for å knytte seg til landskapet gjennom kultur, og til å ta med seg motivasjonen fra erfart opplevelse til å bygge relasjon til andre natur- og kulturområder. Dette kan ha stor overføringsverdi andre lokalsamfunn, og de relasjonelle verdiene besøkende har erfart i møtet med landskapet.

Hvordan oppnå bedre besøksopplevelse langs Driftavegen?

Besøksopplevelser handler om å ta med vandreren på en reise til noe eget, og ekte. Derfor fokuserer strategiene på rett formidling til rett sted. Dette for å bedrive landskapsformidling i praksis: Det handler om å gjøre vandreren bevisst på landskapet en vandrer i, og gir muligheten til at hver enkelt kan få sin egen erfarte opplevelse. Samtidig krever formidlingen en viss tilrettelegging, på en slik måte at den skåner eller er beskjeden ovenfor natur- og kulturminneverdier. Overveiningen mellom fysiske objekter i landskapet og konstruksjoner er vurdert og har en helt konkret funksjon uten at det skal gå utover opplevelsen eller historiefortellingen.

De relasjonelle verdiene en har til et sted, kan styrkes gjennom natur- og kulturverdier, og gode besøksopplevelser kan gjøre at vandrere får et mer entusiasme og engasjement for landskap. Besøksopplevelser og relasjonelle verdier bør inngå i fagfelt for planlegging, og innlemmes i lokalsamfunnsutviklingen. Særlig er dette aktuelt ved lignende rurale steder med store områder med natur- og kulturressurser. Begrepet besøksopplevelse har større potensial til å bli tatt i bruk på lik linje som besøksforvaltning, hvor en er opptatt av å ta vare på natur- og kulturminneverdier, samtidig skape god besøksforvaltning for sitt lokalsamfunn.

REFLEKSJON

Hva har vi lært?

Et tidlig ønske for masteroppgaven var å skrive om noe som engasjerte oss begge. Da vi gikk flere Historiske Vandreruter sommeren 2022, ble vi motiverte til å skrive om samspillet mellom natur- og kulturminneverdier som var godt representert i de Historiske Vandrerutene. Arbeidet med masteroppgaven har både vært en omfattende og lærerik prosess som har gitt ny innsikt i en rekke ulike temaer. Både hvordan vi som landskapsarkitekter er nødt til å tenke langsiktig og helhetlig i arbeid med landskap, fordi det er en del av hverdagen til alle.

Det har vært engasjerende å undersøke besøksforvaltning, samtidig som det kommer en ny veileder. Vi skulle gjerne ha lest den som et bidrag i vår oppgave. Vi har hatt mange spennende samtaler med fagpersoner, som har gitt oss bredere forståelse av bredden fagfelt landskapsarkitektur kan gå ut på. I tillegg forstå sammenhenger mellom ulike fagfelt i samfunnsplanleggingen og hvilke tverrfaglige temaer vi kan engasjere oss i.

Masteroppgaven har utfordret oss på å skrive mer enn hva som har vært nødvendig underveis i studiet. Både formulering og å klare å sette ord på ting har vært en læringsprosess, samt forklare oppgaven med relativt få ord. Problemstillingen har også endret seg litt underveis, og har blitt mer konkret. Likevel har oppgavens tematikk hatt en rød tråd, innen verdiskaping og lokalsamfunnsutvikling. Det mye spennende forskning en kunne fordype seg i - Den ene artikkelen mer interessant enn den forrige. Her måtte vi avgrense og utelate en del med litteraturen og de teoretiske perspektivene.

Hva kunne vi gjort annerledes?

Oppgaven tok ulike retninger underveis. Det var snakk om å ta en befaring eller tur tilbake til Driftavegen, med en problemstilling i tankene mens du gikk ruta. Det ble ikke noe av grunnet begrenset sesong, og lite tid. Ny innsikt kom fra flere fagpersoner i intervjuene, som formet oppgaven til mer fokus på interpretasjon og formidling. Graden av hvor stor plass en mulighetsstudie skulle få i oppgaven, samtidig være nyttig var noe vi syntes var utfordrende og vanskelig å lande. Etter hvert så vi at det var mer hensiktsmessig å utforme strategier, fremfor en mulighetsstudie. Strategiene ga oss rom til å tenke utenfor boksen, og utforske tanker om utforming for å formidle landskapet i praksis.

Vi kontaktet flere bidragsytere som kommunen, lokale historielag, andre i fylkeskommunen, grunneiere osv. Et utvalg av disse ble aktuelle å intervju, men ikke alle. De innsamlede erfaringene og kunnskapsmaterialet supplerte vi heller med, framfor flere intervjuer. Både å opprette en kontakt med informantene, avtale, gjennomføre intervju, transkribering og systematisere etter intervjuguide tok tid. Derfor er vi er glade for at vi satt i gang tidlig med å skrive meldeskjema og intervju informantene på et tidlig stadium i oppgaven. Å oversette begreper brukt i landskapsarkitektur, til andre fagfelt, kan være krevende. Landskapsperspektivet og et språk knyttet til naturen er vanskelig, når det skal formuleres enkelt og generalisert. Språk og begreper kan derfor utbedres i fagfeltet. Det var et mål ved oppgaven å sette de riktige ordene på ting, for å gi lesere og ulike fagfelt en lettere og sterkere relasjon til landskap: Dette språket er ofte noe diffust og filosofisk, som kan gjøre det vanskelig å jobbe med og videreformidle.

Videre er det ingen fasit på hvordan en stadkjensleundersøkelse skal struktureres og fremstilles. Ettersom en av oppgavens hovedtematikker er formidling, ønsket vi å legge fram det innsamlede materialet deretter. Etter gjennomførte intervjuer satt vi igjen med mye innhentet kunnskap. Underveis ble vi oppmerksomme på er det diffuse skillet mellom personlige og faglige uttalelser.

Med undersøkelsen ønsket vi å fange hovedinntrykket av hva Driftavegen er. Vi ville snakke aktuelle personer som hadde besøkt området, et engasjement for stedet, og/eller utbredt kunnskap ut ifra virke. Det ble da vanskelig å definere i undersøkelsen om utsagnene deres er en objektiv, personlig oppfatning av Driftavegen, eller kun profesjonsbasert? Vi innså at dette er sammenfallende, men for klarhetens skyld ovenfor informantene kunne en tydelig fordeling av faglige uttalelser og personlige inntrykk kommet bedre frem. Vi løste dette ved å anonymisere personlige uttalelser, og å oppgi informant hvor den faglige tyngden var aktuell for det som ble sagt.

Tiltakene er relativt prinsipielle og baserer seg på funn og analyser gjort i arbeidet med masteroppgaven. Ved å undersøke besøksopplevelse som er subjektivt, er vi klar over at vi ikke har mulighet til å nå alle, men forhåpentligvis et større antall. Derfor retter tiltakene seg mot lokalsamfunn, for fysiske tilretteleggingstiltak er ikke nok. Både hva vandreren har i sekken fra før, av kunnskap og innhentet informasjon, samt det som møter den langs ruta.

LITTERATURLISTE

A

Aaslid, B. E., Harsvik, T., & Convery, I. (2019). *Utdanning for bærekraftig utvikling*. Oslo: Utdanningsforbundet.

Abusland, Å. & Baker, C. N. (2020). *Naturen og mennesket*. ndla.no. Tilgjengelig fra: <https://ndla.no/nb/subject:1:605d33e0-1695-4540-9255-fc5e612e996f/topic:1:b34684b3-3e91-44ee-88b4-1c3e588586dc/topic:1:d6bebf13-2dcc-4f4e-9c61-8012a47217ea/resource:0620325e-5f2b-47c2-a32a-a7bec71f26a8> (Lest 04.02.2023).

Artsdatabanken. (2018). *Norsk rødliste for naturtyper 2018*. Tilgjengelig fra <https://www.artsdatabanken.no/rodlisefornaturtyper> (Lest 07.03.2023).

Aubert, K. E. & Nilstun, C. (2020). *Relasjon*. Tilgjengelig fra: <https://snl.no/relasjon> (Lest 16.01.2023)

Aure, M., Berg, N., G. Cruickshank, J., Dale, B. (2015). *Sted – nye teorier i en norsk kontekst*. Bergen: Fagbokforlaget

B

Barane, J., Hugo, A. & Clemetsen, M. (2015). *Kunnskap for ei felles framtid: Lokal forankring av læreplanen*. Bergen: Fagbokforlaget

Bele, B., Norderhaug, A. & Tunón, H. 2019. *Seterlandskapet – historia, naturen og kulturen*. NIBIO BOK 5(8) & CBM:s skriftserie 113, 168 sider. (Lest 05.01.2023).

Bendz, M. (2011). Riksantikvaren. *Kulturarv som varer: Verdiskapingsprogrammet på kulturminneområdet 2006-2010*. Tilgjengelig fra: <https://ra.brage.unit.no/ra-xmlui/handle/11250/175189> (Lest 27.01.2023).

Berg, N.G. & Dale, B. (2004). *Sted – begreper og teorier*. I N.G. Berg, B. Dale, H.K. Lysgård & A. Løfgren (red.), *Mennesker, steder og regionale endringer* (s. 39–60). Trondheim: Tapir, Akademisk Forlag.

Bischoff, A. (2005). *Stien i ytre og indre landskap*. Tilgjengelig fra: <https://9pdf.net/document/y4wx4rr5-stien-landskap-skrevet-forbindelse-forskerkurset-naturopplevelse-forvaltning-tilrettelegging.html> (Lest 21.03.2023).

Bjelland, L. (u.å.). "Aktiv formidling" og "passiv tilgjengeliggjøring" 20 år etter. Tilgjengelig fra: <https://www.arkivarforeningen.no/wordpress/wp-content/uploads/2022/04/NA28-Bjelland.pdf> (Lest 17.04.2023).

Boswijk A., Thijssen, T. & Peelen, E. (2007) *The Experience Economy - A New Perspective*. Amsterdam: Pearson Education Benelux.

Brandal, T. (1997). *Hjelmeland, Bygdesoge 1, Tida før 1800*. Stavanger: Hjelmeland kommune. Tilgjengelig fra: http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2018030748054 (Lest 18.01.2023).

Brandtzæg, B. A., Daugstad, K., Flø, B. E., Hvitsand, C., Storstad, O. & Svoldal, S. (2008) *Evaluering av regionale miljøprogram i jordbruket. - Bygdeforskning og Telemarks-forskning-Bø*. Rapport 3/08, ISSN1503-2035. Tilgjengelig fra: <https://ntnuopen.ntnu.no/ntnu-xmlui/handle/11250/2366453> (Lest 27.01.2023).

Brandtzæg, B. & Haukeland, P. I. (2014). *Naturarven som verdiskaper*. Statusrapport 2010-2013. Tilgjengelig fra: <https://www.telemarksforskning.no/publikasjoner/naturarven-som-verdiskaper/2605/> (Lest 27.01.2023).

Bruun, M. (1996). *Landskapsbildet i norsk naturforvaltning*. Tilgjengelig fra: <https://www.miljodirektoratet.no/globalassets/publikasjoner/dirnat2/attachment/885/landskapsplanlegging-red.pdf> (Lest 31.01.2023).

Bærenholdt & B. Granås (red.). *Mobility and Place: Enacting Northern European Peripheries*. (s. 132–135). Aldershot: Ashgate.

C

Carter, J. (1997). *A sense of place: An interpretive planning handbook*. Tilgjengelig fra: https://www.jamescarter.cc/wp-content/uploads/2014/09/A_Sense_of_Place_James_Carter.pdf (Lest 16.03.2023).

Casey, E. S. (2001). *Body, self and landscape: A geographical inquiry into the Place-world*. I P. C. Adams, S. Hoelscher & K. E. Tills (Eds.), *Textures of place: exploring humanist geographies* (s. 403–425). Minneapolis: University of Minnesota Press. Tilgjengelig fra: http://escasey.com/Article/Body_Self_and_Landscape_A_Geophilosophic.pdf (Lest 21.01.2023).

Christensen, T. B. (2022). *Dramatisk for villreinen*. Naturvernforbundet.no. Tilgjengelig fra: <https://naturvernforbundet.no/dyr-og-planter/dramatisk-for-villreinen/> (Lest 15.02.2023).

Clemetsen, M. & Knagenhjelm, T., K. (2010). *Landskapsressursanalyse – «Telemarkskanalen som regionalpark»*. Rapport 01-2010, Aurland Naturverksted AS

Clemetsen, M. & Riksantikvaren. (2010). *Landskapsanalyse: Framgangsmåte for vurdering av landskapskarakter og landskapsverdi*. Trondheim, Oslo: Direktoratet for naturforvaltning Riksantikvaren.

Clemetsen, M. Stokke, K. B. (2014). *Landskapsressursanalyse: Regionalt utviklingsverktøy for landskap og lokalsamfunn*. Publisert i Plan, 6.utgave: 50-53

Clemetsen, M., Stokke, K. B., Barane, J., Haraldseid, T. (2021). *Chapter 4: From tourist destination to local meeting place: enhancing visitor experiences and social resilience in rural communities*. Tilgjengelig fra: <https://doi.org/10.4337/9781789904031.00012> (Lest 13.03.2023).

Cresswell, T. (2004). *Place: A Short Introduction*. Oxford: Blackwell Publishing.

D

Deaux, K. (1992). *Personalizing identity and socializing self*. I G. Breakwell (Ed.), *Social psychology of identity and the self-concept* (s. 9–33). London, Academic press

Den Norske Turistforening. (uten forfatter) (u.å.a) *DNTs historie: 150 år med turglede*. Tilgjengelig fra:

<https://www.dnt.no/historikk/> (Lest 05.02.2023).

Den Norske Turistforening (u.å.b). *DNT's historie: DNT*. Tilgjengelig fra:

<https://www.dnt.no/historikk/> (Lest 05.02.2023).

Den Norske Turistforening. (u.å.c). (2018) *DNTs historie på 5 minutter*.

Tilgjengelig fra:

<https://www.dntoslo.no/artikler/nyheter/11716-dnts-historie-pa-5-minutter/> (Lest 05.02.2023).

Den Norske Turistforening. (2017). *DNT når milepæl med 300 000 medlemmer*. Tilgjengelig fra:

<https://www.dnt.no/artikler/nyheter/10119-dnt-nar-milepl-med-300-000-medlemmer/> (Lest 21.01.2023).

Den Norske Turistforening & Riksantikvaren. (2021). *Historiske Vandreruter, informasjonshefte*.

Diaz, S., Pascual, U., Stenseke, M., Martin-Lopez, B., Watson, R. T., Molnár, Z., Hill, R., Chan, K. M., Baste, I. A., Brauman, K. A., Polasky, S., Church, A., Lonsdale, M., Larigauderie, A., Leadley, P. W., Van Oudenhoven, P. W. L., Van der Plaats, F., Schröter, M., Lavorel, S., Aumeeruddy-Thomas, Y., Davies, K., Demissew, S., Erpul, G., Failler, P., Guerra, C. A., Hewitt, C. L., Keune, H., Lindley, S., Shirayama, Y. (2018). *Assessing nature's contributions to people*. Tilgjengelig fra:

<https://www.science.org/doi/abs/10.1126/science.aap8826> (Lest 20.01.2023).

Direktoratet for naturforvaltning & Riksantikvaren. (2011). *Veileder, Metode for landskapsanalyse i kommunepplan*. Tilgjengelig fra:

<https://www.miljodirektoratet.no/globalassets/publikasjoner/dirnat2/attachment/2101/veileder-4-4-2011.pdf> (Lest 04.01.2023).

E

Emerson, R. W. (1836). *Nature*. Utgitt av James Munroe and Company.

Evensberget, S., (1979). *Bygd og by i Norge: Rogaland*, i Wishman, E., (red.) *Vær og klima*. Stavanger: Gyldendals Norsk Forlag, 567. Tilgjengelig fra:

<https://www.nb.no/items/4ebb227b5038f318bdb2c79f763ad61b?page=5&searchText=dikt%20rogaland> (Lest 27.02.2023).

Europarådet. (2000). *The European Landscape Convention*. Europe, C. o. Firenze.

F

Finnskogen Natur & Kulturpark. (2020). *Parkplan 2014-2024*. Tilgjengelig fra: https://finnskogen.org/wp-content/uploads/2022/11/Parkplan_revidert-mai-2020-docx-1.pdf (Lest 04.05).

Fitje, A. (2001) *Turisme i Noreg- ei samfunnsak?* Oslo: Det Norske Samlaget

Fjørtoft, I. & Reiten, T. (2003). *Barn og unges relasjoner til natur og friluftsliv*. Høgskolen i Telemark

FN (2023). *FNs bærekraftsmål*. Tilgjengelig fra:

<https://www.fn.no/om-fn/fns-baerekraftsmaal> (Lest 26.01.2023).

FN-sambandet. (2021). *Bærekraftig utvikling*. Tilgjengelig fra:

<https://www.fn.no/tema/fattigdom/baerekraftig-utvikling> (Lest 01.02.2023).

FN-sambandet (2023a). *Delmål 3: God helse og livskvalitet*. Tilgjengelig fra:

<https://www.fn.no/om-fn/fns-baerekraftsmaal/god-helse-og-livskvalitet> (Lest 13.04.2023).

FN-sambandet (2023b). *Delmål 4: God utdanning*. Tilgjengelig fra:

<https://www.fn.no/om-fn/fns-baerekraftsmaal/god-utdanning> (Lest 13.04.2023).

FN-sambandet (2023c). *Delmål 13: Stoppe klimaendringene*. Tilgjengelig fra:

<https://www.fn.no/om-fn/fns-baerekraftsmaal/stoppe-klimaendringene> (Lest 13.04.2023).

FN-sambandet (2023d). *Delmål 15: Livet på land*. Tilgjengelig fra:

<https://www.fn.no/om-fn/fns-baerekraftsmaal/livet-paa-land> (Lest 13.04.2023).

FN-sambandet (2023e). *Delmål 17: Samarbeid for å nå målene*. Tilgjengelig fra:

<https://www.fn.no/om-fn/fns-baerekraftsmaal/samarbeid-for-aa-naa-maalene> (Lest 13.04.2023).

Forskrift til naturmangfoldloven. (2000). *Forskrift om vern av Setesdal Vesthei Ryfylkheiane landskapsvernområde*. Tilgjengelig fra:

https://lovdata.no/dokument/LF/forskrift/2000-04-28-409#KAPITTEL_2 (Lest 08.02.2023).

Friluftsliv i skolen (u.å.). *Om prosjektet*. Tilgjengelig fra:

<https://friluftslivskolen.no/om-prosjektet/> (Lest 10.03.2023).

Friluftsrådets Landsforbund (u.å.). *Friluftsrådenes pedagogiske tilbud - Læring i friluft*. Tilgjengelig fra:

<https://friluftsrad-no.herokuapp.com/arbeidsomrader/skole-og-barnehage/laering-i-friluft> (Lest 10.02.2023).

Førde, A., Berg K. (2012). *Hva er stedsidentitet, og hvordan fanger vi den opp?* I Dale, B., & Berg, N. (red.) *Å finne sted – Metodologiske perspektiver i stedsanalyser*. Bergen: Fagbokforlaget. 3. opplag, s. 239

Førde, A., Berg, K., Berg N., G., Dale, B. (2013). *Å finne sted – Metodologiske perspektiver i stedsanalyser*. Bergen: Fagbokforlaget. 3. opplag, s. 239

H

Hauge, Å. L. (2007). *Identitet og sted: En sammenligning av tre identitetsteorier*. Oversatt og bearbeidet versjon av Identity and place – a comparison of three identity theories. Artikkelen er opprinnelig trykket i *Architectural Science Review*, (2007), Vol. 50, No. 1. Tilgjengelig fra: <https://psykologtidsskriftet.no/fra-praksis/2007/08/identitet-og-sted-en-sammenligning-av-tre-identitetsteorier> (Lest 21.01.2023).

Haukeland, P. I. (2010). *Telemarkforskning: Landskapsøkonomi: Bidrag til bærekraftig verdiskaping, landskapsbasert entreprenørskap og stedsutvikling, med eksempler fra regionalparker i Norge og i Europa*. Kap. 4: Landskapsentreprenøren: Bidrag til bærekraftig verdiskaping og stedsutvikling i den rurale periferien Tilgjengelig fra: <https://openarchive.usn.no/usn-xmllui/bitstream/handle/11250/2439905/1782.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Lest 26.01.2023).

Haukeland, P. I. & Brandtzæg, B. A. (2014). *Naturarv skaper verdier. Sluttanalyse av verdiskapingsprogrammet. Naturarven som verdiskaper*. Tilgjengelig fra: <https://openarchive.usn.no/usn-xmllui/handle/11250/2439931> (Lest 26.01.2023).

Haukeland, P. I. & Brandtzæg, B. A. (2019). *Bred verdiskaping som strategi for bærekraftig stedsutvikling*. Tidsskrift for utmarksforskning. Tilgjengelig fra: <https://brage.nina.no/nina-xmllui/handle/11250/2599217> (Lest 26.01.2023).

Henriksen, G. (2021). *Lysefjorden-området kan få status som regionalpark*. Tilgjengelig fra: <https://www.strandbuen.no/lysefjorden-området-kan-fa-status-som-regionalpark-kan-ikke-sammenliknes-med-nasjonalpark/s/5-107-256979> (Lest 04.05.2023).

Hjelmeland kommune. (2017). *Plan for kulturminne/kulturarv*. Tilgjengelig fra: https://www.hjelmeland.kommune.no/_f/i86354fb0-a2ec-46fa-9906-38a7724a8a0d/kulturminneplan_hjelmeland.pdf (Lest 09.01.2023).

Hjelmeland kommune. (2018). *Visjon, overordna mål og verdigrunnlag*. Tilgjengelig fra: <https://www.hjelmeland.kommune.no/politikk-og-administrasjon/administrasjon/visjon-og-verdiar/visjon/> (Lest 08.02.2023).

Høgbrenna, A. (2009). *Seterminne*. Tidsbilette, Snøhetta forlag, 2009, s. 7.

I

Idsø, J. (2022). *Verdiskaping*. Store Norske Leksikon. Tilgjengelig fra: <https://snl.no/verdiskaping> (Lest 26.01.2023).

Illeris, K. (2013). *Transformativ læring og identitet*. Samfundslitteratur. S. 228

Innovasjon Norge. (2021). *Nasjonal reiselivsstrategi 2023 – sterke inntrykk med små avtrykk*. Tilgjengelig fra: https://assets.simpleviewcms.com/simpleview/image/upload/v1/clients/norway/Nasjonal_Reiselivsstrategi_original_ny_cad86af3-d2e9-486d-9c4e-7d1e7709ca32.pdf (Lest 28.02.2023).

J

Jacobsen, R. (1954). *"Landskap med gravemaskiner" fra Hemmelig liv*. Oslo: Gyldendal

Jøssang, T., I. (2012). *Dette er Rogalands største oppdrettsanlegg*. Stavanger Aftenblad. Tilgjengelig fra: <https://www.aftenbladet.no/lokalt/i/Omr0A/dette-er-rogalands-stoerste-oppdrettsanlegg> (Lest 12.01.2023).

K

Kaldal, I. (2019). *Hvorfor trenger vi historie?* Institutt for historiske studier, NTNU. Tilgjengelig fra: <https://www.norgeshistorie.no/studere-fortid/historie/2060-hvorfor-trenger-vi-historie.html> (Lest 18.01.2023).

Klima- og miljødepartementet. (2020). Meld. St. 16 (2019-2020) *Nye mål i kulturmiljøpolitikken – Engasje-ment, bærekraft og mangfold*. Tilgjengelig fra: <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-16-20192020/id2697781/?ch=2> (Lest 23.03.2023).

Kommunal- og moderniseringsdepartementet. (2023). *Lokal samfunnsutvikling i Distrikts-Noreg*. Tilgjengelig fra: <https://www.regjeringen.no/no/tema/kommuner-og-regioner/regional-og-distriktpolitikk/lokal-samfunnsutvikling1/id2350748/> (Lest 18.04.2023).

Kirkemo, O., Gundersen, N., Karlsen, R., Barstad, G. (2005) *Jakt, fiske og friluftsliv i Norge*. Oslo: Kunnskapsforlaget ANS. S. 412

Klain, S. C., Olmsted, P., Chan, K. M. A., Satterfield, T. (2017). *Relational values resonate broadly and differently than intrinsic or instrumental values, or the New Ecological Paradigm*. PLoS ONE 12(8): e0183962. Tilgjengelig fra: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0183962> (Lest 18.01.2023).

Kunnskapsdepartementet. (2017). *Overordnet del – verdier og prinsipper for grunnopplæringen*. Fastsatt som forskrift ved kongelig resolusjon. Læreplanverket for Kunnskapsløftet 2020.

Kunnskapsdepartementet. (2019). *Læreplan i kroppsøving (KR001-05)*. Fastsatt som forskrift. Læreplanverket for kunnskapsløftet 2020.

L

Lorange, E. (1977). *Regional tenkning: betingelse for god planlegging*. Oslo: Universitetsforlaget.

Lefebvre, H. (1991). *The Production of Space*. Blackwell: Malden

LokalhistorieWiki (2022). *Driftavegen gjennom Viglesdalen*. Artikkel i samarbeid med Historiske Vandreruter. Tilgjengelig fra: https://lokalhistoriewiki.no/wiki/Driftavegen_gjennom_Viglesdalen (Lest 04.01.23).

Lundberg, A.K., Bardal, K.G., Vangelsten, B.V., Reinart, M.B., Bjørkan, M. & Richardson, T. (2020). *Strekk i laget: En kartlegging av hvordan FNs bærekraftsmål implementeres i regional og kommunal planlegging*. (NF rapport nr. 7/2020). Bodø: Nordlandsforskning.

Lyngnes, S. (2007) *Kultur og turistattraksjoner. Jakten på det norske. Jakten på opplevelser*. Oslo: Universitetsforlaget.

M

Miljødirektoratet. (2008). *Naturopplevelse, friluftsliv og vår psykiske helse*. Prosjektleder: Koksvik, E. Tilgjengelig fra: https://books.google.no/books?hl=no&lr=&id=bOdr6Yp7y0UC&oi=fnd&pg=PA3&dq=natur+psykisk+helse&ots=olRFRSJDTZ&sig=d1ziFv89gcF-Zy3wc21dYdLBmaRw&redir_esc=y#v=onepage&q=natur%20psykisk%20helse&f=false (Lest 05.02.2023).

Miljødirektoratet. (2015). *Naturarven som verdiskaper – tips og eksempler*. Tilgjengelig fra: <https://www.miljodirektoratet.no/globalassets/publikasjoner/M380/M380.pdf> (Lest 26.01.2023).

Miljødirektoratet. (2020). *Besøksforvaltning i norske verneområder*. Tilgjengelig fra: <https://www.miljodirektoratet.no/ansvarsomrader/vernet-natur/myndigheter/besoksfvaltning-i-norske-verneomrader/> (Lest 14.02.2023)

Miljødirektoratet. (2022). *Tilstand, Kulturlandskap*. Tilgjengelig fra: <https://miljostatus.miljodirektoratet.no/Kulturlandskap> (Lest 04.01.2023).

Miljøverndepartementet. (2013). Meld. St. 35 (2012-2013). *Framtid med fotfeste, Kulturminnepolitikken*. Tilgjengelig fra: <https://www.regjeringen.no/contentassets/d188971bddf84055a6e3d2161e6c3ea3/no/pdfs/stm201220130035000dddpdfs.pdf> (Lest 15.01.2023).

Murtne, Å., Jørgensen, K. A., & Birkeland, I. (2019). *Steder i naturen: sted, natur og materialitet på ungdomstrinnet*. Tidsskrift for utmarksforskning. Tilgjengelig fra: <https://brage.nina.no/nina-xmlui/handle/11250/2607520> (Lest 16.01.2023).

Mæland, S. (2005). *Fjellnatur – Hytter – Landskapsendring*

Måren, I. E. & Vetaas, O. R. (2008). *Kulturlandskap i drastisk endring – betraktninger i tid. Naturen*, 132 (4): 183-192 Tilgjengelig fra: <https://doi.org/10.18261/ISSN1504-3118-2008-04-05> (Lest 14.04.2023).

N

Nasjonale turistveger. (u.å.). *Nasjonal turistveg, Ryfylke*. Tilgjengelig fra: <https://www.nasjonale turistveger.no/no/turistvegene/ryfylke/> (Lest 17.03.2023).

NIBIO (u.å.). *Fugleturisme i Nord-Norge. Fugleturisme*. Tilgjengelig fra: <https://www.nibio.no/tema/landskap/fugleturisme> (Lest 27.01.2023).

NiN-Kart (u.å.). *Innlandslandskap, vegetasjon*. Tilgjengelig fra: https://nin.artsdatabanken.no/Natur_i_Norge/Landskap/Typeinndeling/Innlandslandskap?informasjon (Lest 05.01.2023).

NMBU & SEVU (u.å.). Kurs: *Bærekraftig besøksforvaltning og levende lokalsamfunn*, 10 studiepoeng. Tilgjengelig fra: <https://www.nmbu.no/studier/evu/kurs/node/40806> (Lest 14.02.2023) (Lest 27.02.2023).

Nordisk ministerråd. (1999). *På vei: Friluftsliv og opplevelse langs gamle ferdselsårer*. København: Nordisk ministerråd

Nordland Fylkeskommune. (2021). *Besøksforvaltning: om prosjektet*. Tilgjengelig fra: <https://www.nfk.no/besoksfvaltning/om-prosjektet/> (Lest 14.02.2023).

Norsk Friluftsliv (u.å.). *Friluftsliv & helse*. Tilgjengelig fra: https://norskfriluftsliv.no/wp-content/uploads/2019/09/Brosjyre_friluftsliv-og-helse_norsk.pdf (Lest 10.03.2023).

Norsk kulturarv. (2017). *Om stiftelsen, Norsk Kulturarv*. Tilgjengelig fra: <https://kulturarv.no/om-stiftelsen-norsk-kulturarv/> (Lest 06.03.2023).

Nygårdshaug, G. (2014a [1989]). *Mengele Zoo*. Oslo: Juritzen forlag.

Næss, A. (1976). *Overskudd i naturen: friluftsliv*. Harvest (red.). Økologi, samfunn og livsstil: Universitetsforlaget.

O

Olsen, K., H. (1988). *Velkommen til fjells*, i Andresen-Bang, S., (red.) Nilsebu – Viglesdalen. Stavanger: Gunnarshaug. Stavanger Turistforening. Tilgjengelig fra: http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2016121448526 (Lest 18.01.2023).

Olsen, K., H. (1992). *Vormedalsheia og Lusaheia landskapsvernområde*, i Nilsen, H., K. (red.) *Hjelmeland: Fra Børøy til Blåfjell*. Stavanger: Gunnarshaug. Stavanger Turistforening, 235. Tilgjengelig fra: http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2007110504074 (Lest 12.01.2023).

Olseth, T. (2020). *Autentisk*. Store norske leksikon på snl.no. Tilgjengelig fra: <https://snl.no/autentisk> (Lest 16.03.2023).

P

Pascual, U., Balvanera, P., Diaz, S., Pataki, G., Roth, E., Stenseke, M., Watson, R. T., Başak Dessane, E., Islar, M., Kelemen, E., Maris, M., Quaas, M., Subramanian, S. M., Wittmer, H., Adlan, A., Ahn, S. E., Al-Hafedh, T. S., Amankwah, E., Asah, S. T., Berry, P. Yagi, N. (2017). *Valuing nature's contributions to people: the IPBES approach*. *Current Opinion in Environmental Sustainability*, v. 26-27. Tilgjengelig fra <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877343517300040> (Lest 16.01.2023).

Pollestad, G. & Fylkesnes, T. K. (2021). *Innstilling fra næringskomiteen om representantforslag om å styrke norsk reiseliv i etterkant av koronapandemien og sikre norsk eierskap til reiselivsbedrifter i Norge*. Innst. 466 S (2020-2021). Tilgjengelig fra: <https://www.stortinget.no/nn/Saker-og-publikasjoner/publikasjoner/Innstillinger/Stortinget/2020-2021/inns-202021-466s/?all=true> (Lest 15.02.2023).

Popejoy, M. (2014). *Beauty in Nature*. Tilgjengelig fra: <https://green.harvard.edu/news/beauty-nature> (Lest 16.01.2023).

Postholm, M., B. (2004). *Kvalitativ forskning på praksis. Fra opprinnelse til forskerfokus*. Tilgjengelig fra: <https://doi.org/10.18261/ISSN1504-2987-2004-01-02> (Lest 17.01.2023).

Proshansky, H. M. & Fabian, A. K. (1987). *The development of place-identity in the child*. I C. S. Weinstein & T. G. David (Eds.), *Spaces for children, the built environment and child development* (s. 21–40). New York: Plenum Press

Puschmann, O. (2005). *Nasjonalt referansesystem for landskap – Beskrivelse av Norges 45 landskapsregioner*. (NIJOS-rapport 10/2005). Ås: Norsk institutt for jord- og skogkartlegging.

R

Raworth, K (2012). *A safe and just space for humanity: can we live within the doughnut?* Oxfam International Discussion Paper, Oxfam International. Tilgjengelig fra: https://books.google.no/books?hl=no&lr=&id=tSikdAjHPf8C&oi=fnd&pg=PA3&dq=A+safe+and+just+space+for+humanity:+can+we+live+within+the+doughnut%3F&ots=oP7ECp1zxR&sig=vbrXuP2nrfwtKt3slmn-7z2a1Zb0&redir_esc=y#v=onepage&q=A%20safe%20and%20just%20space%20for%20humanity%3A%20can%20we%20live%20within%20the%20doughnut%3F&f=false (Lest 16.01.2023).

Relph, E. (1976). *Place and placelessness*. Research in Planning and Design. London: Pion Limited.

Regjeringen. (2004) *Brev til kommunene m.fl – Den europeiske landskapskonvensjonen*. Brev. 02.03.2004. Miljøverndepartementet.

Regjeringen (2020). Meld. St. 16 (2019–2020) *Nye mål i kulturmiljøpolitikken – Engasjement, bærekraft og mangfold*. Melding 17.04.2020, Klima- og miljødepartementet. Tilgjengelig fra: <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-16-20192020/id2697781/> (Lest 06.03.2023).

Ridderstrøm, H. & Vold, T. (2015). *Litteratur- og kulturformidling - nye analyser og perspektiver. Kap. 13 Landskapsformidling*, Janicke Kampevold Larsen, Pax.

Riksantikvaren & Direktoratet for naturforvaltning. (2007). *Strategi – for arbeid med landskap*. Tilgjengelig fra: https://ra.brage.unit.no/ra-xmlui/bitstream/handle/11250/176978/Strategi_landskap.pdf?sequence=1&isAllowed=y (Lest 31.01.2023).

Riksantikvaren. (2020a). *Kulturhistoriske landskap av nasjonal interesse i Rogaland*. Tilgjengelig fra: https://www.riksantikvaren.no/wp-content/uploads/2020/05/KULA_hoering_Rogaland_web.pdf (Lest 12.01.2023).

Riksantikvaren. (2020b). *Veileder: En innføring i å lage kulturminneplan for kommunen*. Tilgjengelig fra: <https://www.riksantikvaren.no/veileder/hva-hvorfor-og-hvordan-en-innforing-i-kulturminneplaner-i-kommunen/> (Lest 15.03.2023).

Rogaland fylkeskommune. (2022). *Regionalplan for kulturmiljø, handlingsprogram 2023-2035*. Tilgjengelig fra: https://www.rogfk.no/_f/p1/i3a9de944-5cd3-4c04-abf8-894731f65b4d/handlingsprogram-desember-2022-2.pdf (Lest 28.02.2023).

Rogaland fylkeskommune. (2023). *Regionalplan for kulturmiljø*. Tilgjengelig fra: <https://www.rogfk.no/vare-tjenester/planlegging/pagaende-plan-og-strategiarbeid/regionalplan-for-kulturmiljo/> (Lest 24.02.2023).

Roland, P. (2016). *Ulike perspektiver på relasjonsbygging*. Tilgjengelig fra: <https://utdanningsforskning.no/artikler/2016/ulike-perspektiver-pa-relasjonsbygging/> (Lest 16.01.2023).

Ryfylkemuseet. (u. å.) *Anlegg Vigatunet*. Tilgjengelig fra: <https://ryfylkemuseet.no/anlegg/viga/> (Lest 04.01.2023).

Røe, P. G. (2002). *Sosiokulturelle stedsanalyser – et supplement til de tradisjonelle stedsanalysene i Plan nr. 4-5*, Massey, D. (2005): *For Space*. London: Sage. Tilgjengelig fra: https://biblioteket.husbanken.no/arkiv/dok/3563/sosiokulturelle_stedsanalyser.pdf (Lest 16.01.2023).

S

Selman, P. (2012). *Sustainable landscape planning: the reconnection agenda*. London: Routledge

Sharpley, R. (1994) *Tourism, Tourists and Society*. S. 130. Huntingdon, Cambridgeshire: ELM.

Simonsen, K. (2008). *Place as encounters: Practice, conjunction, and co-existence*. I J.O.

Skogheim, R., & Vestby., G.M. (2010). *Kulturarv og stedsidentitet* (NIBR-rapport 2010:14). Oslo: Norsk institutt for by- og regionforskning. Tilgjengelig fra: <https://hdl.handle.net/20.500.12199/5584> (Lest 20.01.2023).

Statistisk sentralbyrå. (u.å.). *Kommuneareal, Hjelmeland*. Tilgjengelig fra: <https://www.ssb.no/kommuneareal/hjelmeland> (Lest 08.02.2023).

Statistisk sentralbyrå. (2017). *Skog, fjell og vidde dominerer*. Statistisk sentralbyrå. Tilgjengelig fra: <https://www.ssb.no/natur-og-miljo/artikler-og-publikasjoner/skog-fjell-og-vidde-dominerer> (Lest 04.03.2023).

Statens vegvesen. (1998). *Veg og reiseliv*. Håndbok 205/V133. Vegdirektoratet.

Statens vegvesen. (2022). *Vegprosjekter. Nasjonale turistveger*. Tilgjengelig fra: <https://www.vegvesen.no/vegprosjekter/turistveger/> (Lest 17.03.2023).

Statsforvalteren i Innlandet. (2022). *Statsforvalteren tillater ny E6 gjennom Lågendeltaet naturreservat - men setter omfattende vilkår*. Tilgjengelig fra: <https://www.statsforvalteren.no/innlandet/nyheter/2022/04/statsforvalteren-tillater-ny-e6-gjennom-lagendeltaet-naturreservat-men-setter-omfattende-vilkar/> (Lest 10.02.2023).

Stenseke, M. (2018). *Connecting 'relational values' and relational landscape approaches*. Tilgjengelig fra: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S187734351730249X> (Lest 16.01.2023).

Stensgaard, K. & Reid, S. J. (2007). *3q kulturminner og -miljøer i jordbrukets kulturlandskap*. Tilgjengelig fra: <https://core.ac.uk/download/pdf/285994168.pdf> (Lest 05.02.2023).

St.meld. nr. 18 (2015-2016). *Friluftsliv – Natur som kilde til helse og livskvalitet*. Oslo: Det kongelige klima- og miljødepartementet. (Lest 17.01.2023).

St.meld. nr. 40 (2020-2021) *Mål med mening – Norges handlingsplan for å nå bærekraftsmålene innen 2030*. Oslo: Det kongelige kommunal- og moderniseringsdepartementet. (Lest 02.02.2023).

Stavanger Turistforening & Historiske Vandruter. (u.å.). *Driftavegen gjennom Viglesdalen - Historisk vandrute*. Hentet fra Ut.no. Tilgjengelig på: <https://ut.no/turforslag/118422176/driftavegen-gjennom-viglesdalen-historisk-vandrute> (Lest 04.01.2023).

Stavanger Turistforening. (u. å.) *Preikestolen*. Tilgjengelig fra: <https://ut.no/turforslag/1111875/preikestolen> (Lest 06.01.2023).

Stavanger Turistforening. (2009). *Vakre landskap i Rogaland*. Tilgjengelig fra: https://www.rogfk.no/_f/p1/i05526dee-64bd-490a-85fa-5f8bcf982f48/vakre-landskap-i-rogaland.pdf (Lest 11.01.2023).

Stokke, K., B & Clemetsen, M. (2022) *Regional tenkning: Ny giv for samfunnsplanleggingen*. Lest 15.02.2023

Store Norske Leksikon. (2021). *Turisme i Norge*, Store norske leksikon på snl.no. Tilgjengelig fra: https://snl.no/turisme_i_Norge (Lest 7.03.2023).

Strand videregående skole. (u. å.). *Utdanningstilbud*. Tilgjengelig fra: <https://www.strand.vgs.no/hovedmeny/utdanningstilbud/> (Lest 27.04.2023).

Svensson, J. (u. å.) *Den historiske vandreren*. Tilgjengelig fra: https://agderfk.no/_f/p1/i0671bb9f-fd8c-4379-b13b-138ef3dec649/9_den-historiske-vandreren-driftavegen-gjennom-viglesdalen_jennica-einebrant-svensson.pdf (Lest 10.01.2023).

T

Tangen, J. (2004). *'Making the Space': A Sociological Perspective on Sport and its Facilities, Sport in Society*, 7:1, 25-48 (Lest: 17.01.2023)

Teigen, K. H. (2020). *Opplevelse*. Tilgjengelig fra: <https://snl.no/opplevelse> (Lest 02.05.2023).

Telemarksforskning. (u.å.). *Bred verdiskaping som strategi for bærekraftig stedsutvikling*. Tilgjengelig fra: <https://www.telemarksforskning.no/publikasjoner/bred-verdiskaping-som-strategi-for-baerekraftig-stedsutvikling/3560/> (Lest 18.01.2023).

Telemarksforskning. (2016). *Attraktivitet, arbeidsplasser og verdiskaping*. Tilgjengelig fra: <https://distriktsenteret.no/wp-content/uploads/2016/05/Notat-Telemarksforskning.pdf> (Lest 14.03.2023).

Transportøkonomisk institutt. (TØI) (u. å). *Forskningsprosjekt RUVIVAL*. Tilgjengelig fra: <https://www.toi.no/ruvival/> (Lest 16.03.2023).

U

Utdanningsdirektoratet. (2022). *Overordnet del – verdier og prinsipper for grunnopplæringen*. Tilgjengelig fra: <https://www.udir.no/lk20/overordnet-del/?lang=nob> (Lest 15.02.2023).

Ut.no. (u.å.a). *Stakken*. Tilgjengelig fra: <https://ut.no/hytte/101044/stakken> (Lest 06.01.2023).

Ut.no. (u.å.b). *Nilsebu*. Tilgjengelig fra: <https://ut.no/hytte/101041/nilsebu> (Lest 06.01.2023).

V

Vannregion Rogaland. (2016). *Regional plan for vannforvaltning i vannregion Rogaland 2016-2021*. Tilgjengelig fra:
https://www.rogfk.no/_f/p1/i2253cff0-bca2-4b2c-b8b0-6a2ec33ddea4/regional-plan-for-vannforvaltning-2016-2021.pdf (Lest 01.03.2023).

Vareide, K. (2011) *Attraktivitetspyramiden, hvilken steder er attraktive og hvorfor*. Konferanse om vekstkraft og attraktivitet. Telemarksforskning: Finnsnes 25.05.2011

Verdenskommisjon for miljø og utvikling. (1987). *Vår felles framtid*. Oslo: Tiden Norsk Forlag.

Vestby, G., M. (2018). *Fugleperspektiv på tre tiår med stedsutvikling*. Oslo: Distriktsenteret/By- og regionsforskningsinstituttet NIBR, OsloMet.

W

Wang, N. (1999). Rethinking authenticity in tourism experience. *Annals of tourism research*, 26, 349-370. Tilgjengelig fra:
[https://doi.org/10.1016/S0160-7383\(98\)00103-0](https://doi.org/10.1016/S0160-7383(98)00103-0) (Lest 13.03.2023).

Wubbels, T., Den Brook, P., Wijsman, L., Mainhard, T. & Tartwijk, J.V. (2015). Teacher - student relationships and classroom management. Kapittel i: E.T.Emmer & E.J. Sabornie (2011), *Handbook of classroom management*. Routledge. New York. Tilgjengelig fra:
https://books.google.no/books?hl=no&lr=&id=XUhsBAAAQBAJ&oi=fnd&pg=PA363&dq=Teacher+-+student+relationships+and+classroom+management&ots=q_082-t-yS&sig=jPxGkmwS3_ZjPuM-BdHlltHGByQ&redir_esc=y#v=onepage&q=Teacher%20-%20student%20relationships%20and%20classroom%20management&f=false (Lest 16.01.2023).

Waler, R. (2022). Friluftsliv, Store Norske Leksikon (snl). Internett. Tilgjengelig fra:
<https://snl.no/friluftsliv> (Lest 07.03.2023).

FIGURLISTE

- FIGUR 1, 2, 3, 4 & 5** FN-Sambandet. (2022). Egenproduserte etter FN bærekraftsmål. Tilgjengelig fra: <https://www.fn.no/om-fn/fns-baerekraftsmaal/last-ned-grafikk> (Lest 10.02.2023)
- FIGUR 6** Haukeland, P. I. (2010). Telemarksforskning. Landskapsøkonomi. Egenprodusert figur basert på Det bærekraftige utviklingshjulet. Kap. 4. s. 45. Tilgjengelig fra: <https://openarchive.usn.no/usn-xmlui/bitstream/handle/11250/2439905/1782.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Lest 26.01.2023)
- FIGUR 7** Barane, J., Hugo, A. & Clemetsen, M. (2015). Kunnskap for ei felles framtid: Lokal forankring av læreplanen. Bergen: Fagbokforlaget. Egenprodusert etter prinsippkisse etter Aurlandsmodellen, s. 34.
- FIGUR 8** DNT-kart for tur-ruter med hytter: Viglesdalen, Lysefjorden (med mer). Egenprodusert figur basert på kart med tur-forslag og hytter. Tilgjengelig fra: <https://ut.no/kart#9.17/59.0512/6.9855> (Lest 09.02.2023)
- FIGUR 9** Kart over alle HVR i Norge. Egenprodusert basert på en samling av alle rutene. Tilgjengelig fra: <https://ut.no/gruppe/15719/historiske-vandreruter> (Lest 23.02.2023)
- FIGUR 10** Riksantikvaren logo. Tilgjengelig fra: <https://snl.no/Riksantikvaren> (Lest 04.04.2023)
- FIGUR 11** Historiske Vandreruter logo. Tilgjengelig fra: https://lokalhistoriewiki.no/wiki/Historiske_vandreruter (Lest 04.04.2023)
- FIGUR 12** DNT-logo. Tilgjengelig fra: https://no.m.wikipedia.org/wiki/Fil:DNT_Logo.svg (Lest 04.04.2023)
- FIGUR 13** Hetland, M. (u.å.). Fruktrær i Hjelmeland, Ryfylke. (Foto). Tilgjengelig fra: <https://i0.wp.com/mitt-hjelmeland.no/wp-content/uploads/2020/06/2015-10-18-16.06.25-scaled.jpg?fit=1920%2C2560&ssl=1> (Lest 01.03.2023)
- FIGUR 14** Kart basert på Ryfylke-kart. Egenprodusert etter illustrasjon. Tilgjengelig fra: <https://snl.no/Ryfylke> (Lest 21.03.2023)
- FIGUR 15** Hetland, M. (u.å.). Eldre bebyggelse i Hjelmeland, Rogaland. (Foto). Tilgjengelig fra: <https://mitt-hjelmeland.no/listing/vigatunet/> (Lest 16.02.2023)
- FIGUR 16** Apal Sideri (u.å.). Epleplukking på Apal sideri i Hjelmeland. (Foto). Tilgjengelig fra: <https://apalsideri.no/#produkt> (Lest 29.03.2023)
- FIGUR 17** Ryfylkefotografen (u.å.). Barn med sauer på Fossane gard. (Foto). Tilgjengelig fra Fossane gards Facebook-side. (Lest 13.03.2023)
- FIGUR 18** Hetland, M. (u.å.). Spinneriet i Hjelmeland. (Foto). Tilgjengelig fra: <https://mitt-hjelmeland.no/listing/spinneriet/> (Lest 16.02.2023)
- FIGUR 19** Kyrkjeeide, S. (u.å.). Jærstol, Hjelmeland. (Foto). Tilgjengelig fra Hjelmeland Naturlegves' Facebook-side. (Lest 24.04.2023)
- FIGUR 20** Ryde, K. (u.å.). Årdal Gamle Kyrkje. (Foto). Tilgjengelig fra: <https://www.fjordnorway.com/no/attraksjoner/ardal-i-ryfylke> 16.02.2023)
- FIGUR 21** Hetland, M. (u.å.). Vigatunet i Hjelmeland. (Foto). Tilgjengelig fra: <https://mitt-hjelmeland.no/listing/vigatunet/> (Lest 16.02.2023)
- FIGUR 22** Ryfylkemuseet (u.å.). Gjetere og geiter framfor det nedfalle huset i Viglesdalen. (Foto). Tilgjengelig fra: <https://dms-cf-08.dimu.org/image/012uL2QgizdF?dimension=1200x1200> (Lest 31.03.2023)
- FIGUR 23** Ryfylkemuseet (u.å.). Årdal ungdomslag på tur i Viglesdalen under andre verdenskrig. (Foto). Tilgjengelig fra: <https://dms-cf-07.dimu.org/image/042uL2QfF1aC?dimension=1200x1200> (Lest 31.03.2023)
- FIGUR 24** Global Wind Atlaas. (2023). Vindrose. Basert på informasjon fra: <https://globalwindatlas.info/en/area/Norway/Rogaland> (Lest: 01.03.2023)
- FIGUR 25** Timeanddate (2023). Daglengde gjennom året for Hjelmeland. Basert på informasjon hentet fra: <https://www.timeanddate.com/worldclock/@3152564> (Lest: 15.02.2023)
- FIGUR 26** Walheim, Ø. (u.å.). Hiafossen, Driftavegen gjennom Viglesdalen. (Foto). Tilgjengelig fra: <https://www.fjordnorway.com/no/se-og-gjore/hiafossen> (Lest: 06.04.2023)
- FIGUR 27** Riveland, O. K. (u.å.). Jettegryte, Driftavegen gjennom Viglesdalen. (Foto). Tilgjengelig fra: https://www.google.com/maps/place/Jettegryte/@59.1496583,6.3665074,15z/data=!4m2!3m1!1s0x0:0x78fe85b0a351a7c8?sa=X&hl=no&ved=2ahU-KEwjW_9OG09v-AhXdQfEDHYAyBxAQ_BJ6BAhQEAg (Lest 03.04.2023)
- FIGUR 28** Foto: Worsøe, O. I. (u.å.). Klinkehorten. Mellom Viglesdalen og Stakken. (Foto). Tilgjengelig fra: <https://ut.no/turforslag/118422176/driftavegen-gjennom-viglesdalen-historisk-vandrerute> (Lest 03.03.2023)
- FIGUR 29** Helle-Olsen, K. (u.å.). Nilsebu i sikte. (Foto). Tilgjengelig fra: <https://ut.no/turforslag/118422176/driftavegen-gjennom-viglesdalen-historisk-vandrerute> (Lest 03.03.2023)
- FIGUR 30** Haughom, S. (u.å.). Nilsebu. (Foto). Tilgjengelig fra: <https://ut.no/turforslag/118422176/driftavegen-gjennom-viglesdalen-historisk-vandrerute> (Lest 29.04.2023)

- FIGUR 31** Jacobsen, H. E. H. (2007). Villrein i Rogaland. (Foto). Tilgjengelig fra: <https://www.aftenbladet.no/meninger/leder/i/28Xrr4/villreinen-og-vi> (Lest 16.03.2023)
- FIGUR 32** Helle-Olsen, K. (u.å.). Nilsebu. (Foto). Tilgjengelig fra: <https://www.stf.no/artikler/nyheter/18151-nilsebu-far-et-ansiktsft/> (Lest 12.03.2023)
- FIGUR 33** Ryfylkemuseet. (1910). Til heis med kyrne. (Foto). Tilgjengelig fra: <https://dms-cf-03.dimu.org/image/032uL2Qgizhh?dimension=1200x1200> (Lest 22.03.2023)
- FIGUR 34** Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger (u.å.). Storhiller. (Foto). Tilgjengelig fra: <https://digitaltmuseum.no/0210112744902/nilsebu-storhiller> (Lest 17.03.2023)
- FIGUR 35** Ryfylkemuseet (u.å.). Sauefrakting i båt. (Foto). Tilgjengelig fra: <https://dms-cf-08.dimu.org/image/032uL2QgifXS?dimension=1200x1200> (Lest 22.03.2023)
- FIGUR 36** Nærøy, A. J. (u.å.). Hustuft i Viglesdalen. Arkeologisk museum, Universitet i Stavanger. (Foto). Tilgjengelig fra: <https://dms-cf-09.dimu.org/image/019EBvFKYbRBD?dimension=1200x1200> (Lest 22.03.2023)
- FIGUR 37** Svensson, J. E. (u.å.). Utsikten fra Stakkahilleren. (Foto). Tilgjengelig fra: <https://www.kulturminnesok.no/kart/?q=stakkahilleren&am-county=&lokenk=location&am-lok=&am-lokdating=&am-lokconservation=&am-enk=&am-enkdating=&am-enkconservation=&bm-county=&cp=1&bounds=59.18285988796363,6.5585857629776,59.18076845116727,6.560731530189514&zoom=18&id=7c1f7807-4aca-11eb-9432-005056bf3d73> (Lest 14.04.2023)
- FIGUR 38** Svensson, J. E. (u.å.). Undervanns-tuft ved Nilsebu. (Foto). Tilgjengelig fra: <https://www.kulturminnesok.no/kart/?q=&am-county=&lokenk=location&am-lok=&am-lokdating=&am-lokconservation=&am-enk=&am-enkdating=&am-enkconservation=&bm-county=&cp=1&bounds=59.189908269166956,6.672649383544922,59.187817263684956,6.674795150756836&zoom=18&id=347274eb-4af3-11eb-9432-005056bf3d73> (Lest 14.04.2023)
- FIGUR 39** Kulturminnesøk.no (u.å.) Kart basert på oversikt over kulturminner langs og ved Driftavegen. Tilgjengelig fra: <https://www.kulturminnesok.no/kart/?q=driftavegen%20gjennom%20viglesdalen&am-county=&lokenk=location&am-lok=&am-lokdating=&am-lokconservation=&am-enk=&am-enkdating=&am-enkconservation=&bm-county=&cp=1&bounds=59.22532599869895,6.375846862792969,59.09138238455912,6.760368347167969&zoom=12&id=> (Lest 18.03.2023)
- FIGUR 40** Børshheim, R. (u.å.). Illustrasjon av hustuftene i Viglesdalen. (Illustrasjons-foto). Tilgjengelig fra: https://agderfk.no/_f/p1/i067ur1bb9f-fd8c-4379-b13b-138ef3dec649/9_den-historiske-vandreruten-driftavegen-gjennom-viglesdalen_jennica-einebrant-svensson.pdf (Lest 16.04.2023)
- FIGUR 41** Kart over hustuftene i Viglesdalen illustrert basert på illustrasjon fra Rogaland Fylkeskommune. Tilgjengelig fra: https://agderfk.no/_f/p1/i0671bb9f-fd8c-4379-b13b-138ef3dec649/9_den-historiske-vandreruten-driftavegen-gjennom-viglesdalen_jennica-einebrant-svensson.pdf (Lest 17.04.2023)
- FIGUR 42** Ryfylkemuseet (1922). Turgåere fotografert foran DNTs første hytte i Viglesdalen. (Foto). Tilgjengelig fra: <https://lokalhistoriewiki.no/images/Viglesdalen.png> (Lest 03.03.2023)
- FIGUR 43** Svensson, J. E. (u.å.). Den eldste DNT-hytten i Viglesdalen i dag. (Foto). Tilgjengelig fra: https://agderfk.no/_f/p1/i0671bb9f-fd8c-4379-b13b-138ef3dec649/9_den-historiske-vandreruten-driftavegen-gjennom-viglesdalen_jennica-einebrant-svensson.pdf (Lest 17.03.2023)
- FIGUR 44** Dahl, S. R. (u.å.). Profil, Jennica Einebrant Svensson. (Foto).
- FIGUR 45** DNT Sentralt (u.å.). Profil, Louise Brunborg-Næss. (Foto). Tilgjengelig fra: <https://www.dnt.no/administrasjonen/> (Lest 10.04.2023)
- FIGUR 46** Henriksen, G. (u.å.). Profil, Magnar Riveland. (Foto).
- FIGUR 47** STF (u.å.). Profil, Per Henriksen. (Foto). Tilgjengelig fra: <https://www.stf.no/kontakt-oss/> (Lest 10.04.2023)
- FIGUR 48** Vadla, N. (u.å.). Vandrerere over bro i Viglesdalen. (Foto). Tilgjengelig fra: https://lokalhistoriewiki.no/images/Bilder_fra_turen_inn_til_Viglasdalen_fra_Nes_Foto_Nj%C3%A5_Vadla_%281%29_1.jpg (Lest 12.04.2023)
- FIGUR 49** Geiter med gjetere. Tilgjengelig fra Hjelmeland Bygdesoge 1-tida før 1800-tallet, s. 81. (Foto).
- FIGUR 50** Helle-Olsen, K. (u.å.). Kannekleiv på ruten mellom Stakken og Nilsebu. (Foto). Tilgjengelig fra: <https://ut.no/turforslag/118422176/driftavegen-gjennom-viglesdalen-historisk-vandrerute> (Lest 26.04.2022).

VEDLEGG

Vedlegg 1: Intervjuguide

Vedlegg 2: Presentasjon av masterarbeidet

Vedlegg 3: Resultateter fra HVR-rapport

Vedlegg 4: Setesdal, Ryfylke villreinområde

Vedlegg 5: Kåseri, tilsendt

VEDLEGG 1

INTERVJUGUIDE

Driftavegen gjennom Viglesdalen

Innledning

Takk for at du tar deg tid til å stille opp på intervju. Intervjuet skal brukes som en del av vår masteroppgave. Metoden er semistrukturerte intervjuer, og skal la informantene i høyest grad få lov til å snakke fritt. Denne intervjuguiden er ment som en mal, eller åpning for samtaler. Formålet med oppgaven er et ønske om å få kunnskap om folks oppfattelse av Viglesdalen og landskapet rundt, og deres relasjon til det. Det vil bli gjort opptak, som transkriberes slik at dataene blir anonymisert, hvor det er synspunkter og informantene meninger som vil komme til uttrykk i oppgaven. Det skal ikke være mulig å identifisere informantene brukt i oppgaven. Intervjuet består av noen enkle spørsmål som baserer seg på problemstillingen:

Hvordan kan Driftavegen gjennom Viglesdalen være et grunnlag for ny verdiskaping?

Presentere oss selv:

- Navn
- Alder
- Studieretning
- kort om masterprosjektet

Bakgrunnsinformasjon av informant

- Alder
- Virke
- Bosted
- Engasjement / hobby

Områdets karakter

- Hvordan ble du gjort kjent med Viglesdalen, og hvordan hørte du evt. om driftavegen?
- Hvordan synes du naturen i området er?
- Er du mye ute i naturen eller på tur?
- Har du hørt en eller flere historie(r) knyttet til stedet?
- Hvorfor tror du folk går i dette området?
- Er det hendelser, ting eller en opplevelse i dette området du husker spesielt godt?
- Hvordan tror du bruken i området har endret seg gjennom historien?
- Har du gått ruta tidligere? Hvis JA:
 - Har områdets karakter endret seg? Hvordan så området ut før, kontra nå?
 - Har du møtt flere på tur nå enn det du har gjort tidligere?
- Tror du denne dalen vil bli mer populær å besøke i framtida?

Områdets funksjoner

- Var det noe som fanget din oppmerksomhet på turen? (områdets kvaliteter og opplevelseskvaliteter)
- Hva vil du si er spesielt for området?
- På hvilken måte føler du informasjon om kulturminner langs ruta har kommet frem?
- Har du interesse av å lære om kulturminner?
- Kunne du tenke deg å oppsøke andre turer hvor kulturminner er vektlagt?

Områdets potensial

- Synes du det trengs mer tilrettelegging av tiltak for området? F.eks. forbedre stier, legge ut klopper, mer informasjon om området, historiefortelling til stedet, tilrettelagte nødbuer, bålplasser nødbuer etc
- Hva synes du om en eventuell oppføring av en installasjon eller et landemerke i området?
- Burde det vært flere aktiviteter eller arrangement knyttet til Viglesdalen? F. eks. kunne det vært historisk vandring, turer, guidet turer osv.
- Hva tror du kunne blitt gjort i forkant eller på turen for at andre velger å oppsøke denne ruten pga. Kulturminner?

Avslutning

- Hvis du skulle trekke ut tre ting som du mener er det viktigste vi har snakket om, hva ville det vært?
- Er det noe mer du vil si eller legge til?
- Kan vi kontakte deg igjen hvis det blir aktuelt?

VEDLEGG 2

Presentasjon av Masteroppgave
brukt i intervjuene

Tentativ tittel: *Kultur og landskap i Viglesdalen*

Masteroppgaven ble til:

Gikk Driftavegen inn til Stakken og tilbake sommeren
2022, på oppdrag fra DNT.

Undersøkte bruk og opplevelser knyttet til ruta. Hvem
som gikk den, og hvordan vandrere ble oppmerksom
på ruta og kulturminnene underveis.

Arbeidet så langt har bestått av:

Innhente relevant informasjon: teorier og litteratur
som: Sted, stedsidentitet, landskapsformidling,
relasjonelle verdier, bred verdiskaping, bærekraftig
besøksforvaltning og stedsbasert læring.

Arbeide med landskapsressursanalyse

Tentativ problemstilling

Hvordan kan Driftavegen gjennom Viglesdalen være
en ressurs for verdiskaping og lokalsamfunnsutvikling?

Konvensjonen som et bakteppe

Europarådets landskapskonvensjon som bakteppe
"Landskap betyr et område, slik folk oppfatter det"

Intervju som metode

Stadkjensle og intervjuene - viktig perspektiver for
oppgaven

- Vår egen opplevelse av landskap gjennom bruk,
minner, assosiasjoner og kunnskap
- Ment å fange opp hendelser, steder og relasjoner
som er vanskelig å kartfeste/kartlegge
- Undersøke relasjonen mellom personer har til
forskjellige steder og landskapet langs Driftavegen

Bilder som ble vist i presentasjon av masteroppgaven for informantene

VEDLEGG 3

RESULTATER FRA HVR-RAPPORT, 2022

Intervjuer av vandrere ble gjennomført sommeren 2022 for å samle inn informasjon om bruken av HVR, engasjement rundt kulturhistorie, og kjennskap til Driftavegen gjennom Viglesdalens HVR-status og historie. Svarresultater følger under.

INTERVJUGUIDE HVR-RAPPORT

Fortell oss gjerne om turen du går i dag...

Hva avgjorde at du/dere valgte å gå denne turen?

Anbefalinger fra?

Familie, venner, internett, HVR.no

Kjenner du noen som har gått ruta tidligere?

Om vedkommende visste at det er en HVR:

Hvordan ble du oppmerksom på denne HVR?

Er du interessert i historie?

Har du noen forventninger til denne turen?

Hva syntes du om naturen i området?

Hvorfor / hvorfor ikke?

Går du hele eller deler av ruta?

Hvorfor?

Har HVR bidratt til at du har mer kunnskap om kulturminnene langs ruta?

Føler du at kulturminneinformasjon bidrar til en bredere opplevelse i vandringen?

Er du mer bevisst på kulturarven som går gjennom denne ruta etter å ha gått turen?

Har du gått andre HVR?

Kunne andre tiltak vært gjort for å formidle historiefortelling langs ruta?

Er ruta godt skiltet/merket?

Om vedkommende IKKE visste at det er en HVR:

Har du lagt merke til noe på turen som du tenkte kunne være et kulturminne?

Har du interesse av å lære om kulturminner?

Interessert i historie?

Hva syntes du om naturen i området?

Hvorfor / hvorfor ikke?

Nå som du vet at dette er en HVR, kunne du tenkt deg å gå flere HVR?

Har du i så fall andre forventninger til denne turen nå?

Vekket det nysgjerrigheten din til å lære mer om historien til stedet?

Tror du informasjon om kulturminner langs ei rute bidrar til en bredere opplevelse for deg som turgåer?

Hva tror du kunne blitt gjort i forkant for at du evt. oppsøkte denne ruten pga. kulturminner?

I hvilken grad syntes du historien bak turen påvirker din turopplevelse?

På hvilken måte bidrar den til å øke eller senke din turopplevelse?

Er du klar over at ruta du går er en av 15 utvalgte Historiske vandrерuter?

- Har du sett noen informasjonspunkter underveis på turen?
- Hva slags type? (skilt/tavler/annet)?
- Kjenner du til Kulturminnesøk?
- Har du vært inne på Kulturminnesøk i forbindelse med at du går denne ruta?
- Har du brukt Ut.no i planleggingen av turen?
- Kjenner du til Lokalhistoriewiki?
- Har du vært inne på Lokalhistoriewiki i forbindelse med at du skulle gå denne ruta?

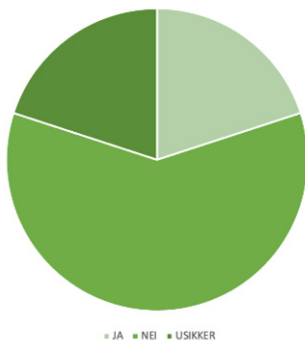
Avslutning:

Hvis du/dere skulle trekke ut tre ting som du/dere mener er det viktigste vi har snakket om, hva ville det vært?

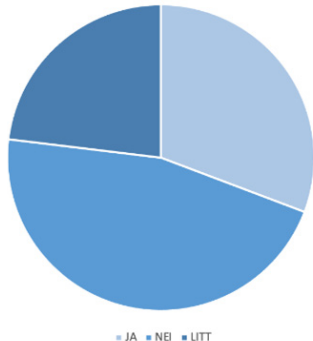
Er det noe mer du/dere vil si eller legge til?

UTVALGTE RESULTATER FRA HVR-UNDERSØKELSEN 2022

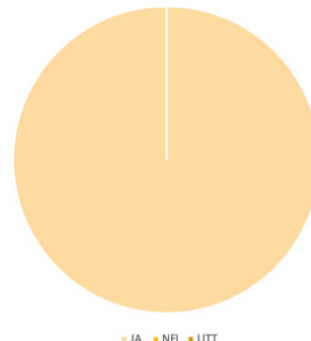
Har du hørt om HVR?

Kjenner du til historien langs Driftavegen?

Syntes du kulturhistorie beriker vandringen? // Er kulturhistorie spennende?

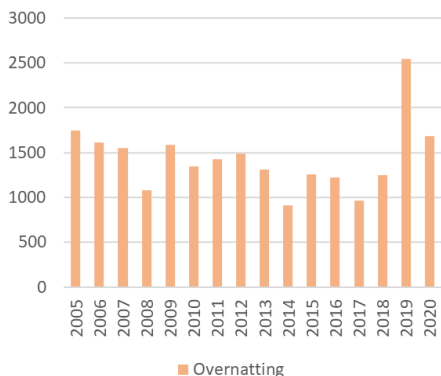

HYTTESTATESTIKKER HENTET FRA OPPHOLDET I JULI 2022

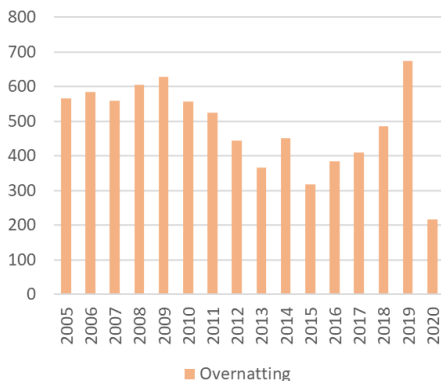
Den historiske vandreruta gjennom Viglesdalen ble etablert i 2020 og har tre DNT-hytter i tilknytning til ruta. I 2019 ble den nye hovedhytta i Viglesdalen åpnet og tatt i bruk. Viglesdalen er den mest besøkte hytta langs ruta. Stakken og Nilsebu har også mange overnattinger per år.

Hytta i Viglesdalen har over 1700 overnattinger årene hvor hytta er mest besøkt og litt over 900 i 2014, hvor det var færrest overnattinger. I 2019 åpnet den nye hovedhytta i Viglesdalen og dette ble et rekordår med over 2500 overnattinger. I 2020 åpnet den historiske vandreruta, dette året var det nesten 1700 overnattinger. Hytta Stakken hadde i liket med Viglesdalen rekordmange overnattinger i 2019, men året etter hvor vandreruta ble etablert var overnattingstallene rekordlave. Det var også rekordlavt overnattingstall på Nilsebu i 2020, her har overnattingstallene sunket jevnt siden 2005.

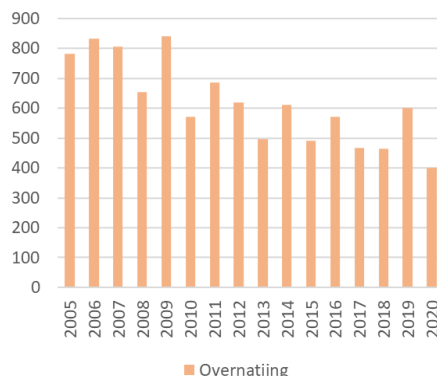
Viglesdalen, Rogaland

Stakken, Rogaland

Nilsebu, Rogaland

VEDLEGG 4

KART OVER VILLREINOMRÅDE. OMRÅDET ER ET UTVALG AV STED
OMKRINGLIGGENDE DRIFTAVEGEN GJENNOM VIGLESDALEN.

VEDLEGG 5

Kåseri skrevet av Magnar Riveland

Kåseriet er skrevet av informant Magnar Riveland, og omhandler hans bestefar som var gjetergutt i blant annet Viglesdalen.

Tilsendt av forfatter 11.02.2023

Eg reknar med eg blei invitert til å seia nokre ord som nabo. For eg hadde mykje av oppveksten min her i Viglesdal, eller rettare sagt i hytta i Vasstøllia. I mine glansdagar som fersk tenåring på starten av 80-talet, fanst det nokre ritual som markerte overgangen frå gut til mann, trudde me. Det starta med å sykla utan å ha hendene på styret, fortsette med å inhalera røyk utan å hosta, så var det å få lov til å køyra traktor på veggen og så å sleppa å vera med mor og far på ferie og heller vera heima og molka kyr. Men det viktigaste av alt: Å få den fridomen og det ansvaret som låg i det å få lov til å bruka hytta utan at vaksne var med. Eg og søskenbarnet mitt, Rolf Inge, var gjerne på hytta fire-fem dagar i slengen og tre-fire veker til saman i løpet av ein sommar. Og det ultimate manndomsritualet var då me slapp å gå heilt inn til Viglesdal og vassa over elva, men i staden var så betrudde menn at me fekk lov til å ta båten over vatnet åleine. Men, nok om min favorittsyssel – å snakka om meg sjølv. Min oldefar, Kolbein Olson Riveland, var gjetargut på sommararbeite i Viglesdal og innover Musdalen og Kråkehålet i mange år. Han blei fødd i 1852, og var 13 år første gongen han sa «hadet» til mor og far og strauk til heis for å vera gjetargut i tre månadar. På den tida hadde gardane i Årdal og Hjelmeland 125 stølar i aktiv drift oppe i heia. Alle var ikkje i drift samtidig, men på mange av stølane var det ei seterjente og to, og ein gjetargut eller to. I tillegg var det slåttekarar og rakstejenter som kom opp til stølane når graset skulle slåast. Det betyr at det var mykje folk i heia om somrane – for det meste ungdom av begge kjønn. I tillegg var det mange som brukte denne veggen mellom Ryfylke og Setesdal, der dei berykta austmennene kom frå. Det var stor trafikk, og ungdommen trengte ikkje Tinder. Det skjedde litt av kvart i høyet på kveldane rundt om på stølane.

Thaulow:

– Kremt, pass dem nu, min gode mann!

Ja, beklagar, eg har altså med meg Johann Gottlieb Thaulow, soknepresten i Årdal og Hjelmeland. Han skreiv ganske utførleg om arbeidslyst og moral og andre forhold blant almuen i sine rapportar til biskop og stiftsdireksjon. Du kan kanskje lesa litt frå dine innberetningar, herr Thaulow.

Thaulow:

– Arbeidsdyktigheden kan desværre ikke roses; Folket er i almindelighed trægt og ingenlunde kraftfuldt. Tunge arbeider, saasom Grøftegravning og Steenmures opførelse, foretages næsten aldrig af Præstegjeldets egne beboere. Dertil bruges de saakalte Østmænd, for det meste fordrukne Personer fra Øvre Tellemarken. Her mangler visstnok ikke anledning til fast Tjeneste eller Arbeide for løse Personer, men Aardals Gaardmannssønne ansee sig for gode til at tjene eller tage Dagsarbeide, da de heller fare omkring at handle med Faar, Vadmel et cetera, hvorved de vænnes til Bedragerier, Drukkenskab og Dovenskab. Derfor er man glad ved at kunne gribe til de fordrukne Østmænd for at faa et Arbeide gjort. Drukkenskaben har føret til Moralsk Forfald, og Jordbruget, Sognets Hovednæringsvei, er i høi Grad blevet forsømt. Armod har taget Overhaand, ligesaa er Trettekjærhed meget almindelig. Drukkenskaben er dog som sagt herskende i Aardals Sogn – Løsaagtigheden mest i Fisters Sogn.

Takk til deg, sogneprest Thaulow.

Dette skreiv altså sognepresten rundt 1850. På den tida var ulven og andre rovdyr ei stor plage her i heia. To gonger på 1850-talet - i 1854 og 1857 – gjekk folk manngard over heia og skaut med gevær og med lauskrot og huia og skreik. Manngardane gjekk frå både Hjelmeland og Årdal og Songesand, og ulven blei jaga austover heia frå Jøsenfjorden i nord til Lysefjorden i sør, og sidan har ingen sett han, seiest det.

Då hadde ulven vore ei plage i fleire hundre år, og i 1704 var det så gale at folk frå Årdal, Fister og Hjelmeland gjekk saman om ei offergåve til stavkyrkja i Røldal, med det heilage krusifikset som feller tårer kvar jonsokaftan, som ein siste utveg. Dei hadde prøvd alt for å bli kvitt rovdyra utan å lukkast, og sette til slutt si lit til Herren. Dei gav ei sølvøskje som den dag i dag, 315 år seinare, framleis blir brukt til å oppbevare nattverdsoblatane i stavkyrkja i. Du, Thaulow, kan kanskje lesa diktet som folk frå kyrkjesokna i Hjelmeland fekk gravert inn i sølvøskja.

Thaulow:

Det kan jeg gjøre (kremt).
Vi pryde her dit Bord
med denne Troes Gave
O hjertefromme Gud
du Naade for os have.
Lad plagen holde op
vi derom bede Dig
bevare Faar og Fæ
fra denne Ulvekrig.

Takk, herr Thaulow. Om denne offergåva hjalp mot ulven skal vera usagt, men manngarden 150 år seinare var nok kanskje vel så effektiv som å setja all lit til Vårherre...

Thaulow: – Kremt!!!

Då min oldefar byrja å gjeta i heia på 1860-talet var ulven vekk, men bjørnen var ei stor plage i 15-20 år til. Deretter var det jerven, og i 1884 fortalde gjetarar at dei fann saueskrottar i kvar ei tjørn og kvar bekk oppi heia. På slutten av 1800-talet blei det vanleg med meieri rundt om i bygdene, og Årdal var ikkje noko unntak. Det betydde at det så å seia blei slutt på det frie stølslivet med hundrevis av ungdomar som låg på stølane rundt om i heia heile somrane. Unge menn frå Årdal klarte seg likevel godt, det var ikkje så reint få av dei som enda opp saman med unge meiersker frå Trøndelag eller Austlandet.

Men det var fortsatt dyr på sommararbeite. Dei fleste veit nok at veggen frå Nes til Viglesdalen blei bygd i åra 1907-1912. Opptakten til dette var den store driftetraffikken, og planen var at veggen skulle byggjast frå Bergaland i Årdal og heilt til Nilsebu. Kvart år blei 11.000 sau, 200 storfe og ein del hestar førde til heis langs denne veggen.

Det enda likevel med at vegbygginga stoppa her i Viglesdal. Prisen kom på 27.000 kroner. Staten betalte halvparten – Stavanger Amt og Årdal kommune ein fjerdepart kvar. I tillegg kravde Årdal kommune at det skulle vera køyrevegstandard frå Bergaland til Nes. Dei måtte betala halvparten av denne ekstrakostnaden sjølv. Prisen var 850 kroner.

Då veggen blei bygd hadde det ikkje budd folk i Viglesdal på 25 år. Dei siste flytta i 1883, men før den tid var det folk på to bruk her på Viglesdalsbøen, samt fleire husmannsplassar. I den eldste skattelista for Årdal frå 1563 var «Knut paa Viglisdall» største skattytar, med ilikna skatt på 3 1/2 dalar, 3 1/2 gylden. Snittet blant bøndene i Årdal var rundt 1 dalar - tre-fire gonger mindre enn Knut.

Eg har snakka om stølar. Ingen gardar i Årdal hadde fleire stølar enn Viglesdal på 1800-talet – heile 11 stølar, deriblant Vasstøllia der eg og sokneprest Thaulow bur i helga, Musdalen og Nilsebu. Nils Viglesdal, eller Nils Fiskar, levde frå 1713 til 1805. Han var den mest namngjetne jegeren og fiskaren i bygda i si tid, og når eg seier fiske så meiner eg aure, ikkje torsk eller sei. Han sette opp ei bu ved det beste fiskevatnet i heia, og grunnla Nilsebu.

Samtidig med at Nils budde her, kom Torbjørn Viglesdal flyttande frå Hardanger. På slutten av 1700-talet dreiv Torbjørn Viglesdal med tamreindrift i Viglesdalen og Musdalen.

Fire av dei fem siste som dreiv gard i Viglesdalen på 1800-talet opplevde å mista ungar som drukna i vatnet eller i Hiafossen, eller datt utfor fjellet. Ola Viglesdal, som flytta som sistemann i 1883, mista eldstedottera i den mest kjende drukningsulukka i 1874, då ho rodde fleire sauesankarar over Viglesdalsvatnet, og alle drukna. Ola Viglesdal hadde berre døtrer, og ingen son som kunne ta over.

Då dei flytta ned til Årdal, budde det to vaksne, ei gammal tante, to ungar, ei budeie og ein dreng der det seinare blei turisthytte og det som heiter Årdalshytta i dag. Dei hadde ein hest, 9 storfe, 20 sauer, 20 geiter og ein gris, og sådde 4 tønner korn og tre tønner poteter.

Det var nok ikkje heilt enkelt å bu i Viglesdalen. I Hjelmelandsvågen hadde ungane på den tida 28 veker skule kvart år. I Årdal hadde dei 8-18 veker, avhengig av kor nær sentrum dei budde. I Viglesdalen fekk ungane to veker skule i året.

Me snakka tidlegare om austmenn, folk frå Setesdalen og Telemark som kom over heia for å finna arbeid og søka lukka. Det er som i dag – det veit dei som er i byggebransjen. Dei som utfører arbeidet kjem austfrå. Ferdsla mellom Ryfylke og Setesdalen var stor, og kontakten den vegen var mykje tettare enn me kjem på i dag.

Men du, herr Thaulow, var ikkje så begeistra over desse austmennene som kom over heia, og som ikkje alltid fekk seg jobb, var du vel?

Thaulow:

Østmend! Dette tarvelige Folkeslag!

De ere i høi Grad hengivne til Drukkenskab, men arbeider ikke, omendskiønt unge og raske. Brændevin er Deres Yndlingsnydelse, og naar de faar et par Skilling, anvændes de ikke til noget andet enn til Brændevin!

Eg starta med å snakka om min oldefar, heilagjetaren Kolbein som blei fødd i 1852 og blei gjetar i 1865. Siste gongen han var på hytta i Vasstøllia var på 1940-talet, då han var vel 90 år. Han døydde i 1954, 102 år gammal.

Eg starta òg med å seia noko om manndomsprøvar. Min manndomsprøve handla om å få lov til å gå opp til hytta utan mor og far. Hans handla om å få lov til å gjeta sauer åleine i heia i tre månadar som 13-åring.

Og apropos manndomsprøvar; om de ser ut vindauget og nedover langs nordsida av Viglesdalsvatnet, ser de fjellnabben Risen. Der uførte Kolbein det største vågestykket. Han stod ytst utpå kanten av Risen, med ryggen mot stupet, sette seg på huk og skeit utfor kanten.

Prøv det, du, sokneprest Thaulow.

Thaulow:

Hah! Løgn og Bedrag! Takk for oss!

Norges miljø- og biovitenskapelige universitet
Noregs miljø- og biovitenskapelige universitet
Norwegian University of Life Sciences

Postboks 5003
NO-1432 Ås
Norway